תנא דבי אליהו רבה

תנא דבי אליהו

geulaquiz.com

פרק א

א ויגרש את האדם (בראשית ג׳:כ״ד) מלמד שנתן לו הקדוש ברוך הוא גירושין כאשה וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים (בראשית ג׳:כ״ד) מלמד שהכרובים קדמו לכל מעשה בראשית. ואת להט החרב המתהפכת (בראשית ג׳:כ״ד) זו גיהנם. לשמור את דרך (בראשית ג׳:כ״ב) זו דרך ארץ עץ החיים (בראשית ג׳:כ״ב) מלמד שדרך ארץ קדמה לעץ החיים. ואין עץ החיים אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג׳:י״ח):

ב ברוך המקום ברוך הוא שמכיר בראש מה שיהיה בסוף ומגיד מראשית אחרית מקדם אשר נעשה ויודע מה שנעשה ומה שעתיד לעשות וצופה לטובה ואינו צופה לרעה עשיר ושמח בחלקו ובחכמתו ובתבונתו ברא עולמו והכינו ואח״כ ברא בו אדם והשליכו לפניו והיה מדקדק עד סוף כל הדורות וצפה שתולדותיו מקציפות. אמר אם אני משמר לו חובות הראשונים אין העולם עומד. עלי להעביר ראשונות וכך עשה. ומנין תדע לך שהוא כך כשהיו ישראל במדבר סרחו במעשיהם עמד להעביר את כל אשר עשו שנאמר ויעבור ה׳ על פניו ויקרא (שמות ל״ד:ו׳) אל תקרי ויעבור אלא ויעביר מלמד שהעביר כל רעתם מנגד פניו. תדע לך שהוא כך מרדכי בשעה שדברה עמו אסתר שלא כהוגן קצף עליה ואלו הן הדברים שדברה שלא כהוגן שאמרה ואני לא נקראתי לבא אל המלך וגו׳ השיב לה כי אם החרש תחרישי וגו׳ וכשחזרה ודברה עמו כהוגן הודה לדבריה ואלו הן הדברים שדברה לו כהוגן לך כנוס את כל היהודים העביר כל דבריה שנאמר ויעבור מרדכי (אסתר ה) ואומר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע (מיכה ז׳:י״ח): גלמי ראו עיניך וגו׳ (תהילים קל״ט:ט״ז) מה תלמוד לומר עתיד הקב״ה לישב בבית המדרש הגדול שלו וצדיקים יושבים לפניו ואומר להם בני דור פלוני כך עשה תורה וכך עשיתי עמו צדקה ואדם פלוני כך עשה תורה וכך עשיתי עמו צדקה אבל איני זוכר עונותיו ואינן עולין על לבי שנאמר אל תזכרו ראשונות וגו׳ (ישעיהו מ״ג:י״ח) ואומר ולא תזכרנה הראשונות וגו׳ (ישעיהו ס״ה:י״ז). ימים יוצרו ולא אחד בהם (תהילים קל״ט:ט״ז) זה יום השבת לישראל כיצד אדם עושה מלאכה כל ששה ונח בשביעי נתרצה עם בניו ועם בני ביתו שוב אדם עושה מלאכה בפני אויביו כל ששה ימים ונח בשביעי שוכח כל צער שהיה לו כך הוא מדתו של אדם יום טובה משכח יום רעה. יום רעה משכח יום טובה. אמר להם הקב״ה לישראל לא כתבתי לכם בתורתי לא ימוש ספר התורה הזה מפיך (יהושע א׳:ח׳) אע״פ שאתם עושים מלאכה כל ששה ימים שבת יעשה כולו תורה. מכאן אמרו ישכים אדם וישנה בשבת וילך לבית הכנסת ולבית המדרש. ויקרא בתורה וישנה בנביאים ואח״כ ילך לביתו ויאכל וישתה לקיים מה שנאמר לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך (קהלת ט׳:ז׳) לפי שאין לו מנוחה להקב״ה אלא עם עושי תורה בלבד לפי שנאמר ואת כל אלה ידי עשתה וגו׳ ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי (ישעיהו ס״ו:ב׳). מכאן אמרו שיקרא אדם שיהא תפוס בידו כדי שלא תשיגנו בושה וכלימה בשעה שאומרים לו עמוד וערוך מקרא שקרית וערוך משנה ששנית וכך הוא מפורש בקבלה על ידי דוד מלך ישראל ה׳ בוקר תשמע קולי וגו׳ (תהילים ה׳:ד׳):

ג ד״א ימים יוצרו ולא אחד בהם זה יום הכפורים לישראל לפי שהיתה שמחה גדולה לפני הקב״ה שנתנו באהבה רבה לישראל משלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו עבדיו ובני ביתו מוציאין את הזבלים ומשליכין אותו כנגד פתח בית המלך וכשהמלך יוצא ורואה את הזבלים הוא שמח שמחה גדולה. לכך נדמה יום הכפורים שנתנו הקב״ה באהבה רבה ובשמחה. ולא זו בלבד אלא בשעה שהוא מוחל לעונותיהן של ישראל אין מתעצב בלבבו אלא שמח שמחה גדולה לכך נאמר כה אמר ה׳ אלהים להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות וגו׳ (יחזקאל ל״ו:ד׳) באו ושמחו שמחה גדולה שאני מוחל להם לעונותיהם של ישראל לפיכך יהא אדם זוכר מיום שבחר הקב״ה באברהם אבינו עד אותה שעה כל טובות וצדקות שעשה עם ישראל כל שעה ושעה שנאמר זכר אלה יעקב וגו׳ (ישעיהו מ״ד:כ״ב) ונאמר מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך (ישעיהו מ״ד:כ״ב) מה עבים נמחים ע״י הרוח כך עונותיהם של ישראל נמחים בעולם הזה ואין להם תקומה לעולם הבא שנאמר מחיתי כעב פשעיך ומה ת״ל כי גאלתיך (ישעיהו מ״ד:כ״ב) גאלתיך מספר מיתה ונתתיך בספר חיים לכך נאמר כי גאלתיך. מה ענין של אחריו רנו שמים כי עשה ה׳ וגו׳ (ישעיהו מ״ד:כ״ג): ד״א ימים יוצרו ולא אחד בהם זה יום גוג לע״ל לפי שהעוה״ז דומה לפני הקב״ה לבעל הבית ששכר פועלים ומעיין בהם למי שעושה לאמיתו שנאמר עיני ה׳ המה משוטטים בכל הארץ (זכריה ד׳:י׳) אחד שעושה לאמיתו ואחד שאינו עושה לאמיתו הכל מתוקן לפניו לסעודה לפיכך נתחייבו עכו״ם לישטף וליאבד ולירד לגיהנם על ששלחו יד בישראל ובירושלים ובבית המקדש תדע לך שהוא כן כשבא נבוכדנאצר מלך בבל הקיף את ירושלים והיו עכו״ם משיבין ואומרין במה (נ״א בפה) אחד במה חשבנוהו כבשנו את עירו והיכלו. משיבה רוח הקודש ואמרה להם שוטים שבעולם ועד אותה שעה לא נתחייבתם שתרדו לגיהנום על אותה שעה אומר (ירמיה כ) בושה אמכם מאוד חפרה יולדתכם וגו׳ כשם שהם היו מאספין קהילין ובאים לבזבז ממונם של ישראל כך הקב״ה מאסף אותן לדון על הרי ישראל לעשות בהם נקמות גדולות על אשר לא שמעו דברי תורה ועל דבר אשר ענו את ישראל שנא׳ וקצף גדול אני קוצף וגו׳ אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א׳:ט״ו). ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מיכה ה׳:י״ד) ואומר הנה יום בא וגו׳ ואספתי את כל הגוים (זכריה י״ד:ב׳) ומיד יצא ה׳ ונלחם וגו׳: (זכריה י״ד:ג׳) פעם אחת הייתי מהלך בכרך גדול שבעולם והיתה שם תשחורת תפסוני

והכניסוני לבית המלך וראיתי שם מטות מוצעות וכלי כסף וכלי זהב שמונחין שם אמרתי אל נקמות ה׳ אל נקמות הופיע וגו׳ (תהילים צ״ד:א׳) בא אלי חבר אחד (פי׳ חכם מאומות העולם) ואמר לי סופר אתה אמרתי לו משהו אמר לי אם תאמר לי דבר שאני שואל אותך לך לשלום אמרתי לו אמור. אמר לי אלהים דיין אמת הוא אלהים קדוש צדיק וחסיד ואמת לעולמי עולמים ומכיר בראש מה שיהיה בסוף ומגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשה ויודע מה שנעשה ומה שעתיד להעשות וצופה לטובה ואינו צופה לרעה ועשיר ושמח בחלקו ובחכמתו ובתבונתו ברא העולם והכינו ואח״כ ברא אדם והביאו לעולם ולא בראו אלא על מנת שיעבדנו בלב שלם ולמצוא קורת רוח ממנו ומתולדותיו אחריו עד סוף כל הדורות כיון שפרה ורבה זה עובד לחמה ולבנה וזה עובד לעץ ואבן ובכל יום ויום מתחייבין באלוה. לפיכך כשהוא חוזר ומסתכל בכל מעשי ידיו שברא בעולם אמר לאלו ואלו חיים לאלו ואלו נשמות לאלו ואלו אכילה ושתיה הרי הן חשובין כבהמה וכחיה וכשאר שקצים ורמשים שברא הקב״ה בעולמו. מיד נתקררה דעתו ואין מכלה אותם. הא למדת שלא נברא בהמה חיה שקצים ורמשים בעולם אלא לרפואה לבני אדם על הארץ. אמר לי אתם אומרים אש אינו אלוה מפני מה כתיב בתורה אש תמיד תוקד וגו׳ (ויקרא ו׳:ו׳) אמרתי לו בני כשעמדו אבותינו על הר סיני לקבל עליהם תורה לא ראו דמות אדם ולא דמות כל בריה ולא דמות כל נשמה שברא הקב״ה בעולמו שנאמר ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה (דברים ד׳:י״ד-ט״ו) אלא אלהים אחד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים שמלכותו קיימת בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים ואתם אומרים אש אלוה הוא אינו אלא שבט שנתנה לתשמיש בני אדם על הארץ משלו למה״ד למלך שנטל את הרצועה ותלאה בתוך ביתו ואמר להם לעבדיו ולבניו ולבני ביתו בזה אני מכה אתכם ובזה אני הורג אתכם כדי שיחזרו בהן ויעשו תשובה ואם לא חזרו בהן בה מכה אותם ובה הורג אותם לכך נאמר אש תמיד תוקד ואומר כי באש ה׳ נשפט (ישעיהו ס״ו:ט״ז) יכול. ת״ל כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא (דברים ד׳:כ״ד) משלו משל למה״ד למלך שהיו עבדיו ובניו ובני ביתו נוהגין שלא כשורה אמר לבניו ולעבדיו ולבני ביתו דוב אני עליכם ארי אני עליכם מלאך המות אני עליכם מפרי דרכיכם לכך נאמר כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא.

פרק ב

א ד״א ימים יוצרו ולא אחד בהם זה יום שביעי לעולם לפי שהעוה״ז ששת אלפים שנה שני אלפים תהו שני אלפים תורה שני אלפים ימות בן דוד ובעונותינו שרבו יצאו מה שיצאו ונכנס שיעבוד בתוך שני אלפים של ימות בן דוד (יותר מז׳ מאות שנה) שנאמר עשה ה׳ אשר זמם (איכה ב׳:י״ז) וכשם שאנו עושים אחת לשבע שנים שמיטה כך עתיד הקב״ה לעשות שמיטה לעולם יום אחד שהוא אלף שנים שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהילים צ׳:ד׳). ואומר והיה יום אחד (זכריה י״ד:ז׳) זה יום השביעי לעולם והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה י״ד:ז׳) זה עולם הבא שנאמר והיה מדי חודש בחודשו ומדי שבת בשבתו (ישעיהו ס״ו:כ״ג) ונאמר מזמור שיר ליום השבת לעולם שכולו שבת. דבר אחר מזמור שיר ליום השבת שמשבית מן העולם. ד״א מזמור שיר ליום השבת זה יום שביעי לעולם. ולמוצ״ש זו עוה״ב שאין בו מיתה לעלם ולעלמי עלמיא ואין בו לא חטא ולא עון ולא מכות ולא מרדות אלא כל אחד ואחד משמח בחכמתו ובתבונתו. מנין לך תדע לך שהוא כן צא ולמד מהקב״ה ששמח בדוד בעוה״ז וכ״ש בעולם הבא שנאמר ואלה דברי דוד האחרונים וגו׳. ד״א ואלה דברי דוד האחרונים אמר לפניו רבש״ע כשם שמחלת לי על עונות ראשונים כך מחול לי על האחרונים לכך נאמר ואלה דברי דוד האחרונים. ד״א ואלה דברי דוד האחרונים היו אומרים בעשרים ושתים שנה שנסתלקה רוח הקודש מדוד מלך ישראל בכל יום ויום היה מוריד דמעות ואוכל פתו באפר שנאמר כי אפר כלחם אכלתי וגו׳ (תהילים ק״ב:י׳) לכך נאמר ואלה דברי דוד האחרונים וגו׳ ונאם הגבר הקם על (שמואל ב כ״ג:א׳). ד״א ואלה דברי דוד האחרונים אלו הן אמר רבש״ע קבלני בתשובה שלימה לפניך כדי שתזכה את הרשעים לעולם הבא ותאמר להם מה דוד מלך ישראל שעשה לפני דבר חמור כיון שעשה תשובה קבלתי אותו בתשובה אף אתם אם עשיתם תשובה. ומנין שאמר דוד בלשון הזה שנאמר לך לבדך חטאתי וגו׳ (תהלים כא) לכך נאמר ואלה דברי דוד האחרונים. ד״א ואלה דברי דוד האחרונים מה ראשונים אין בהם חטא ועון אף האחרונים אין בהם חטא ועון. לכך נאמר ואלה דברי דוד האחרונים. נאום דוד בן ישי ונאום הגבר הקם על הרי לימד שקבל עליו עול תורה ועול מצוות. מה שכרך לפני שתקרא משיח אלקי יעקב ונעים זמירות ישראל אשרי אדם השם עצמו כשור לעול וכחמור למשא וישב ויהגה בכל יום בתורה תמיד מיד רוח הקודש שורה עליו ותורתו בתוך מעיו שנאמר אשריכם זורעי על כל מים (ישעיהו ל״ב:כ׳) ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיהו נ״ה:א׳) על כל מים כיצד פירוש קורא אדם תורה נביאים וכתובים משנה הלכות אגדות ומדרש וירבה בישיבה וימעט בסחורה מיד רוח הקודש בתוך מעיו ומלתו על לשונו שנאמר רוח ה׳ דבר בי ומלתו על לשוני (שמואל ב כ״ג:ב׳-ג׳). אשרי אדם שמשחק עצמו בד״ת ויושב וחורש בהם כבהמה שחורשת בשדה. א״ל הקב״ה ד״ת הראשונים והאחרונים שלך הם שנאמר אמר אלקי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלקים (שמואל ב כ״ג:ג׳) אמר דוד אלקי ישראל לי דבר צור ישראל אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני גוזר והוא מבטלה הוי אומר צדיק מושל ביראת אלקים ואיזה צדיק מושל ביראת אלקים זה הכובש את יצרו: ברוך המקום ב״ה שאין לפניו לא משוא פנים

ומלפניו נוגה ואור יוצא לעולם ומלפניו גשמים ודשאים באים לעולם שכרן של צדיקים שמשחקין עצמם בד״ת מעלה הכתוב עליהם כאלו הם מביאים נוגה ואור וגשמים ודשאים לעולם לכך נאמר אחריו וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנוגה ממטר דשא מארץ. אמר דוד המלך אני אגיד צדקותיו וחסדיו של הקב״ה שהוא עושה עם ישראל בכל שעה בכל יום ויום אדם נמכר. ובכל יום אדם נפדה בערב רוחו של אדם ניטלת הימנו וניתנת לבעל הפקדון ולבקר מחזירים אותה אליו שנאמר בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה׳ אל אמת (תהילים ל״א:ו׳) בכל יום ויום עושין לו ניסים כיוצאי מצרים בכל יום ויום מסירין אותו כתינוק לפני רבו מפני מעשיו. ותדע לך שהוא כן תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם העביר הקב״ה את כל דבריו לפני זרעו של אברהם יצחק ויעקב אמר מתי יגיע וישמע דבר מפיהם שנאמר למנצח מזמור לדוד השמים מספרים כבוד אל (תהילים י״ט:א׳-ב׳) והלא אינן ראוים לספר מעשי בראשית. מה ת״ל השמים מספרים כבוד אל שהשמים נבראו תחילה והן ראויין לספר שבח של הקדוש ברוך הוא. לפי שכל העולם אדם ובהמה ועוף השמים אינן ניזונין אלא ממעשה שמים וארץ בששה חודשים מגדלים פירות בחורף ומבשלין אותו בקיץ וחיין מהן כל באי עולם וכל מעשה ידיו שברא בעולם אמרו חכמים כל הישוב יושב בין עגלה לעקרב אמרתי להן רבותי עפר אני תחת כפות רגליכם אני אומר לפניכם דבר אחד אמרו לי אמור אמרתי להם תחת כוכב אחד כל באי עולם יושבין כמו שאמרו חז״ל אמרו לי תן לנו סימן לדבריך אמרתי להן אני נותן אמרתי להן רבותי יעמדו שנים אחד בארץ ישראל ואחד בכרך גדול שבבבל. וישימו ראשיהם תחת כוכב אחד ביציאת החמה. או בשקיעת החמה. בראש חודש. או בחמשה לחודש. לא העומד בארץ ישראל כעומד בבבל הא למדת שכל העולם תחת כוכב אחד ויושב כמו שאמרו חז״ל. וכי מה היא טיבה של אותה כימה שהיא כמו שבעה כוכבים ברקיע וכולם סמוכים זה לזה למד הכתוב דרך ארץ לדורות שלא יאמר אדם מפני מה אין הרקיע עצמה עבה ככוכבים. משלו מלמה״ד למלך שהיה לו לבנה של זהב. יניחנה על ראשו שמא נאה לו אין נאה לו. אבל מה עשה לה בחכמתו ובתבונתו נוטל הימנו משקל כחצי סלע ועשאו חוט של זהב ותלאו בצוארו. זהו שבחו של הקב״ה יהא שמו הגדול מבורך לעלם ולעלמי עלמיא ברא כוכבים ברקיע ונתן לכל אחד ואחד מקום בפני עצמו אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם לשמש שם אהל בהם. אמרו חכמים גלגל חמה מהלך חמש מאות שנה בא וראה מאיזה מקום הוא יוצא ולאיזה מקום הוא נכנס. שמא קולו הוא נשמע בהליכתו ביציאתו או בביאתו או שמא יראה לבריות בכניסתו וביציאתו. וכשם שגלגל חמה מהלך ת״ק שנה כך עץ החיים מהלך ת״ק שנה שנאמר מה גדלו מעשיך ה׳ (תהילים צ״ב:ו׳) דבר אחר מה גדלו מעשיך ה׳ בא וראה כמה מיני בהמות ומיני חיות ומיני עופות יש בעולם וכמה מיני דגים יש בים קולו של זה דומה לזה או מראה של זה דומה לזה או שמא דעתו של זה דומה לזה או שמא טעמו של זה דומה לזה. הא לא קול ולא מראה ולא דעה ולא טעם של זה דומה לזה וכך שנו חכמים במשנה להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקב״ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומות זה לזה ומלך מלכי המלכים הקב״ה טבע את כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד דומה לחבירו. לכך נאמר מה גדלו מעשיך ה׳: ד״א למנצח מזמור לדוד השמים מספרים כבוד אל. והלא הם קבועין במקומן ואין זזין משם לעולם אלא אעפ״י שהכל שלו והכל מעשה ידיו אין שמחתו בכל אלא עם זרעו של אברהם בלבד. שנאמר יום ליום יביע אומר (תהילים י״ט:ג׳) מה טיבן של שני ימים הללו. אלא זה יומו של משה שבישר יומו של יהושע שנאמר היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך (דברים ב) ושמא תאמר הואיל והקב״ה הרג את סיחון ואת עוג מי הגיד לכל באי עולם אלא זה חמה שעמדה לו למשה והיכן מצינו שעמדה לו חמה למשה בשעה שעשה מלחמה עם עמלק שנאמר וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו וגו׳ ויהי ידיו אמונה עד בא השמש (שמות י״ז:י״ב) וכי עד אותה שעה לא בא השמש שכתב עד בא השמש אלא זה חמה שעמדה לו למשה. והיכן מצינו שבישר משה יומו של יהושע שנאמר (שמות י״ז:י״ד) ויאמר ה׳ אל משה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע א״ל יהי רצון שתעמוד לך חמה כדרך שעמדה לי והיכן מצינו שעמדה לו ליהושע בשעה שעשה מלחמה עם מלכי האמורי בגבעון שנאמר אז ידבר יהושע לה׳ ביום תת ה׳ את האמורי לפני בני ישראל ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על ספר הישר ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים (יהושע י׳:י״ג). ד״א יום ליום יביע אומר זה תורה נביאים וכתובים. ולילה ללילה יחוה דעת אלו המשניות. אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם אלו ההלכות. בכל הארץ יצא קום אלו ההגדות שמקדישין שמו הגדול בהן. ד״א בכל הארץ יצא קום אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שנתנו לרבים ומאזינין לשמוע דברי תורה (נ״י שנתנו ליחיד ומאזינין לשמוע ד״ת). ובקצה תבל מליהם זה ארץ ישראל שהיא תבלו של עולם. לשמש שם אהל בהם משלו משל למה״ד למלך שהיו לו אבנים טובות ומרגליות בתוך ביתו. ובקשו בני מדינתו לקנות ממנו בדמים בסתר. ואמר להם איני נותן לכם בסתר אלא בפרהסיא כך הקב״ה יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים כשנתן התורה לישראל לא נתנה אלא בגלוי שנאמר לא מראש בסתר דברתי (ישעיהו מ״ח:ט״ז) ואומר (ישעיהו מ״ה:י״ט) לא בסתר דברתי במקום ארץ חושך. והוא כחתן יוצא מחופתו מה חתן זה נכנס בטהרה ויוצא בטומאה כך גלגל חמה יוצא בטהרה ונכנס בטומאה ואינו רוצה לצאת למחרתו עד שמזרקין בו חצים ואומרים לו וכי לרצונך אתה יוצא. לכך נאמר והוא כחתן יוצא מחופתו משלו מלמה״ד למלך

שעשה סעודה לבנו והיו עבדיו ובני ביתו מסובים לפניו כל שבעה ונפטרו ממנו כל אחד ואחד והלך לו לביתו לשלום. לימים בא אחד מהם. אמרו למלך פלוני בא נתעטף ויצא לקראתו ואמר לו בא בשלום משוך שעה אחת עד שיגיע שעת הסעודה וכך השני כך הצדיקים דומים בעוה״ז ובשעה שנפטרים לבית עולמם אומרים לו בא בשלום שנאמר יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו (ישעיהו נ״ז:ב׳) כאדם שמקבל אורחיו בשמחה ובסבר פנים יפות שנאמר ישיש כגבור לרוץ אורח מכאן אמרו הצדיקים נענשים אפי׳ על הקלות והרשעים אין נענשים אלא על החמורות צא ולמד ממשה ואהרן נדב ואביהו שלא נענשו אלא על הקלות ומנין שהרשעים אין נענשים אלא על החמורות צא ולמד מירבעם אחז ומנשה שלא נתחייבו אלא עד שמלאו את כל העולם עבירות משלו משל למה״ד למלך שהיה יושב על כסאו והיו זקני מדינתו יושבין לפניו כיון שאמר אחד מהן דבר שלא כהוגן פוגע בו מיד והעומדים בחוץ ממתין להם עד שמגיע דינה של גיהנם שנאמר מקצה השמים מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו הכל בעבור מה בעבור תורת ה׳ תמימה משיבת נפש עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי פקודי ה׳ ישרים משמחי לב מצות ה׳ ברא מאירת עינים יראת ה׳ טהורה עומדת לעד משפטי ה׳ אמת צדקו יחדו הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים מכאן אמרו חכמים כל זמן שבני אדם מבטלין מן התורה מבקש הקב״ה להחריב את העולם שנאמר הבו לה׳ בני אלים (תהילים כ״ט:א׳) ואין אלים אלא מלאכי השרת אמר הקב״ה על שהרביתי בני האדם כעופות השמים וכדגי הים אינם עושים לי רצוני לכן הסתרתי מהם. הבו לה׳ כבוד ועוז הבו לה׳ כבוד שמו ואין כבוד אלא תורה שנאמר ישימו לה׳ כבוד ותהלתו באיים יגידו (ישעיהו מ״ב:י״ב) ואומר תנו לה׳ אלקיכם כבוד וגו׳ (ירמיהו י״ג:ט״ז) השתחוו לה׳ בהדרת קודש מכאן אמרו אל יעמוד אדם בתפלה עד שיאמר הלכה אחת או פסוק אחד לכך נאמר השתחוו לה׳ בהדרת קודש. קול ה׳ על המים אין מים אלא תורה כך שנו חכמים חכמים הזהרו בדבריכם שמא תורו דבר אחד שלא מן התורה ותתחייבו עליו מיתה לשמים ואף התלמידים הבאים אחריכם יורו משמיכם דבר אחד שלא מן התורה ויתחייבו עליו מיתה לשמים ח״ו ונמצא שם שמים מתחלל. אל הכבוד הרעים ה׳ על מים רבים על ששפכתי לכם דברי תורה כחלב וכשמן המורק מכלי אל כלי ואין קולו נשמע לכך נאמר אל הכבוד הרעים ה׳ על מים רבים קול ה׳ בכח קול ה׳ בהדר. משלו משל למה״ד למלך שהיו לו בנים גדולים מהם בעלי תורה נביאים וכתובים ובעלי משנה וגמרא ובעלי משא ומתן נשא אשה אחרת עניה והיה לו בנים ממנה. שיגרן למקרא ומשנה וגמרא ודרך ארץ היה יושב ומצפה מתי יהיו כבנים הגדולים. לימים באו אצלו (נ״י בא אצלם) ואין בידם לא מקרא ולא משנה ולא דרך ארץ. והיה יושב לפניהם ואומר בתים שבניתי ושדות שקניתי וכרמים שנטעתי לאלו למה עשיתי כל אלו כך ישראל דומין בעוה״ז בפני אביהם שבשמים בשעה שאין בהם דברי תורה לכך נאמר קול ה׳ בכח קול ה׳ בהדר קול ה׳ שובר ארזים אלו בני אדם שהם פקחין בדברי העוה״ז במשא ומתן ובכל מלאכות ואין בהם דברי תורה אינם משולים אלא כארז מה ארז אינו מוציא פירות כך כל מי שאין בו ד״ת נמשל הוא כארז. שנאמר ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב׳:ט׳) ואומר וישבר את ארזי הלבנון אלו בני אדם שהיו בבית ראשון שהיו מפוקחין ועומדין במקומם ולא היה בהם דברי תורה לכך נאמר וישבר ה׳ את ארזי הלבנון וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים. מכאן אמרו החכמים המבעט ביסורין כופלין אותם עליו משלו משל למה״ד לבעל הבית שהיה לו פרה מבעטת ונתן בה חבל של עשר אמות והיתה מבעטת ונתן בה חבל של חמשים אמות שנאמר כי כפרה סוררה סרר ישראל (הושע ד׳:ט״ז) הא למדת שכל המבעט ביסורין סימן רע לו. אמרו חכמים וכי לא בדין עונותיו באו עליו היסורין אתמהא. אלא באו עליו היסורין ע״י שעשה דברים מכוערים ודברים שאינם ראויים והוא בידיו עוקר את עצמו מן העוה״ז ומן העוה״ב אמר להם הקב״ה לישראל אם אתם באים ללמוד דרכי בואו ולמדו מאנשי דור המדבר שאע״פ שעשו את התורה כל ימיהם כיון שאמרו לפני דבר שלא כהוגן הפגעתי בהן מיד לכך נאמר קול ה׳ חוצב להבות אש קול ה׳ יחיל מדבר יחיל ה׳ מדבר קדש חזר הקב״ה לרצות את ישראל ואמר להם בני נשבע אני בכסא הכבוד שלי שאפילו תינוק בבית רבו עוסק בתורה לשמי שכרו מונח לפני ובלבד שיהא שמור מן העבירה ואפילו אין בידו של אדם אלא דרך ארץ ומקרא בלבד שכרו מונח לפני ובלבד שיהא שמור מן העבירה ואפילו אין בידו של אדם לא מקרא ולא משנה אלא משכים ומעריב לבית הכנסת ולבהמ״ד וקורא ק״ש בעבור שמי הגדול שכרו מונח לפני ובלבד שיהא שמור מן העבירה למה ישראל דומין בעוה״ז לפני אביהן שבשמים לאילה זו שמעברת בצער ויולדת בצער תחלתה קשות ונחת רוח בסוף שנאמר קול ה׳ יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כולו אומר כבוד באותה שעה יהיה כל העולם מרתיע ויאמרו שמא בא מבול לעולם לאבד את העולם שנאמר ה׳ למבול ישב השיבה רוח הקודש אותן ויאמר לא בא מלך מלכי המלכים הקב״ה אלא לעשות משתה לבניו ויאמר לא באתי אלא למלוך על כל העולם שנאמר וישב ה׳ מלך לעולם ומפני מה אני מולך מפני שאתם מפרכסין במעשיכם הטובים ובתלמוד תורה שנאמר ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום

פרק ג

א עוד אמר דוד המלך ע״ה אני יראתי מתוך שמחתי ושמחתי מתוך יראתי ואהבתי עלתה על כלם לפיכך כרת לי הקב״ה ברית שאני אהיה בקי במקרא ובמשנה בהלכות ובאגדות שנאמר כי לא כן ביתי עם אל ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח (שמואל ב כג) ואין ברית אלא תורה שנאמר בריתי היתה אתו החיים והשלום (מלאכי ב) ערוכה בכל במקרא במשנה בהלכות באגדות ושמורה שיהיו דברי תורה שמורה בי לעולם ולעולמי עולמים כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח מכאן אמרו כל ת״ח שמרבה בעסק התורה ואינו מתפרנס הרבה סימן יפה לו ואם תאמר אם הקב״ה אוהב תורתו למה אינו מעשרו הוי אומר שאם יעשיר יפשע מדברי תורה לכן כל ת״ח שמרבה במלאכתה של תורה ואינו מכניס פירות הרבה סימן יפה לו שהקב״ה אוהב את תורתו שאם יעשיר יפשע מדברי תורה וכן הוא מפורש בקבלה ע״י שלמה מלך ישראל שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות שוא ודבר כזב הרחק ממני ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה׳ ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלקי (משלי ל) ברוך המקום שבחר בתורה ובגמרא (ובחכמים) ובתלמידיהם ובתלמידי תלמידיהם ובבניהם ובבני בניהם עד סוף כל הדורות ומקיים עליהם במדה שאדם מודד בה מודדין לו כשם שהם יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובכל מקום פנוי וקורין לשם שמים ויראה בלבבם ומחזיקין ד״ת על פיהן כדי שלא ישכחו מפיהם ומפי בניהם ובני בניהם עד עולם כן בחר הקב״ה בהן ובבניהן ובבני בניהן עד עולם שנאמר ואני זאת בריתי אותם אמר ה׳ רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה׳ מעתה ועד עולם (ישעיה נט) אבל בני פושעי ישראל אינם כן בקטנותן הן רכין ובזקנותן הן קשין מה עושה הקב״ה כשהן עדיין רכים מעלין אותן ושורפין אותן בבית המדרש הגדול ובישיבה הגדולה שלו שנא׳ (שמואל ב כג) ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובראש שרוף ישרפו בשבת ואין בליעל אלא רשע שנאמר (שמואל א י) ובני בליעל אמרו וגו׳ ואומר (שמואל א ל) ויען כל איש רע ובליעל מכאן אמרו חכמים כל דבר שעתיד להיות בסוף כבר נעשה מקצתו היום לעתיד יהא ישיבה להקדוש ב״ה בבית המדרש שלו וצדיקי עולם באור פניהם יושבין לפניו כבר נעשה מקצת ישיבה לצדיקים בעוה״ז לדוד מלך ישראל והיה מאיר פנים בהלכה אל הצדיקים היושבים לפניו. וכן לעתיד יהא לצדיקים חייהם שלא בצער ושלא ביצר הרע לימות בן דוד ובעוה״ב כבר נעשה מקצת חיים שלא בצער ושלא ביצר הרע אל הצדיקים בעוה״ז ואלו הן אברהם יצחק ויעקב ויעבץ ויתרו וכל הדומה להן לעתיד יהא הקב״ה מחיה המתים בין לימות בן דוד בין לעוה״ב כבר נעשה מקצת תחיית המתים על ידי הצדיקים בעולם הזה על ידי אליהו ואלישע ויחזקאל בן בוזי הכהן לעתיד יהא כבוד ועוז לצדיקים בעוה״ב כבר נעשה מקצת כבוד ועוז לצדיקים בעולם הזה זה יהושפט מלך יהודה. לעתיד יהא אכילה ושתיה ושמחה לצדיקים. כבר נעשה לצדיקים בעוה״ז לשלמה מלך ישראל. לעתיד יהא דם ובשר ושבר גוג ומגוג ולעכו״ם על הרי ישראל כבר נעשה מקצתו דם ובשר ושבר על לוחצינו כמו שעינינו רואות בכל יום תמיד. ואם אתה רוצה ללמוד וחפץ אתה בדברי תורה צא ולמד מראשו של ענין של מעלה שאמרנו עתיד הקב״ה לישב בבית המדרש שלו וצדיקי עולם יושבים לפניו ונושאים ונותנים במקרא במשנה בהלכות ואגדות ואומרים על טמא טמא ועל טהור טהור על טמא במקומו ועל טהור במקומו ואח״כ מביאין את הרשעים ודנין אותן בפניהן ויש נידונין שלשים יום ויש נידונים ששים ימים ויש נידונין שלשה חודשים ויש נידונין ששה חדשים כללו של דבר שנו רבותינו במשנה משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חודש ואחר כך יעמדו הצדיקים לפני הקב״ה ויאמרו לפניו רבונו של עולם כשהיינו באותו עולם אלו בני אדם היו משכימים ומעריבים לבית הכנסת והיו קורין ק״ש ועושין שאר מצוות ויאמר להם הקב״ה אם כך עשו רפאו אותן מיד הולכין הצדיקים ועומדים על עפרם של רשעים ומבקשין עליהם רחמים והקב״ה מעמידם מעפר רגליהם שנאמר (מלאכי ב) ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם. כבר נעשה מקצת ישיבה לצדיקים בעוה״ז לדוד מלך ישראל כיצד שנאמר אלה שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת תחכמוני ראש השלישי הוא עדינו העצני על שמנה מאות חלל בפעם אחת (שמואל ב כג) כל העם יושבין בישיבה לפניו אבל דוד לא היה יושב לא על הכר ולא על הספסל אלא היה יושב על הארץ ומלמד תורה ברבים לשם שמים באתה שכינה ועמדה למעלה ממנו משיבה ואמרה לו דבר בני דברים הללו הן ראויין לך ושלך הן ואתה מושל בהן כמו אני שנאמר תחכמוני אמר הקב״ה לדוד אתה יושב בישיבה שאין בה סמיכה תהא כמוני מכאן אמרו חכמים כל ישיבה שאין בה סמיכה עמידה טובה הימנה מה ת״ל ראש השלישי. שתהיה ראש בתורתי המשולשת. ד״א ראש השלישי תהא חלקך עם שלשה הצדיקים אברהם יצחק ויעקב שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק (קהלת ד) ד״א ראש השלישי שתהא ראש לשלשה אבות. דבר אחר ראש השלישי שתהא ראש לכל ישראל שהן עולין לירושלים לרגל שלש פעמים בשנה למה דברי תורה של דוד המלך ע״ה דומה לאדם שנותנין לו עור והוא מעבדה וממחקה וממתחה ומביאה לידי מלאכה יפה שנאמר הוא עדינו העצני. ד״א הוא עדינו העצני כשאתה יושב בבית המדרש תהא מעודן כתולעת וכשאתה יוצא למלחמה תהא קשה כעץ ומה שכרך לפני על שמונה מאות חלל בפעם אחד חסר מאתים מאלף אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע מפני מה אני חסר מאתים א״ל דוד בני לא כן כתבתי בתורתי ורדפו מכם חמשה מאה (ויקרא כו) אעפ״י שאין בכם ד״ת אלא דרך ארץ ומקרא בלבד אבל אם תעשו ד״ת איש אחד מכם ירדוף אלף שנאמר (דברים לב) איכה ירדוף אחד אלף אבל אתה

עשית רצוני ולא עשית כל רצוני שנאמר (מלכים א טו) רק בדבר אוריה החתי לפיכך אתה חסר מאתים מכאן אמרו אם ראית ת״ח שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה שמא עשה תשובה הא למדת שכל המספר אחר המעשה של ת״ח כאלו מספר אחר השכינה שנאמר שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י) ואין אהבה אלא תורה שנאמר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (תהלים קיט) ואומר (תהלים קיט) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי. אור של ת״ח וצדיק לימות בן דוד ולעוה״ב כיצד יש שנותנין לו מאור פנים כצאת השמש בגבורתו כמו שעה א׳ ויש שנותנין לו כב׳ שעות ויש כג׳ שעות ויש כד׳ ויש כו׳ ויש ככל היום כולו ויש שנותנין לו מאור פנים כאור הלבנה בר״ח ויש שנותנין לו כבחמשה לחדש ויש כבעשרה לחדש ויש כמו בט״ו לחדש ויש כמו כוכבים גדולים ויש כמו כוכבים קטנים ויש שנותנין לו מאור פנים כמו אויר הרקיע בשעה שהוא מטוהר ויש שמשחרת פניהם כשולי קדרה זה הכלל כל הנושא פנים אל התורה זוכה ומקבל פני השכינה אבל המזוהם והמלוכלך בעבירות אינו מיסב בפני המלך בד״א בזמן שלא עשה תשובה אבל אם עשה תשובה ומת הרי הוא כצדיק עולם לכל דבריו. כך שנו חכמים שלשה מלכים אין להם חלק לעוה״ב ואלו הן ירבעם אחז מנשה (י״א אחאב) הוי אומר כל העובד ע״ז הן בקטנותו הן בזקנותו ומת בלא תשובה אפי׳ ראוי להיות כהן גדול אין לו חלק לעולם הבא שנא׳ (עמוס ח) הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלקיך דן וחי דרך באר שבע ונפלו ולא יקומו עוד לפי שכל המצות שהאדם עושה בעולם הזה אין בהם כח להאיר אלא כאור הנר בלבד אבל התורה מאירה מסוף העולם ועד סופו שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו) וכל הנזקק אל החכמים ואל תלמידיהן מעלה עליו הכתוב כאלו עשה רצונו של אביו שבשמים וכל היודע להוכיח ומוכיח את הרבים הרי הוא עושה קורת רוח לפני קונו שנאמר (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב עליו תבוא ברכת טוב לא נאמר אלא עליהם להמוכיחים ולהמקבל תוכחה ואומר אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא (קהלת יא) כל המודה ביסורין ושמח בהם נותנין לו חיים בעוה״ז ובעולם שאין לו סוף שנאמר (משלי ו) ודרך חיים תוכחות מוסר.

פרק ד

א מפני מה זכה משה למאור פנים בעוה״ז מה שעתיד הקב״ה ליתן לצדיקים בעוה״ב מפני שעשה רצונו של הקב״ה ומתאנח על כבודו של הקב״ה ושל ישראל וכל ימיו היה מחמד ומתאוה ומצפה כדי שיהא שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ומנין לך תדע לך כשהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם אמר הקב״ה למשה (שמות לב) ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול מיד היה פתחון פה למשה להשיב ויחל משה את פני ה׳ אלוקיו ויאמר למה ה׳ יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה למה יאמרו מצרים לאמר וגו׳ זכור לאברהם ליצחק ולישראל וגו׳ מיד היה לו עניה וינחם ה׳ על הרעה וגו׳ אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע צדיק וחסיד אתה אלא מדת הדין מקטרג לפניך על כל באי עולם ועל כל מעשה ידיך שבראת בעולם ארד מלפניך ואעשה בהן מדת הדין אם כולם עבדו לעגל בלבב שלם ימותו כולם ביום אחד מיד ירד משה מלפני הקב״ה ויקח משה את העגל וגו׳ ויזר על פני המים וישק את בנ״י ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לי״י אלי וגו׳ ויאמר להם כה אמר ה׳ אלקי ישראל וגו׳ הרגו איש את אחיו וגו׳ ויפול מן העם וגו׳ כשלשת אלפי איש מעיד אני עלי שמים וארץ שלא אמר הקב״ה למשה לעמוד בשער המחנה ולומר מי לה׳ אלי ולשום איש את חרבו על ירכו ולהרוג איש את אחיו ורעהו וקרובו והוא אמר כה אמר ה׳ אלוקי ישראל וגו׳ אלא שהיה משה דן בעצמו ואמר בלבו אם אני אומר לישראל הרגו איש את אחיו ורעהו וקרובו יהיו ישראל דנין (קל וחומר) ויאמרו לי לא כך למדתנו רבינו סנהדרין שהרגו נפש א׳ מישראל פעם אחד בשבוע נקראת מחבלנית מפני מה אתה הורג ג׳ אלפים ביום אחד לפיכך תלה בכבוד של מעלה ואמר כה אמר ה׳ אלוקי ישראל שימו איש חרבו על ירכו וגו׳ מה ענין של אחריו כיון שאמר בשם הקב״ה מיד ויעשו בני לוי כדבר משה חזר משה הצדיק ועמד בתפלה לפני המקום ואמר לפניו רבש״ע צדיק וחסיד אתה וכל מעשיך באמונה וכי בשביל ג׳ אלפים שעבדו לעגל בלבב שלם ימותו ת״ר אלף מבני כ׳ שנה ולמעלה מלבד בני תשעה עשר וחמש עשרה ועשר ושתים וא׳ וכמה גרים ועבדים שנתוספו עליהם עד אין לדבר סוף מיד נתגלגלו רחמיו של הקב״ה ונתרצה עמהם משלו משל למה״ד למלך בשר ודם שסרח לפניו בנו הבכור תפסו בידו ונתנו לעבדו שר הבית ואמר לו צא והרוג את זה ותן אותו לחיה ולכלבים מה עשה אותו העבד הוציאו מלפניו והניחו בבראי והטמינו בבית אחר ובא העבד ועמד לפני המלך לסוף שלשים כטוב לב המלך עליו והיו עבדיו ובני ביתו מסובין לפניו כשהוא נושא את עיניו ואינו רואה את בכורו היה מכניס יגון ואנחה בלבו ואין כל בריה מכיר ומכניס יגון ואנחה בלבבו אלא עבדו של הבית מיד רץ והעמידו לפניו מיד נטל המלך כתר היפה שהיה מונח לפניו ונתנה בראש עבדו שר הבית לזה נדמה משה הצדיק כיון שעמד בתפלה בארבעה וחמשה מקומות והציל את ישראל מן המיתה היפה שהיה מונח לישראל שיהא להם ולבניהם עד עולם בשביל התורה שקבלו ואמרו נעשה ונשמע אותו הכתר יהא מונח בראש משה לעולם שנאמר וראו בנ״י את פני משה כי קרן עור פני משה (שמות לד) ושמא תאמר הואיל ונכנס משה לבית עולמו שמא בטל ממנו אותו הכתר של מאור פנים ת״ל (דברים לב) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים מה אור פנים שלמעלה קיים

לעולם ולעולמי עולמים כך מאור פניו של משה נכנס עמו לבית עולמו שנאמר ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה (דברים לב) ולא משה בלבד אלא כל ת״ח שעוסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו ומת באמת לא מת אלא הוא עדיין בחיים לעולם ולעולמי עולמים שנאמר (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה׳ אלקיך מקיש הת״ח הצדיק אל אלוקים מה אלוקים יהא שמו הגדול מבורך חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך ת״ח שעסק בתורה כל ימיו ומת הרי הוא בחיים ועדיין לא מת והוא חי לעולם ולעולמי עולמים והיכן הוא נשמתו תחת כסא הכבוד מכאן אמרו אל ירבה אדם בכי ומספד על מיתו ולא יגון ואנחה אלא כשיעור שנתנו חכמים ג׳ ימים לבכי ומספד ז׳ימים לאבל שלשים ימים לגיהוץ ולתספורת ולשאר דברים אחרים וכל הבוכה מכאן ואילך כאילו חובל בעצמו והרי זה מתחייב בנפשו שנאמר (ירמיה כב) אל תבכו למת ואל תנודו לו וגו׳ אמר הקב״ה אין אתם מרחמין עליו יותר ממני כיצד אדם עושה מריבה עם חבירו הולך הוא אצלו לרצותו והוא אינו מתרצה לו עד שמקבץ לו בני אדם הרבה ואחר כך מתרצה לו ואעפ״י שמתרצה לו יש לו מקצת קנאה בלבו אבל אני איני כך אם אדם עובר עבירה לפני אם חוזר ועושה תשובה הרי אני עמו ברחמים ואני מקבל את תשובתו ואין אני זוכר לו אפילו מקצת עוונותיו לכך נאמר אל תבכו למת וגו׳ בכו בכו להולך זה שעבר עבירה ושנה בה ושילש בה ולא עשה תשובה על אותו תבכו שנעקר מן העולם שנאמר כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו ולא זה בלבד אלא שכרו של משה הצדיק שעמד בתפלה בארבעה וחמשה מקומות והציל את ישראל מן המיתה העלה עליו הכתוב כאילו הוא ברא אותם שנאמר ויזכור ימי עולם משה עמו (ישעיה סג) וכן כל חכם וחכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו ומתאנח על כבודו של הקב״ה ועל כבודן של ישראל כל ימיו ומחמד ומתאוה ומצפה על כבוד ירושלים ועל בית המקדש ועל הישועה שתצמיח בקרוב בימינו ועל כינוס גליות מיד שורה רוח הקודש בקרבו שנאמר איה השם בקרבו את רוח קדשו (ישעיה סג) מכאן אמרו כל ת״ח שעוסק בתורה בכל יום תמיד בשביל להרבות כבוד שמים אינו צריך לא חרב ולא חנית ולא כל דבר שיהיה לו שומר אלא הקב״ה משמרו בעצמו ומלאכי השרת עומדין סביב לו וחרב ביד כולם ומשמרין אותו שנאמר (תהילים קמט) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם וגו׳ חיים שלא בצער ושלא ביצר הרע לימות בן דוד ולעולם הבא כיצד עתיד הקב״ה לישב בבית המדרש שלו וצדיקי עולם יושבין לפניו והקב״ה נותן להם לנשיהם ובניהם ובנותיהם ועבדיהם ואמהותיהם צורך בתיהם ורוח הקודש שורה עליהם שנאמר (יואל ג) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם וגו׳ וגם על העבדים והשפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי ואומר (ישעיה לב) נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי שלא ביצר הרע שנאמר (יחזקאל לו) ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ורוח חדשה אתן בקרבכם אלו מעשים טובים והסירותי את לב האבן מבשרכם זה יצה״ר ונתתי לכם לב בשר זה יצר טוב לקיים כל דברי תורה שהן כפולים בכל מקום. עשרה דברות נאמרו על הר סיני י׳ דברות נאמרו בספר תוכחות שנאמר (שמות כ) (דברים כה) אנכי ה׳ אלקיך וגו׳ ניזקין נאמרו לפני הר סיני ניזקין נאמרו בספר תוכחות כי תקנה עבד עברי נאמר לפני הר סיני (שמות כא) כי ימכר לך אחיך העברי נאמר בספר תוכחות (דברים טז) וכן בכמה מקומות כלאים נאמר בהר סיני כלאים נאמר בספר תוכחות לא תבשל גדי נאמר בהר סיני (שמות כג לד) וכן בספר תוכחות (דברים יד) וכן בכמה מקומות. סימני בהמה וחיה ועוף נאמר בהר סיני (ויקרא יא) וכן נאמר סימני בהמה חיה ועוף בספר תוכחות (דברים יד) וכל קרבנות ציבור ויחיד נאמרו לפני אהל מועד בחורב וכן כל קרבנות ציבור נאמרו לפני מיתתו של אהרן ברית כרתי לכם בצאתכם ממצרים וכן ברית כרתי לכם בס׳ תוכחות הא למדת לד״ת שהן כפולים בכל מקום אבל אתם אין אתם כן אלא שאתם עושים אותם טחי תפל ואתם מלעיגים על אותן דברים כאלו אין בהם ממש כענין שנא׳ (יחזקאל יג) והנם טחים אותו תפל אין אתם עושים קיא צואה שאינה קיא צואה אתמהה כענין שנא׳ קיא צואה בלי מקום (ישעיה כח). צויתי אתכם בצאתכם ממצרים צויתי אתכם בספר תוכחות קויתי אתכם ארבע מאות ושמונים שנה עד שלא נבנה הבית חזרתי וקויתי אתכם ארבע מאות ועשר שנה משנבנה הבית שנא׳ (ישעיה כח) כי צו לצו קו לקו ולא מצאתי מכם קורת רוח מה שכר לכם לפני משלו משל למה״ד למלך שכעס על עבדו וצוה עליו ונתנוהו בשלשלאות של ברזל והיו מושכין את השלשלת מאחריו ומשליכין אותו על פניו והיו מבעטין בו בפניו ובפני מעיו שנא׳(ישעיה כח) והיה להם דבר ה׳ צו לצו קו לקו וגו׳ וכן בכמה מקומות עשיתם דברים מכוערים ודברים שאינם ראוים ורחמים שלי מקדימין עמכם בכל יום תמיד (תהילים לה) מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו ונאמר (ישעיה סט) כי שומע אל אביונים ה׳ וגו׳ ונאמר (ישעיה קב) פנה אל תפלת הערער וגו׳ אלו בני אדם שהם במדה בינונית בשני מדות הקב״ה נפרע על אחת שבע מדה אחת מן העכו״ם ושרים עכו״ם שנאמר והיה ביום ההוא יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה וגו׳ (ישעיה כד) אלו שבקשו לאבד אתכם מן העולם מדה שנית מיצר הרע הקב״ה נפרע על אחת שבע על שהשטין אתכם ולא הרביתם תורה בעולם שנאמר (זכריה ג) ויראני את יהושע הכהן הגדול וגו׳ והשטן עומד על ימינו לשטנו ויאמר ה׳ אל השטן יגער ה׳ וגו׳ ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועומד לפני המלאך וגו׳ מה שכרו מלפני כשם שהוא שם את ארצי ונחלתי לארץ ציה ושממה כדי שלא ימצא הגוף והנשמה זכות שתגבה עליה כך אני ארחיק אותו מעליכם ואדחה אותו אל ארץ ציה ושממה שנא׳ (יואל ב) ואת הצפוני ארחיק מעליכם מה שצפנתי עליכם רעות מרחיק אני מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים

הקדמוני (יואל ב) זה מקדש ראשון שנתן בו עיניו והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו וסופו אל הים האחרון זה מקדש שני שנתן עיניו בו והחריבו והרג התלמידי חכמים שבו ועלה באשו ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות (יואל ב) מפני שהניח את כל העו״ג ובא ודבק בישראל ומבקש להטותן מדברי תורה.

פרק ה

א כבוד ועוז לצדיקים לעתיד לבוא ולעוה״ב כיצד הקב״ה יושב בבית המדרש שלו וצדיקי עולם יושבין לפניו ולכל אחד ואחד נותנין לו מאור פנים בתורה שיש בו ומלאכי השרת עומדין סביב לישראל ובוכין בלבם ואומרים אשריהם ישראל שכל הצער והעינוי והלחץ שהיה להם חלף והלך לו ועכשיו כל אותה הטובה והגדולה יש להם שנאמר (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון אל תקרא ידודון אלא ידדון שהיו נושאים ונותנים עם משה אבי החכמה אבי הנביאים שעלה למרום והוריד תורה מן השמים לכך נאמר מלכי צבאות ידודון וכי מה ענין זה אצל זה אלא אמרו בשביל התורה שעשו באה כל אותה הטובה והגדולה להם ולפי שבעוה״ז היו העכו״ם מחרפין את ישראל ואומרים כסף וזהב לנו כסף וזהב לישראל שדות וכרמים לנו וכן לישראל וכי מה שכר יש להן על ד״ת שכך היו מצטערין עליה אבל לאחר השעה כשיגיע ימות בן דוד ויתבטל מלאך המות בעוה״ז מן ישראל יהיו כל העכו״ם אומרים אשרי העם שככה לו וגו׳ (תהלים קמד) שעלה גורל טוב בחלקו אשרי העם שה׳ אלקיו שנאמר (ישעיה כה) בלע המות לנצח וגו׳ אלו ימות בן דוד והעכו״ם יהיו צועקין מבחוץ על אשר לא שמעו לד״ת ומלאכי השרת צועקין מבפנים על אשר לא זכו באותה טובה של ישראל שנאמר (ישעיה לג) הן אראלם צעקו חוצה וגו׳ ואומר מקימי מעפר דל וגו׳ אם הבנים שמחה (תהלים קיג) להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו בעולם הבא כיצד אלו בני אדם שעברו עבירות ונקנסה עליהם מיתה עד ארבע דורות שנאמר (שמות כ) פוקד עוון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים חזרו ועשו תשובה וקראו את המקרא ושנו את המשנה ומתו מתוך אותו הצער אין לו נחמה להקב״ה עליהן אלא א״כ מעמידן על רגליהן מן העפר בין ברכיו ומגפפן ומחבקן ומנשקן ומביאן לחיי עוה״ב עם שאר הצדיקים לכך נאמר מקימי מעפר דל וגו׳ להושיבי עם נדיבים וגו׳ מושיבי עקרת הבית זה בית המקדש שעמד הקב״ה בתוכו וברא את כל העולם כלו מסוף העולם ועד סופו שנאמר ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו. ד״א מושיבי עקרת הבית זה העוה״ז שברא בתוכו הקב״ה את האדם מסוף העולם ועד סופו שנאמר (ישעיה מה) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אם הבנים שמחה ברוך המקום ברוך הוא ששמחתו מרובה על ישראל לעולם שכשם שישראל עושין תשובה בעוה״ז ועושין את התורה ושמחין בה כך התורה שמחה בהן לעולם הבא שנאמר אם הבנים שמחה. ד״א מקימי מעפר דל וגו׳ להושיבי עם נדיבים וגו׳ לימות בן דוד כיצד אדם שעבר עבירות הרבה ונקנסה עליו מיתה עד ד׳ דורות שנאמר פוקד עון אבות וגו׳ וחזר ועשה תשובה וקרא תורה נביאים וכתובים ושנה משנה מדרש הלכות ואגדות ושימש חכמים אפילו נגזרו עליו ק׳ גזירות הקב״ה מעבירן ממנו ויקבץ אותו עם שאר הצדיקים לימות בן דוד שנאמר (הושע ח) גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם אל תקרי כי יתנו אלא כי ישנו תחית המתים להקב״ה בעוה״ז כדי לקדש שמו הגדול וכן תחית המתים להקב״ה לימות בן דוד כדי ליתן שכר לאוהביו ולירא׳ו וכן תחית המתים להקב״ה לעוה״ב כדי ליתן דין וחשבון שנאמר (ישעיה כו) יחיו מיתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל יחיו מתיך אלו מיתי ארץ ישראל נבלתי יקומון אלו מיתי חוץ לארץ הקיצו ורננו שוכני עפר מכאן אמר דהע״ה יהי חלקי עם אלו שהם ממיתין את עצמן על ד״ת שנאמר (תהלים יז) ממתים ידך ה׳ וגו׳ חלקם בחיים וגו׳ הקיצו ורננו שוכני עפר מכאן אמרו כל הנעשה שכן לעפר בחייו עפרו ננער לתחית המתים וכל שאינו נעשה שכן לעפר בחייו אין עפרו ננער לתחית המתים לכך נאמר הקיצו ורננו שוכני עפר שכוני עפר לא נאמר אלא שוכני עפר אלו בני אדם שמשכינים עצמם על העפר ללמוד תורה הקב״ה מביא עליהם טל אורות של תורה ומושיבן בין ברכיו ומגפפן ומנשקן ומביאן לחיי עוה״ב שנאמר כי טל אורות טלך מאי וארץ רפאים תפיל אלו עכו״ם שהיו אומרים לישראל גבורים אנחנו עושי מלחמה אנחנו מי יוכל לעמוד לפנינו והקב״ה יעשה בהן נקמות גדולות ויפילם לפני בני ישראל שנאמר וארץ רפאים תפיל ומפני מה זכה אליהו שהחיה את המת מפני שעשה רצונו של הקב״ה והיה מתאנח על כבודו של הקב״ה ועל כבודן של ישראל כאלו נאבדו שונאים של ישראל ובכל דור ודור שהיה אליהו מוצא בני אדם צדיקין היה מגפפן ומחבקן ומנשקן ומברך ומשבח ומרומם ומגדל ומקדש לשמו של הקב״ה ומנין תדע לך כשאמר רוה״ק לאליהו מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי וגו׳ ויאמר ה׳ אליו לך שוב לדרכך וגו׳ ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט וגו׳ תמשח לנביא וגו׳ (מלכים א יט) וילך משם וימצא את אלישע בן שפט והוא חורש שנים עשר צמדים וגו׳ ויעבור אליהו אליו וישלך אדרתו אליו וגו׳ מיד הניח אלישע את כל אשר לו וירץ אחריו שנאמר ויעזוב את הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך וגו׳ מיד הפקיד אלישע את כל אשר לו וזרע כל השדה מלח שנאמר וישב מאחריו ויקח את צמד הבקר ויזבחהו וגו׳ ויקם וילך אחרי אליהו וישרתהו. וילמד ממנו לא נאמר אלא וישרתהו מכאן אמרו גדולה שמושה של תורה יותר מלימודה ואל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה כדי שיאמר זכור איש פלוני לטוב שזה ההלכה קבע בידי שנאמר ויהי המה הולכים הלוך ודבר (מלכים ב ב יא) ואין דבר אלא ד״ת שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה׳ וגו׳ וכשנשתלח מלאך אל

אליהו ואל אלישע לסלק את אליהו מן העולם בא ומצאן שהיו עוסקין בדברי תורה ולא היה יכול לשלוט בהם חזר לפני הקב״ה ואמר רבש״ע הן עוסקין בד״ת ואיני יכול לשלוט בהן שנאמר והנה רכב אש וסוסי אש יפרידו בין שניהם ויעל אליהו וגו׳ (ירמיה כג) רכב אש אלו דברי תורה נביאים וכתובים וסוסי אש אלו משנה הלכות ואגדות ומה ת״ל ויפרידו בין שניהם אלא שחזר המלאך ואמר לפני הקב״ה רבונו ש״ע עשיתי לך קורת רוח בעולם די הבזיון שבזיתי אותם ודחפתי אותם אחד לכאן ואחד לכאן לכן נאמר ויפרידו בין שניהם מכאן אמרו שני בני אדם שהולכין בדרך ועוסקין בתורה אין דבר רע יכול לשלוט בהן ומפני מה זכה יחזקאל שיחיו מתים ע״י מפני שהסתפח על ישראל בכל שעה ושעה שנאמר (יחזקאל כב) בן אדם התשפוט התשפוט את עיר הדמים וגו׳ מת״ל התשפוט התשפוט שני פעמים אלא כך אמר הקב״ה ליחזקאל בן אדם לי ולך נאה להוכיח את ישראל: ד״א מה ת״ל בן אדם וגו׳ כך אמר הקב״ה ליחזקאל אם אתה מוכיחן תוכיחן ואם אין אתה מוכיחן אני מוכיחן בתוכחה אבל אי אתה דומה להן אלא כשיר הזה מה שיר הזה עתים בני אדם שמחים בו עתים משמחין את בעליו שנאמר (יחזקאל לג) והנך להם כשיר עגבים וגו׳ ושמעו את דבריך ועושים אינם וגו׳ ומניין תדע לך שכן הוא כשבא נבוכדנאצר והגלה את ישראל והוריד אותן לבבל עשאן שרים על כל מלאכה וכשסרחו במעשיהן הוציאן לבקעה והרגן ובשעה שהיו נהרגין אמרו אוי לנו יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו (יחזקאל לז) מכאן אמרו יודע אדם בעצמו אם בן עוה״ב הוא אם לאו ואם עשה עבירות גדולות כאלו עוקר את עצמו מן העולם לפיכך הביא הקב״ה עליהם את יחזקאל והעביר אותו עליהם שנאמר (יחזקאל לז) היתה עלי יד ה׳ וגו׳ ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות והעבירני עליהם והנה יבשות מאד ואין ניחה האמורה כאן אלא לשון מיתה שנא׳ (ישעיה נז, ב) יבא שלום ינוחו על משכבותם והיא מלאה עצמות אל תקרי עצמות אלא עץ מות מן העץ שאמר הקב״ה לאדה״ר שלא יאכל ממנו ואכל ונקנסה עליו מיתה ועל תולדותיו הבאות אחריו עד סוף כל הדורות לכך נאמרה מלאה עצמות והעבירני עליהם סביב סביב ולהלן הוא אומר (יחזקאל ח) ואבא ואראה והנה כל תבנית וגו׳ מחוקה על הקיר סביב סביב נאמר כאן סביב ונאמר להלן סביב מה להלן משוקץ בע״ז אף כאן משוקץ בע״ז והנה רבות מאד וגו׳ והנה יבשות מאד אמר יחזקאל עצמות האלו שמא יאבדו מן העולם לפיכך אמר הקב״ה ליחזקאל בן אדם התחיינה העצמות האלה ויאמר ה׳ אלקים אתה ידעת מיד ויאמר אלי הנבא על העצמות וגו׳ ויאמר אלי הנבא אל הרוח וגו׳ כה אמר אדני ה׳ מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו מלמד שהרגן מכאן אמרו שמלאכי השרת היו ממונים על אותו רשע לחבלו שנאמר (ישעיה יד) ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבוש הרוגים וגו׳ הא למדת בשביל אותן הרוגי חרב היו מלאכי השרת ממונים על אותו רשע לחבלו ובסוף חיו ועמדו על רגליהם ופרו ורבו שנא׳ ותבא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד מאד וגו׳ כל הענין (יחזקאל לז) ואז נתגדל ונתקדש שמו של הקב״ה מסוף העולם ועד סופו ועל אותה שעה נאמר (יחזקאל לח) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו׳ ובשכר אותן דברים שהסתפח יחזקאל על ישראל בכל שעה זכה שהחיה הקב״ה מתים על ידו (פיסקא): דם ובשר ושבר גוג לעתיד לבא על הרי ישראל כיצד כשם שהרשעים מענין את ישראל ולוחצים אותן ושוחקין עצמותם ובשרם עד שנפשם יוצאת ואין חוששין להם. כך הקב״ה מאסף אותן לדין על הרי ישראל ומאכיל את בשרם לעוף השמים ולחיות הארץ ואין חושש להם שנאמר (יחזקאל לט) ואתה בן אדם כה אמר ה׳ אלקים אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם. בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו אילים כרים ועתודים פרים מריאי בשן כולם ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון מזבחי אשר זבחתי לכם ושבעתם על שולחני סוס ורכב גבור וכל איש מלחמה נאום ה׳ אלקים ונתתי את כבודי בגוים וראו כל הגוים את משפטי אשר עשיתי ואת ידי אשר שמתי בהם וידעו בית ישראל כי אני ה׳ אלקיהם מן היום ההוא והלאה כבר נעשה מקצת דם ובשר ושבר על לוחצינו בעוה״ז ועינינו רואות בכל יום תמיד כיצד משל לשתי תינוקות שקראו בבית רבן והגדילו ונעשו תלמידי חכמים וכשהיו מהלכין על פתח בית רבן ורואין הרצועה שלקו בה היו משחקין זה עם זה. ואומרים באותה רצועה לקינו. כך עכו״ם מענין את ישראל ולוחצין את ישראל ולאחר שעה הן נהרגים על ההרים ועל הגבעות במלחמה שנאמר (ישעיה כא) ותשכח ה׳ עושיך נוטה שמים ויוסד ארץ ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק. אלו נאמר אשר כוננתי להשחית הייתי אומר אשר כוננתי בעיניך להשחית ויצא לבבינו ממנו לכך נאמר כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק הרי הן על ההרים ועל הגבעות והעוף אוכל בשרם מעליהם וישראל רואין בעיניהם ומשחקין ואומרים הן הם שהיו מענין ולוחצין אותנו בכל יום תמיד. אשרי ישראל בכל מקומות מושבותיהם אע״פ שהם מתייגעין בארבע רוחות העולם מצפון לדרום ומדרום לצפון ממזרח למערב וממערב למזרח הרי הן באמצע שנאמר (עמוס ט) כי הנה אנכי מצוה והניעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ אלו אמר הכתוב ונפל צרור ארץ אז היה נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי כי הייתי אומר ונפל צרור ארץ ונמחה כדרך כל הארץ וכשהוא אומר ולא יפול צרור ארץ מה צרור ארץ הזה אדם מוליכו בכברה לכאן ולכאן הרי הוא באמצע אף ישראל אני כפרתן בכל מקום מושבותם אע״פ שהן מתייגעין לארבע רוחות השמים הרי הן באמצע וכך הוא מפורש בקבלה ע״י עבדך הנביא (מלאכי ג) כי אני ה׳ לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם אמר הקב״ה מעולם לא הכיתי אומה ושניתי לה שנאמר אני ה׳ לא שניתי ומאי ואתם בני יעקב לא כליתם אתה מוצא שבעים ושתים נגעים יש

בתורה ויושב על כסא שופט צדק יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים אמר אם אני מביא על ישראל כל אותן שבעים ושתים נגעים יהיו מכוערים בין העמים ויהיו העכו״ם אומרים עליהם מכוערים הם לפיכך כל אחד מארבע מיני מראות נגעים האמורות בתורה אם ראית אחד מישראל שיש עליו אחד מארבע מיני מראות נגעים אינה אלא רפואה לו לכפר על כל עונותיו וזוכה על ידי היסורין אל עולם הבא ואף ההריגה שהרג הקב״ה את ישראל בעונותיהן בעוה״ז רפואה היא להן לעוה״ב שנאמר (הושע ז) לכו ונשובה אל ה׳ כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו יחיינו מיומים זה העוה״ז וימות בן דוד ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו זה העוה״ב. מקצת חיים שלא בצער ושלא ביצר הרע אל הצדיקים בעוה״ז מעין עוה״ב ואלו הן אברהם יצחק ויעקב יעבץ ויתרו וכדומה להן שנאמר (בראשית כד) ואברהם זקן בא בימים וה׳ ברך את אברהם בכל לא בימיו של אברהם הכתוב מדבר אלא בימים של עוה״ב וימות בן דוד אמר הקב״ה באו עשרה דורות מאדם ועד נח והחרבתי את עולמי ואח״כ באו עשרה דורות מנח עד אברהם וסדרתי מן העולם במה שהעלתי בעולם כיון שבא אברהם היה לבי על עולמי שנאמר (ס״ה ד) לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך באחד ענק מצורוניך משל למלך שקדש את האשה ונראית לו באחת מעיניה והיה אוהבה ביותר ושמח בה ומשתוקק בה אמור מעתה (בלבו) כשיראנה בשתי עיניה עאכ״ו כך אברהם אבינו היה מפקח על עניני הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה כך אוהבו כשיבואו בניו לידי חבילות של תורה ומצות עאכ״ו לכך נאמר לבבתני באחת מעיניך באחד ענק מצורוניך. ומפני מה זכה יעקב לחיים שלא בצער ושלא ביצר הרע בעוה״ז ממה שעתיד הקב״ה ליתן אל הצדיקים לע״ל מפני שהיה יושב בבית המדרש מקטנותו ועד זקנותו והיה בקי במקרא ובמשנה בהלכות ובאגדות שנאמר (בראשית כה) ויעקב איש תם יושב אהלים ואומר (תהלים קכז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשר הגבר וגו׳ ואומר (ישעיה כח) את מי יורה דעה וגו׳ גמולי מחלב עתיקי משדים וכשיצא מבית אביו ללכת אל בית לבן באתה השכינה ועמדה למעלה ממנו משיבה ואמרה לו יעקב בני שא נא עיניך השמימה וראה י״ב מזלות וכוכבים ברקיע וי״ב שעות היום וי״ב שעות הלילה כנגד י״ב שבטים שאני נותן לך כיון שבא יעקב מבית לבן ונמכר יוסף היה בוכה ומתאבל עליו עשרים ושתים שנה שנאמר (בראשית לז) ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וגו׳ ויבך אותו אביו וכי על יוסף היה בוכה אלא אמר שמא נתחייבתי על שנשאתי שתי אחיות או שמא נהניתי מממונו של לבן ושל שכם ובטלה הברית שכרת לי הקב״ה מיד נתגלגלו רחמיו של הקב״ה ונתן ליעקב שבע עשרה שנה סמוך לזקנותו טובים מעין עוה״ב מכאן אמרו כל שהשיגתו שנה אחת טובה סמוך לזקנתו סימן יפה לו וכל שהשיגתו שנה אחת רעה סמוך לזקנתו סימן רע לו יעקב אבינו היה בטובה שבע עשרה שנה שהיה במצרים והעלה עליו הקב״ה כאלו כל ימיו היה בטובה שנאמר (בראשית מו) ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה וגו׳. ומפני מה זכה יתרו לחיים שלא בצער ושלא ביצר הרע בעוה״ז ממה שעתיד הקב״ה ליתן אל הצדיקים לעוה״ב מפני שנהג בחכמה לשמה לפי שכל אותן השנים שהיה משה בביתו של יתרו וראה יתרו כל המעשים טובים שעשה משה ולא נעשה לו כל דבר עד שבא למצרים ובא לידי דבר שנאמר (שמות יח) וישמע יתרו את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו וגו׳ אמר יתרו אוי לי שכל אותן מע״ט שעשה זה בתוך ביתי והן מביאין אותו לחיי עוה״ב ואין אני היה יודע מה כחן מיד עשה יתרו דבר גדול מעצמו שנאמר (שמות יח) ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה וגו׳ ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ושם האחד אליעזר כי אלקי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו וגו׳ ויאמר אל משה וגו׳ ואשתך ושני בניה עמה שיגר אצלו שליח ואמר לו משביע אני עליך בשני בניך שהיה יתרו אומר לו מפני מה אתה קורא שם האחד גרשם ושם השני אליעזר גרשם כי גר וגו׳ אליעזר כי אלקי אבי בעזרי משביע אני עליך באל אביך שתצא לקראתי ותקבלני בסבר פנים יפות מיד יצא לקראתו וקבלהו בסבר פנים יפות שנאמר (שמות יח) ויצא משה לקראת חותנו וגו׳ הקב״ה בוחן לבות וכליות הוא אמר ליתרו יתרו אתה באת להקביל פניו של אותו הצדיק תזכה שלא יהיו בתי מדרשות בטלים מזרעך לעולם שנאמר (במדבר כד) וירא את הקני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך מכאן אמרו יתן אדם בתו לת״ח אפילו נותן כל ממונו עליה שכן מצינו אצל יתרו שלא זכה אלא ע״י משה וכן ישא אדם בת ת״ח אפי׳ אם לקחה בלא דמים ומנין תדע לך צא ולמד מדרך ארץ נושא אדם בת ת״ח אפילו אם מת או גולה הויין ליה בנים ת״ח משל לענבי הגפן בענבי הגפן נושא אדם בת עם הארץ מת או גולה הויין ליה בנים עמי הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה וזהו מנהגו של עולם. ומפני מה זכה יעבץ לחיים שלא בצער ושלא ביצר הרע בעוה״ז ממה שעתיד הקב״ה ליתן לצדיקים לע״ל מפני שהיה מחזר בכל מקומות ישראל ולמד תורה ברבים לש״ש וכל המלמד את חבירו פסוק אחד או הלכה אחת או דיבור אחד כאלו נותן לפניו חיים שנאמר (דברים ל) כי הוא חייך ואורך ימיך ואומר אורך ימים בימינה (משלי ג) ואומר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה מכאן אמרו יעשה אדם מעשים טובים ואח״כ ישאל אדם תורה מהקב״ה יעשה אדם מעשים כשרים וצדיקים ואח״כ ישאל אדם חכמה מלפני הקב״ה לעולם יתפוס ענוה ואחר כך ישאל בינה מלפני הקב״ה ואח״כ ישאל פרנסה שנאמר שאלו מה׳ מטר בעת מלקוש ה׳ עושה חזיזים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב כשדה (זכריה י) מכאן אמרו קרא אדם תורה נביאים וכתובים ויודע להשיב בהם ישמרם בידו וישבח ויברך ויגדל וירומם ויקדש לשמו של מי שאמר והיה העולם שנה אדם סדר אחד או שני סדרים ויודע בהם ישמרם בידו ויברך ויקדש לשמו של הקב״ה וא״צ לומר מי ששונה הלכות נשא אדם אשה והיה לו ממנה בן

אחד או שני בנים יברך וישבח ויקדש לשמו של הקב״ה כדי שתהא מטתו שלמה ויקנה לו עוה״ז וימות בן דוד ועוה״ב שנא׳ (דברי הימים א ד) ויקרא יעבץ לאלקי ישראל לאמר אם ברך תברכני בת״ת והרבית את גבולי בתלמידים והיתה ידך עמי שלא אשכח תלמודי ועשית מרעה שתעשה לי מרעים כמותי לבלתי עצבי שלא יעצבני יצה״ר מלשנות מיד ויבא אלקים את אשר שאל (דברי הימים א י) עליו הוא אומר (תהלים כ) יתן לך כלבבך וגו׳ ימלא ה׳ כל משאלותיך. ד״א ויקרא יעבץ לאלקי ישראל לאמר אם ברך תברכני בפריה ורביה והרבית את גבולי בבנים ובנות והיתה ידך עמי במו״מ ועשית מרעה חיים שנתת לי שלא אראה בהם לא מיחוש ראש ולא מיחוש אזנים ועינים ולא מיחוש חולי מעיים לבלתי עצבי שלא יעצבני יצה״ר מלשנות ואמצא נחת רוח בזקנותי מיד ויבא אלקים את אשר שאל.

פרק ו

א משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו וגו׳ (שיר השירים א) זו היא כנסת ישראל שנמשכה אחר הקב״ה שנאמר (ירמיה לא) מרחוק ה׳ נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד אהבה רבה אהבתיך לא נאמר אלא אהבת עולם אהבתיך שמא תאמר אהבת הקב״ה שלש שנים או אהבת עשר שנים או אהבת מאה שנים לכך נאמר אהבת עולם אהבתיך לכך נאמר משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו משל למלך שהיה יושב על כסאו והיו עבדיו עומדין לפניו ונתן עיניו במי שהיה אוהבו תפסו בידו והכניסו בחדרי חדרים שלו (כך הקב״ה הביא את ישראל לחדרי חדרים) מה שלא הביא לכל אומה ולשון לכך נאמר הביאני המלך חדריו. ד״א הביאני המלך חדריו כשם שיש להקב״ה חדרי חדרים בתורתו כך יש להם לתלמידי חכמים לכל אחד ואחד חדרי חדרים בתורתו ואם ראית שהיסורין ממשמשין ובאות עליך רוץ לחדרי ד״ת ומיד היסורין בורחין ממך שנא׳ (ישעיה כו) לך עמי בא בחדריך וגו׳ לכך נאמר הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך במה שגדלתנו ועסקתנו ורוממתנו וקשרת לנו קשר גדול בד״ת מסוף העולם ועד סופו עד שהנחת ארבע מאות ותשעים ושש אלפים רבבות של מלאכי השרת ובאת ונדבקת בהם בישראל לעולם. ועל שנאמר בך לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישעיה מג) קראת אותנו בנים אחים ועבדים ועל שנאמר בך אני ה׳ ואין עוד זולתי אין אלקים (ישעיה מה) קראת לנו אלקים. ועל שנאמר בך אל צדיק ומושיע אין זולתי (ישעיה מה) השרית את שמך הגדול בשם ישראל. ואת שם ישראל שתפת לשמך הגדול על אותה השעה הוא אומר (שיר השירים ה) אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי ומה כתיב למעלה ממנו באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים לכך נאמר נגילה ונשמחה בך נזכירה דודיך מיין כשם שהקב״ה יהי שמו הגדול לעלם ולעלמי עלמיא זוכר ומשבח מעשה הצדיקים והכשרים וטופח שתי ידיו זו על גב זו ואמר למה לא נתמלא כל העולם כאברהם יצחק ויעקב וכמשה ודוד. כך יהא אדם זוכר ומשבח להקב״ה בתפלה ובד״ת ובדברי חכמים בכ״מ ובסוף יהא דרכו לפני הקב״ה שנאמר (הושע יד) מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם ולכך נאמר נזכירה דודיך מיין. ואימתי זוכר הקב״ה ומשבח מעשה הצדיקים והכשרים וטופח שתי ידיו זו על גב זו ואומר למה לא נתמלא העולם כאברהם יצחק ויעקב וכמשה ודוד. כשהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם אמר הקב״ה כמה נסים וכמה גבורות עשיתי להם ועדיין לא נכנסו תחת כנפי השכינה. ויעקב לא עשיתי לו נסים מעולם וכל ימיו היה ישר לפני שנאמר (בראשית כה) ויעקב איש תם. תם מן הגזל. תם מדבר מכוער. וכשהקדוש ברוך הוא זוכרו טופח שתי ידיו זו על גב זו עליו שנאמר (דברים לג) וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב וגו׳. אף שמיו וגו׳. ואף כשעומד עמוס הנביא ובקש על ישראל רחמים מלפני הקב״ה. אמר לפניו רבש״ע אם אין בעולם כמו יעקב יחרב כל העולם כולו אבינו שבשמים יהא שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים. תהא לך קורת רוח מישראל עבדיך בכל מקומות מושבותם שלא הנחת לעבדך עמוס הנביא עד שענית אותו מיד שנאמר (עמוס ז) כי הראני אדני אלקים והנה יוצר גובי בתחלת עלות הלקש והנה הלקש אחר גזי המלך והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ ואומר אדני אלקים סלח נא מי יקום יעקב כי קטן הוא ניחם ה׳ על זאת לא תהיה אמר ה׳. זו היא שיטה הראשונה ובשיטה שניה מה הוא אומר כה הראני אדני ה׳ והנה קורא לריב באש וגו׳ ואומר אדני אלקים חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא ניחם ה׳ על זאת גם היא לא תהיה אמר אדני אלקים הרי לך שהקב״ה היה גילה על ידי עמוס הנביא שתי פעמים אמר הקדוש ב״ה לעמוס לא כתבתי בתורתי על ידי משה רבך (דברים לג) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה׳ וגו׳ מכל מקום בין רשעים בין כשרים במשה מה הוא אומר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב וגו׳ לפי שבימי הושע בן בארי ובימי יואל ובימי עמוס ובימי מיכה המורשתי ובימי שאר כל הנביאים לא היו יודעין לשפוך רחמים ולבקש תחנונים על ישראל כמה ששפך משה רבך לכך נאמר זכרו תורת משה וכי תורת משה היא והלא שלך היא ששעשת עמה תתקע״ד דורות קודם שנברא אדם וצרפת אותה ונתת אותה לישראל אלא מת״ל זכרו תורת משה עבדי אלא הואיל ועמד בתפלה ד׳ וה׳ פעמים והציל את ישראל מן המיתה העלה עליו הכתוב כאלו כל התורה כולה של משה היא לכך נאמר זכרו תורת משה עבדי וגו׳. אבל מה הוא אומר בימי מלכי ישראל ובימי מלכי יהודה הגדולים הולכים ויושבים לפני המלכות ונותן הפחות את עיניו במי שהוא גדול ממנו ואומר לו אעפ״י שאתה אומר כהלכה

ואני איני אומר כהלכה יעברו דבריך ויתקיימו דברי אפי׳ כל העולם כולו יחרב. וכן בדורות האחרונים עליהן הוא אומר (עמוס ט) בחרב ימותו כל חטאי עמי האומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה ואחריו מה כתיב ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת וגדרתי את פרציהן והריסותיו אקום ובניתיה כימי עולם. ד״א נזכירה דודיך מיין טוב הזכרת ד״ת ודברי חכמים בכל חדרי מקומות מיין ישן למלך בחדרי חדרים לכך נאמר נזכירה דודיך מיין. הביאני המלך חדריו זה אחד מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות של חדרי חדרים שיש להקב״ה בתורתו ואמר אל משה שיאמר להן לישראל שנאמר (ויקרא א) ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר: ד״א ויקרא אל משה מכאן אמרו כל ת״ח שאין בו דעה בהמה טובה ממנו תדע לך שכן הוא צא ולמד ממשה רבינו אבי החכמה אבי הנביאים והוציא את ישראל ממצרים ועל ידו נעשו נסים ונפלאות בארץ מצרים ובארץ חם ונעשו על ידו נוראות על ים סוף ועלה לשמי מרום והוריד התורה מן השמים ועסק במלאכת המשכן ואפי׳ הכי לא נכנס לפני ולפנים עד שקרא לו לכך נאמר ויקרא אל משה. ד״א ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר ולהלן הוא אומר (שמות ג) וירא ה׳ כי סר לראות ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה בסנה הפסיק אליו בו וכשהוא מדבר באהל מועד אין בו הפסקה כמו בסנה משל למה״ד למלך שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורים כשהוא מצוה את השליח אינו מצוה אותו אלא מבחוץ אבל באהל מועד שהוא שמח בבניו ובבני ביתו והם שמחים בו כשהוא מצוה את השליח אינו מצוה אותו אלא מבפנים כמו שהושיבו בין ברכיו כמו אדם עם בנו לכך נאמר ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אדם וגו׳ אדם זה לשון אחוה לשון עתירה לשון ריעות וכן אמר הקב״ה ליחזקאל הכהן בן אדם כלומר בן אנשים כשרים וצדיקים וגומלי חסדים שמבזין את עצמן על כבודי ועל כבודן של ישראל כל ימיהן. ד״א למה״ד למלך שסרחה עליו אשתו ובניו ועמד המלך ודחפן והוציאן לחוץ מביתו. לאחר מכאן שלח והביא בן אחד מאצלה ואמר לו בן פלונית בא וארא את ביתך ובית שבניתי לך ולאמך כלום פחת כבודי או הבית שבניתי לאמך לכך נדמה יחזקאל שנאמר (יחזקאל א) ויהי בשלשים שנה וגו׳ ואני בתוך הגולה וגו׳ היה דבר ה׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן וגו׳. זו שיטה הראשונה ובשיטה שניה מה אומר (יחזקאל א) וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון וגו׳ ומתוכה דמות ארבע חיות וגו׳ כל הענין מאחר שהראה הקב״ה ליחזקאל את כבודו אמר לו הקב״ה בן אדם זהו כבודי שהגבהתי אתכם למעלה מן העכו״ם כלום פחת כבודי ובית שבניתי לכם שנאמר (יחזקאל מג) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית וגו׳ זאת תורת הבית על ראש ההר כל גבולו סביב וגו׳. שמא תאמר אין לי מי שעובד אותי והלא כבר יש לי ארבע מאות ותשעים וששה אלפים רבבות של מלאכי השרת שהם עומדים ומקדשין שמי הגדול בכל יום תמיד מיציאת החמה עד שקיעת החמה ואומרים לפני ק׳ ק׳ ק׳ ה׳ צבאות וגו׳ ומשקיעת החמה ועד יציאת החמה אומרים ברוך כבוד ה׳ ממקומו ואצ״ל שבעים לשונות שבארץ מפני מה אתם עושים דברים מכוערים ודברים שאינן ראויים ומבעטין אתם ביסורין הבאים עליכם אבל מה אעשה הריני עושה בעבור שמי הגדול לבלתי החל: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳ למה לא נאמר כאן כמה שנאמר להלן (שמות יב) ויקחו איש שה לבית אבות וגו׳ אף כאן לכתוב איש כי יקריב מכם למה נאמר אדם להביא את הגר מכם פרט למומר לע״ז שהוא אינו מביא עולות אמר רשב״ג שבעה דברים התקינו ב״ד וזה אחד מהן מי ששלח את עולתו ממדינת הים אם שלח עמו נסכים קרבים משלו ואם לאו קרבין משל ציבור. וכן גר שמת והניח זבחים אם יש לו נסכים משלו ואם לאו קרבין משל ציבור. ותנאי ב״ד על כ״ג שמת שתהא מנחתו קרבה משל ציבור. רבי יהודה אומר משל יורשין. ושלימה היתה קרבה. ועל המלח ועל העצים שיהיו הכהנים נאותים בהן ועל הפרה שלא יהיו מועלין באפרה. ועל הקנים פסולות שיהיו באות משל צבור. רבי יוסי אומר המספק את הקנים (נוסחא ישנה כאילו מספק את הסלתות) הוא מספק את הפסולת. פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני אדם א׳ והיה בא אלי כמו שבא על חבירו בזרוע. ואמר לי אתם אומרים ז׳ נביאים עמדו לעכו״ם והן מעידין בהן שירדו לגיהנם. אמרתי לו בני כך אמר לי משבעה נביאים ואילך יכולין העכו״ם לומר התורה לא נתנה לנו ועדיין לא העידו בנו מפני מה אנו יורדין לגיהנם. אמרתי לו בני כך שנו חכמים במשנה. כותי שבא להתגייר פושטין לו יד להכניסו תחת כנפי השכינה (נ״י מכאן ואילך גרי הדור מעידין בדור). מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם. אם נאמר מן הבהמה למה נאמר מן הבקר ומן הצאן ואם נאמר מן הבקר ומן הצאן למה נאמר מן הבהמה. מכאן אמרו מקבלין מיני זבחים מרשעי ישראל בשביל להכניסן תחת כנפי השכינה. חוץ ממומר ומנסך יין ומחללי שבתות בפרהסיא: ברוך המקום ברוך הוא שספר את עצמו עם הצדיקים. אדם קיים מה שכתוב בתורה להקריב קרבן. והעלה שור על גבי המזבח. שנאמר (תהלים סט) משור פר מקרין מפריס. נח קיים מה שכתוב בתורה להקריב קרבן. שנאמר (בראשית ח) ויבן נח מזבח לה׳ וגו׳. אברהם קיים כל מה שכתוב בתורה. שנאמר (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי. יצחק קיים כל מה שכתוב בתורה והושלך לפני אביו כשה לטבח. שנאמר (בראשית כב) ויעקד את יצחק בנו וגו׳. יעקב קיים כל מה שכתוב בתורה שנאמר (בראשית לה) ויאמר יעקב וגו׳ הסירו את אלקי הנכר וגו׳. יהודה קיים מה שכתוב בתורה מצות יבום שנאמר (בראשית לח) ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אותה וגו׳. יוסף קיים כל התורה כולה כבד את אביך לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה לא תחמוד. התורה לא ניתנה להם והם קיימו אותה מאליהן. לפיכך אוהבן הקב״ה אהבה גמורה. והשוה את שמן לשמו הגדול. עליהן הוא אומר (תהלים קיט) אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳ וגו׳

ואו׳ (דברים לב) הצור תמים פעלו וגו׳ ואומר (שמואל ב כב תהלים יח) האל תמים דרכו אמרת ה׳ צרופה וגו׳. ושחט את בן הבקר לפני ה׳ (ויקרא א) ובאיל הוא אומר (ויקרא יא) ושחטו אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה׳. אמרו אותו היום שעקד אברהם את יצחק בנו על גבי המזבח. התקין הקב״ה שני כבשים אחד שחרית ואחד ערבית שנאמר (שמות כט) את הכבש האחד תעשה בבוקר וגו׳. וכל כך למה. שבשעה שישראל מעלין את התמיד ע״ג המזבח וקורין את המקרא הזה צפונה לפני ה׳ זוכר הקב״ה עקדת יצחק: ד״א צפונה לפני ה׳ כנגד אברהם יצחק ויעקב שהם צפונים לפני ה׳. ומנין לך לשון הזה. שנאמר (שיר השירים ז) חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך. חדשים זה חבורתו של משה וחבורתו של יהושע וחבורתו של דוד וחבורתו של חזקיהו מלך יהודה. וישנים חבורתו של עזרא ושל הלל הזקן ושל ריב״ז ושל רבי מאיר וחבריו. עליהן הוא אומר חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך. מפני מה הוא אומר בשור וקרבו וכרעיו ירחץ במים (פסוק ט) מה בין איל לשור שור חסר שתי וערב. איל אינו חסר שתי וערב. ומפני מה נאמר באיל הקרבה שנאמר והקרב והכרעים וגו׳ והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבחה וגו׳ ובשור לא נאמר הקרבה שנאמר וקרבו וכרעיו ירחץ במים והקטיר וגו׳ ואמרו חכמים למדנו הקרבה מן האיל אל השור אמרתי להם רבותי י״ב נשיאים עמדו לחנכת המזבח והעלו עולה לזה ולזה חטאת לזה ולזה שלמים לזה ולזה ונאמר שם הקרבה בשור ואיל וכאן נאמר הקרבה באיל ולא נאמר הקרבה בשור. ולמה כדי שלא יאמר אדם בעצמו אלך ואעשה דברים מכוערים ודברים שאינן ראויים ואביא שור שיש בו בשר הרבה ואעלה אותו ע״ג המזבח. מה אם ישא הקב״ה לי פנים. אלא יעשה אדם מעשים טובים וילמוד תורה ויביא איל שהוא כחוש בבשר וכולו לאשים ויעלהו עולה ע״ג המזבח והריני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה לכך נאמר הקרבה באיל ולא נאמר הקרבה בשור. שתי מנחות הם שנאמר (שם ב) ואם מנחה על המחבת וגו׳ ואם מנחת מרחשת וגו׳ ובשתיהם הוא אומר והבאת וגו׳. ומה בין מחבת למרחשת שזו תובלל בשמן. וזו תעשה בשמן כל צרכה. שכך שנו חכמים במשנה מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין מחבת צפה ומעשיה קשין. כיצד שלא יאמר אדם בעצמו אלך ואעשה דברים מכוערים ודברים שאינן ראויין ואביא מנחת מחבת בלולה בשמן על אהבתי שאני אוהב את המקום. אמר לו הקב״ה בני מפני מה לא בללת מעשיך בדברי תורה ובמע״ט. שאין שמן אלא תורה. ואין שמן אלא מעשים טובים. שנאמר (שיר השירים א) לריח שמניך טובים שמן תורק שמך. על כן עלמות אהבוך אפי׳ העכו״ם מכירין בחכמה בבינה בדעת ובהשכל ומגיעין לגופה של תורתך היו אוהבין אותך אהבה גמורה. בין כשהוא טוב להם בין כשהוא רע להם. לכך נאמר על כן עלמות אהבוך. ד״א על כן עלמות אהבוך אלו ימות העולם. אמור כמה שנים נקרא עולם. הוי אומר נ׳ שנה נקרא עולם. שנאמר (ש״א א) וחנה לא עלתה וגו׳ וישב שם עד עולם. נ׳ שנה שנאמר בשמואל הרמתי נקרא עולם ונ׳ שנה שנאמר בעבד עברי נקרא ג״כ עולם שנאמר (שמות כח) ועבדו לעולם. (נמצא משנברא העולם עד עכשיו תשעים עולמות וצ״ד שנים) לכך נאמר עלמות אהבוך: ד״א על כן עלמות אהבוך. קרא אדם ולא שנה עדיין בחוץ הוא עומד. שנה ולא קרא עדיין בחוץ הוא עומד. קרא ושנה ולא שמש ת״ח. דומה כמי שנתעלמה ממנו תורה. שנאמר כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי וגו׳ (ירמיה לא). אבל קרא אדם תורה נביאים וכתובים ושנה משנה מדרש הלכות ואגדות ושימש ת״ח אפי׳ מת או נהרג על התורה הרי הוא בשמחה לעולם בעוה״ב. לכך נאמר עלמות אהבוך. מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין. כיצד יש בו דוגמא באדם. אדם שיש בו תורה ונזהר בעצמו שלא יבא לידי חטא ועון. אומר לו הקדוש ברוך הוא בני ברוך אתה ותהא לך קורת רוח בעולם וישמרו ויטמנו דברי תורה בפיך לעולם. אשרי אדם שיש בידו דברי תורה ושמורין בידו ויודע להשיב בהן תשובה במקומו. עליו הוא אומר מים עמוקים עצה בלב איש וגו׳ (משלי כ) ואומר (תהלים קל) ממעמקים קראתיך ה׳. (ויקרא ו) זאת תורת העולה. וזאת תורת המנחה. זאת תורת החטאת. וזאת תורת האשם. וזאת תורת השלמים. מה בין אלו לאו שאלו יתירות אות אחת ואלו חסר אות אחת. ועוד למה נאמר זאת תורת העולה ולא נאמר זאת העולה סתם. כדי שלא יאמר האדם בעצמו אעשה דברים מכוערים ודברים שאינן ראויין ואביא עולה שכולה לאישים ואעלה ע״ג המזבח. מה אם ישא הקב״ה לי פנים אלא יעשה אדם מע״ט וילמוד תורה לשמה ויביא מנחה שהיא בסלע או באיסר ויעלהו ע״ג המזבח והריני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה לכך נאמר זאת תורת העולה חסר אות אחת. וזאת תורת המנחה יתירה אות אחת ולכך כתיב זאת תורת העולה ולא נאמר זאת העולה. ולמה נאמר זאת תורת החטאת. כדי שלא יאמר האדם בעצמו אלך ואעבוד ע״א ואביא חטאת ואתכפר בה. ושנו חכמים במשנה האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. לכך נאמר זאת תורת החטאת. ולמה נאמר וזאת תורת האשם כך אמר הקב״ה לישראל בני אני אמרתי לכם אין חפצי אלא ברכה ובמי שאין בו עבירות. וחזרתי בו בדברי אפי׳ יעשה אדם מאה עבירות זו למעלה מזו ויחזור ויעשה תשובה וישפיל את עצמו לארץ ויראה א״ע כאלו הוא חציו זכאי וחציו חייב ויראה את עצמו כאלו חייב באשם תלוי בכל יום. הריני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה ואתן לו בנים של בעלי קומה ועוסקי בתורה ומקיימי מצות ויטמנו ד״ת בפיו לעולם. שנאמר (ישעיה כג) וה׳ חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה׳ בידו יצליח. אמר הקב״ה לישראל בני אל תאשימוני שאני חפץ בחולה הזה שאינו לא מן החיים ולא מן המתים אלא ישפיל אדם בעצמו. כמו שנאמר אם תשים אשם נפשו כמו שאמרו חכמים יביא אשם ויכפר על נפשו בוודאי יראה זרע ויאריך ימים ותלמודו מתקיים בידו שנאמר וחפץ ה׳ בידו יצליח. ד״א יראה זרע בעולם הזה ויאריך ימים בעוה״ב לכך נאמר וזאת תורת האשם. ולמה נאמר וזאת תורת זבח השלמים. כך אמר הקב״ה לישראל בני עשו

רצוני ומעשים טובים והביאו שלמים שכולה לבעלים ואין מהם ע״ג המזבח אלא דמים ואימורים והריני עמכם בשמחה לעולם ולכך נאמר וזאת תורת זבח השלמים. אבל כשאין ישראל במדינה נאמר בהן (ירמיה ז) כה אמר ה׳ צבאות אלקי ישראל עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וגו׳ כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי וגו׳. ואומר (הושע ו) כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלקים מעולות. וכך אמר הקב״ה לירמיהו. לך אמור להם לישראל. עד מתי אתם טוענין דברים מכוערין ודברים שאינן ראויין ואומרים אתם עלי מזיד עשה את אבותינו ואותנו בכל דרכינו. שנאמר (ירמיה א) כי הנני קורא לכל משפחות ממלכות צפונה וגו׳ ודברתי משפטי אותם על אשר עזבוני וגו׳. לכן אמר הקב״ה לירמיהו (ירמיה ג) הלוך וקראת את הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משובה ישראל נאם ה׳ לא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה׳ לא אטור לעולם.

פרק ז

א הרי הוא אומר (קהלת ט) טובה חכמה מכלי קרב גדול פיסטון שעשה אלישע יותר מכל המלחמות שעשה יורם בן אחאב שנאמר (מלכים ב ו) ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראותו אותם האכה אכה אבי ויאמר לא תכה וגו׳ ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו וישלחם וגו׳ ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל הא למדת שגדול פיסטון שעשה אלישע יותר מכל המלחמות שעשה יורם לכך נאמר טובה חכמה מכלי קרב. כיוצא בדבר אתה אומר שאמר המלך דוד (תהלים קיט) ראש דברך אמת וגו׳ וכי מה ראה דוד המלך לשבח את הקב״ה בלשון אמת אלא שדן בעצמו ואמר כשם שהקב״ה בעצמו נקרא אמת שנא׳ (ירמיה י) וה׳ אלקים אמת וגו׳ ואומר נשבע ה׳ לדוד אמת (תהלים קלב) כך אין אני משבחו אלא בלשון אמת לכך נאמר ראש דברך אמת. כיוצא בדבר אתה אומר (שמואל ב כ״ד וד״ה א כא) ודבר ה׳ היה אל גד הנביא חוזה דוד לאמר וגו׳ שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת מהם וגו׳. ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד ה׳ כי רבים רחמיו וגו׳. באותה שעה אמר דוד בדעתו אם אומר אני תבא רעב יהיו ישראל אומרים מפני שהוא בוטח באוצרותיו לפיכך לא אומר שיבא רעב ואם אני אומר תבא חרב יהיו ישראל אומרים מפני שהוא בוטח על גבוריו לפיכך לא אומר שתבא חרב אלא לא אשאל רק דבר שהכל שוין בו עניים ועשירים זקנים ונערים שנאמר ויאמר דוד אל גד וגו׳ נפלה נא ביד ה׳ וגו׳ מיד ויתן ה׳ דבר בישראל וגו׳ וישלח ידו המלאך ירושלים לשחתה ובהשחית ראה ה׳ וינחם וגו׳ וישא דוד את עיניו וירא את מלאך וגו׳ ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים על פניהם באותה שעה נשא דוד את עיניו וראה את עונותיהם של ישראל גדודים וצבורים מן הארץ ועד השמים לכך נאמר וישא דוד את עיניו וירא את מלאך ה׳ עומד בין הארץ ובין השמים באותה שעה ירד מלאך משמי מרום והרג את גד החוזה ואת ארבעת בניו של דוד ואת הזקנים אשר היו עם דוד. כיון שראה דוד חרבו של מלאך המות באותה שעה נכנס בו רתת ושוב לא היה בו כח וחמימות שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו הרי הוא אומר גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו וגו׳. ברוך המקום ברוך הוא שהבטיח את אבותינו וקיים את הבטחון לבניהם. כשם שהקב״ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים הבטיח את אבותינו שהוא מגלגל ומעביר את חטאתינו ואינו משמר קנאה ונקמה בלבבו לעשות משפט בכל ישראל בכל מקומות מושבותם וד״ת לא ימנע מהם כן הוא מקיים את הבטחון הזה. אבל הקב״ה משמר קנאה ונקמה בלבבו כדי לעשות משפט ברשעי העכו״ם מנין לך תדע לך שכן הוא צא ולמד מפרעה וכל מחנהו כולן כמו שהם כולם קנאו ונקמו בהן בישראל כמו כן הקב״ה נתקנא ונתנקם בו בפרעה ובכל מחנהו צא ולמד מיום שנברא העולם ועד אותה שעה הוא נותן לכל אחד שכרו בין טוב ובין רע שנאמר (ירמיה לב) גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו וגו׳ ואו׳ חלילה לאל מרשע וגו׳ כי פועל אדם ישלם לו וגו׳ (איוב לד) ואומר (נחום א) אל קנא ונוקם ה׳ וגו׳ נוקם ה׳ לצריו ונוטר הוא לאויביו וגו׳. ומה נשתנה מצרים מכל מדינות העכו״ם כולם שנכנסו ישראל לתוכן משום שבאותה שעה היו שולטין המצרים מסוף העולם ועד סופו. והיו מלוכלכין בעבירות הרבה ואין לך אומה בעולם שהיא היתה שטופה בדברים מכוערים ודברים שאינן ראויין וחשודין בכשפים ובזימה ובכל מעשים רעים אלא המצרים בלבד. לפיכך בא להם למצרים תקלה על ידם של ישראל והקב״ה מבקש לעשות קורת רוח לשמו הגדול בהן במצרים. משל למלך שהיה יושב ומשמר וממתין ומצפה מחנות אלפים שהיו עוברים לפניו עבר המלך לפני מחנהו ולא עמדו לפניו שוב עבר אחר מחנהו ולא היה להם כלי זיין ועמד עליהם והרגן שנאמר (ישעיה יט) משא מצרים הנה ה׳ רוכב על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי מצרים מפניו ולבב מצרים ימס בקרבו וגו׳ ונלחמו איש באחיו וגו׳ (נ״י נואלו שרי צוען ואומר ה׳ מסך בקרבה רוח עועים) ואומר אך אוילים שרי צוען וגו׳ ונגף ה׳ את מצרים ואף לעתיד לבא עתידין כל העמים להכשל בהן בישראל שנאמר (זכריה יב) והיה ביום ההוא אשים את ירושלים אבן מעמסה לכל העמים וגו׳ אכה כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון וגו׳. עשר מכות הביא הקב״ה על המצריים וכולן לא בא עליהן אלא בשביל הדברים שהיו חושבין על ישראל לעשות לפי שכל דבריו של הקב״ה אמת מדה כנגד מדה ואין מדה רעה יוצאת מלפניו אלא מדות טובות ובשביל מעשיהן המקולקלין של בני אדם מדה רעה יוצאת עליהם. ואלו הם דם צפרדע כנים ערוב דבר שחין ברד ארבה חשך מכת בכורות דם מפני מה בא עליהם מפני שהיו רואים את ישראל טובלין מטומאתן ומתשמיש מטותיהן ובנות ישראל טובלות מן הנדה ומן תשמיש המטה מה עשו המצריים אחזו

עליהן את המים שלא יטבלו ולא יבאו זה על זה ולא יפרו וירבו לפיכך הפך הקב״ה את מימיהם לדם שנאמר הפך את מימיהם לדם וימת את דגתם (תהלים קה) והיו המצריים אומרים להם לישראל תן לנו מים משלכם נתן לו מים והיה נעשה דם ואמר לו שתה אתה והיה ישראל שותה מים והיה המצרי אומר לישראל נשתה אני ואתה מכלי אחד ונחלקו המים בכלי מים לישראל ודם למצרי לקיים מה שנאמר (שמות י) למען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים וגו׳. וידעתם כי אני ה׳ נאמן לשלם שכר טוב לצדיקים ודין פורענות לרשעים. צפרדע מפני מה בא עליהם. מפני שהיו אומרים להן לישראל. צאו והביאו לנו שקצים ורמשים ונשחק עמהם כמו שאנו רוצים. לפיכך הביא הקב״ה את הצפרדעים עליהם עד שנשמע קולם מתוך כרסם של מצרים שהיו אומרים קוקו ולא עוד זה לבד אלא כשהיו הולכין לבית הכסא היו הצפרדעין יוצאין ונושכין אותן בנקביהן ואין לך בושה יותר גדולה מזו שנא׳ (שמות ז) ושרץ היאור צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנורך ובמשארותיך ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים ואמר לו פרעה למשה בכשפים אתה בא אלי אקרא לתינוקות של בית רבן ויעשו גם הם כיוצא בה מיד ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם כך כמו שמשה ואהרן עשו צפרדעים כן עשו המצרים צפרדעים מכאן ואילך אין כל העולם כלו יכולים לבראות בריה שהיא פחותה מכעדשה. כתוב אחד אומר ושרץ היאור צפרדעים וכתוב אחד אומר ותעל הצפרדע כיצד יתקיימו שני כתובים הללו רבי עקיבא אומר צפרדע אחת היתה והיו המצרים מכין אותה והיו מנשרין ממנה צפרדעים עד שנתמלא כל הארץ צפרדעים א״ל רבי אליעזר המודעי מה לך אצל אגדה כלך מדברותיך וכלך אצל נגעים ואהלות אלא הרבה מיני צפרדעים הביא עליהם הקב״ה ומאי ותעל הצפרדע צפור דיע שיש בה דיעה בשעה שהעופות הם צמאין ובאין לשתות מן היאור ומן האגמים קוראין אותם ואומרים להם בואו ושתו אל תתיראו עליהם הוא אומר (תהלים קד) המשלח מעינים בנחלים בין הרים יהלכון ישקו כל חיתו שדי וגו׳ עליהם עוף השמים ישכון וגו׳. כנים מפני מה הביא עליהם מפני ששמו את ישראל מכבדי דרכים ובתים ושדות חוצות ורחובות האיש היה מכבד בית האשה והאשה מכבדת בית איש לפיכך הפך הקב״ה את עפר מצרים לכנים שנאמר (שמות ח) ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכינם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים עד שלא מצאו את עפר הארץ שהיו מכבדים ישראל ארבעה עשר מיני כנים הביא הקדוש ברוך הוא על המצריים ואלו הן א׳ ירוקנין ב׳ ירקובות ג׳ קפוין ד׳ קפוחות ה׳ ספיפין ו׳ יעלי מים ז׳ נפכדרין ח׳ יעלי שדות ט׳ נמלה י׳ אבי עצל י״א אם כנים י״ב עכשיו י״ג כיבין דחכיכי י״ד ביוקי בילי. ערוב מפני מה בא עליהן מפני שהיו אומרים להם לישראל צאו והביאו לנו דובים ואריות והכניסו לבית מלחמתנו ונעשה בהן קניגאות כמו שאנו רוצים כדי שיהיו ישראל במדברות החיצונות ושלא יכנסו לתוך בתיהם ויבאו זה אצל זה ויפרו וירבו לפיכך הביא הקדוש ברוך הוא עליהן כל חיות רעות שבעולם עד שאמרו חטאנו שנאמר ויבא ערוב כבד ביתה פרעה וגו׳ (שמות ח). דבר מפני מה הביא עליהם מפני ששמו את ישראל רועי סוסים רועי חמורים וגמלים בקר וצאן כדי שיהיו ישראל במדברות ושלא יכנסו לתוך בתיהם ויפרו וירבו לפיכך בא עליהם דבר והרג כל מה שהיו ישראל רועים שנאמר (שמות ט) הנה יד ה׳ הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד עד שלא מצאו בהמה שירעו אותה. שחין מפני מה בא עליהם מפני ששמו את ישראל שמשים להחם להם חמין ולהצן להם צונן ומה היו עושין באותה שעה הולכין ונרחצין במים ונכנסו לתוך בתיהם בשמחה לפיכך הביא הקב״ה עליהם שחין כדי שלא יוכלו ליגע במים בין חמין בין צונן שנאמר (שמות ט) ויקחו את פיח הכבשן וגו׳ ויזרוק אותו משה השמימה ויהי שחין אבעבועות פורח וגו׳. ברד מפני מה בא עליהם מפני ששמו את ישראל נוטעי גנות ופרדסים וכל מיני אילנות שלא יכנסו ישראל לתוך בתיהם שלא יפרו וירבו לפיכך הביא הקב״ה עליהם את הברד ושבר כל הנטיעות שנטעו ישראל שנאמר (תהלים עח) יהרג בברד נפנם וגו׳ רק בארץ גשן מקום שהיו חונים ישראל לא היה ברד שנאמר ויך הברד בכל ארץ מצרים וגו׳ ואת כל עץ השדה שבר רק בארץ גושן לא היה ברד (שמות ט). ארבה מפני מה בא עליהם מפני ששמו את ישראל זורעי חטים ושעורים ופול ועדשים וכל מיני קטניות כדי שלא יכנסו ישראל אל בתיהם ושלא יפרו וירבו לפיכך הביא הקב״ה עליהם את הארבה ואכל כל מה שזרעו ישראל שנאמר (שמות י) ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וגו׳ ויאכל את כל עשב הארץ וגו׳. חשך מפני מה בא עליהם ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים פושעים היו בישראל שלא היו רוצים לצאת באותה שעה וכשהיה חשך למצרים ואורה לישראל מתו אותן הרשעים ונקברו כדי שלא יאמרו המצריים כשם שהיתה בנו מגפה כך היה בהם. בכוריהם מפני מה מתו מפני שאמר פרעה (שמות א) בילדכן את העבריות וגו׳ אם בן הוא והמתן אותו וגו׳ לולא רחמיו של הקב״ה אילו אמר אם בת היא והמתן אותה ואם בן הוא וחי כבר נתמעטו שונאיהן של ישראל באותה שעה לפי שדרכו של איש לישא עשר נשים ולפרות ולרבות מהן והיו בניו מרובין אבל אין דרכה של אשה שתנשא אפילו לשני בני אדם כאחת וגם אינה מולדת יותר כשהיא נשאת לשנים יותר מאלו נשאת לאחד אבל המילדות לא עשו כן שנאמר ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים (שמות א) וראה הקב״ה את מחשבות פרעה וחשב לו את הדבר כאלו נעשה מכאן אמרו חכמים עכו״ם נתפסין על דבר של מחשבה רעה אבל על הטובה עד שיעשה מעשה על ידיהן. ומפני מה נטבעו המצריים ע״י ישראל בים סוף לפי שנאמר ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וגו׳. (נ״י כאלו נעשה מעשה על ידו) אין צו אלא כרוז שנא׳ ויצו משה ויעבירו קול במחנה וגו׳ (שמות לו) נאמר כאן צו ונאמר להלן צו מה אותה ציווי כרוז אף ציווי האמור

כאן כרוז. ומה היו עושין בני המצריים הרשעים היו הולכין ומחזירין בעיירות של ישראל. כיון שהיו שומעין קולה של אשה צועקת בלידתה היו הולכין ואמרו לאבותיהן ובאין ונוטלין את בני ישראל ומשליכין אותן בנהר ועל אותה שעה נאמר (שה״ש ב) אחזו לנו שועלים אלו המצריים הרשעים שועלים אלו בני המצריים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר אלו בני ישראל שהם משולים ככרם שנאמר (ישעיה ה) כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל מכאן היה רבי אליעזר הגדול אומר בית ישראל שהם כרמו של הקב״ה אל תציץ בו ואם הצצת בו אל תרד לתוכו ואם ירדת לתוכו אל תהנה ממנו ואם נהנית ממנו אל תאכל מפירותיו ואם הצצת וירדת ונהנית ואכלת מפירותיו סופו של אותו האיש לכרות מן העולם. באותה שעה אמר הקב״ה למלאכי השרת מן אותה שעה שיצרתי אתכם מוכנים להציל את בני ישראל רדו מלפני וראו את בני חביבי בני אברהם ויצחק ויעקב שמשליכין אותן בנהר מיד ירדו המלאכים מלפניו כשהיו מבוהלים ועומדים במים עד ארכבותיהם והיו מקבלין את בניהם של ישראל ומניחין אותן על פני הסלעים והקב״ה היה מוציא להן כמין דדים מן הסלעים ומניקין אותן לקיים מה שנאמר ויניקהו דבש מסלע וגו׳ (דברים לב): גזירה שניה שגזר פרעה כל מי שאינו משלים מתכונת הלבנים יהיו בונין אותו בבנין תחת השורה של לבנים והיה הקב״ה משמיע קולן של ישראל בתוך מצרים שהיו יוצאות על נפשות של ישראל תחת השורה של לבנים והציל הקב״ה אותן ע״י שנשבר הבנין ויוצאין ממנו כצפור הניצל מן הפח שנשבר ויוצא שנאמר (משלי כז) כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו ואומר נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים הפח נשבר ואנחנו נמלטנו (תהלים קכד) והיה בדעתו של הקדוש ברוך הוא שיעלה נילוס הנהר ויאבד את מצרים כולה אחרי שיצאו ישראל ממצרים מפני שהשליכו את בני ישראל ליאור ומפני מה הטביעם בים סוף ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים פושעים היו בישראל באותה שעה והיו אומרים בבריחה אנו בורחים כדרך שבני אדם בורחים ואין בו כח להציל מיד אמר הקב״ה למשה דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו לפני פי החירות וגו׳ ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ וגו׳. פי החירות מצד אחד ומצריים מצד אחד מגדול מצד אחד ובעל צפון מצד אחד וישראל באמצע וראה אני אותם אם יש כח בידי להציל אותם אם לאו שנאמר ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם ויראו מאד ויצעקו וגו׳ (שמות יד) באותה שעה אמר הקב״ה למשה (שמות יד) מה תצעק אלי דבר אל בנ״י ויסעו מה היתה מחשבה של המצריים באותה שעה נרדוף אחר ישראל ונשיג אותם ונתגאה עליהם ונשליך אותם בים על אותה שעה הוא אומר (שמות טו) אז ישיר משה עזי וזמרת יה וגו׳ ה׳ איש מלחמה וגו׳ מי כמוכה באלים ה׳ וגו׳. כיוצא בדבר אתה אומר על סנחרב מלך אשור שנתקנא ונתנקם בהם בישראל והקב״ה היה מתקנא ומתנקם במחנהו בקנאה ובנקמה ובעלילה ובגאוה. בקנאה מנין שנא׳ (נחום א) אל קנא ונוקם ה׳ וגו׳. בנקמה מנין שנא׳ (תהלים צד) אל נקמות הופיע. בעלילה מנין שנא׳ (ירמיה לב) גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וגו׳. בגאוה מנין שנאמר אשירה לה׳ כי גאה גאה ומה היתה מחשבה של סנחרב שהיה בדעתו של סנחרב הרשע להתנקם בישראל ואמר להן לחיילותיו צאו והביאו לי כל אחד ואחד מכם מלא כף עפר מעפר של ירושלים ונעקור שמה מן העולם שנא׳ (נחום א) ממך יצא חושב על ה׳ רעה יועץ בליעל וכי על הקב״ה היה יועץ אלא ללמדך שכל היועץ רעה על ישראל כאלו יועץ רעה כלפי מעלה לכך נאמר ממך יצא חושב על ה׳ וגו׳. הקב״ה הוא בוחן לבות וכליות והיה אומר על סנחרב שוטה שבעולם וכי אני מאבד בני מן העולם צאני צאן נחלתי אני מאבד ומה תחשבון על ה׳ וגו׳ (נחום א) לכך נאמר אל קנא ונוקם ה׳ וגו׳. ברוך המקום ברוך הוא שנפרע מן שונאי ישראל כשם שהיה בדעתו של סנחרב לעקור את ישראל מן העולם כך היה בדעתו של הקב״ה לעקור את סנחרב ואת מחנהו מן העולם שנאמר (מלכים ב יט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וגו׳ ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו וגו׳. למה נדמה העולם בידו של סנחרב לאדם שמצא קן של ביצים ואפרוחים וכולן באו לידו שנאמר (ישעיה י) ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסוף ביצים עזובות כל הארץ אני אספתי וגו׳. ואין בריה יכולה להשיב פניו של סנחרב וכמה היתה מחנהו של סנחרב כך אמרו חכמים מחנהו מאתים וששים רבוא וחמשת אלפים חסר חד הראשונים עברו בשחי והשניים עברו בקומה והאמצעים עברו עד מתנים האחרונים בקשו ולא מצאו שנאמר (ישעיה לז) את מי חרפת וגדפת וגו׳ אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור ולמה אמר הכתוב מאה ושמונים וחמשה אלף אלו שרים ונגידים וגבורים שהיו עמו ואין צריך הכתוב לומר לכל החיילות שלו וכולן מתו בלילה אחת ובשעה אחת וברגע אחת ולא נשתיירו מהן אלא חמשה בני אדם סנחרב ושני בניו ונבוכדנאצר ונבוזראדן ומתוך אלו החמשה נהרג סנחרב אח״כ שנאמר ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב ועליו הוא אומר (תהלים לז) ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו וגו׳ (כל המזמור) לכן ישמור אדם דברים בלבו שלא יעשה שותפות דברים עם העכו״ם ולא יכרות עמו ברית שכן מצינו באברהם אבינו שעשה שותפות עם אבימלך וסוף הדברים שכרת עמו ברית שנאמר (בראשית כא) ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית וכשכרת עמו ברית נתקבצו מלאכי השרת לפני הקב״ה ואמרו למה יכרות אברהם ברית עם עכו״ם אדם יחיד שבחרת משבעים אומות ולשונות אמר להם הקב״ה בן יחיד שנתתי לו למאה שנים אני אומר לו להעלותו עולה אם יעלהו מוטב הרי אתם יודעים שכוונתו היתה לטובה מפני דרך שלום ואם לאו יפה אתם אומרים שנאמר (בראשית כב) ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם וגו׳ וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו וגו׳ אעפ״כ לא היתה כוונת הקב״ה לשחטו ולהקריב את יצחק

אלא להעלותו על ההר לנסותו מכאן אמרו אין לך אומה בעולם שאינה משעבדת ומענים את ישראל יותר מכמה מאות שנה אלא בשביל שכרת אברהם ברית עם עכו״ם מכאן אמרו כל העושה שותפות דברים עם עכו״ם לסוף הוא כורת עמו ברית ואם ת״ח הוא לא די שכורת עמו ברית אלא מזלזל הוא את תורתו ומזלזל שמו של אביו ומבזבז את ממונו ומאלמן את אשתו ואינו ממלא את ימיו ומוסר את בניו לחרב ומגלה אותם מארצם ושוכרן לע״א וקושר שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות.

פרק ח

א ישמור אדם דברים בלבו שלא יאכל עם עכו״ם על השלחן שכן מצינו בחזקיהו מלך יהודה שאכל עם עכו״ם על השלחן ולסוף נענש עליו עונש גדול מנין תדע לך כשבא סנחרב והקיף את ירושלים עמד חזקיהו בתפלה לפני הקב״ה שנאמר (מלכים ב י״ט:ט״ו) ויתפלל חזקיהו לפני ה׳ ויאמר ה׳ אלקי ישראל יושב הכרובים וגו׳ הטה ה׳ אזנך ושמע פקח ה׳ עיניך וראה ושמע את דברי סנחריב וגו׳ וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה ה׳ אלקים לבדך נראה שהיה חזקיה מדבר עם הקב״ה כאדם שהוא מדבר עם חבירו מיד נחה רוח אלקים על ישעיהו הנביא ואמר ליה ישעיהו הנביא לחזקיהו המלך והלא אדם שהוא מדבר עם מי שהוא גדול ממנו הלא מרתיע כל גופו ונזדעזעין כל אבריו המדבר לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה עאכ״ו שיהא מדבר באימה וביראה וברתת ובזיע. לפיכך חלה חזקיה חולי גדול שנאמר בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו וגו׳ ויאמר אליו כה אמר ה׳ צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה מאי כי מת אתה ולא תחיה אמר ליה הנביא מת אתה בעולם הוה ולא תחיה בעולם הבא א״ל וכ״כ למה א״ל משום דלא עסקת בפריה ורביה א״ל משום דחזאי לי ברוח הקודש דנפקו מינאי בנין דלא מעלי א״ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך מאי דמפקדת איבעי לך למעבד ומה דניחא קמיה דקב״ה ליעבד א״ל הב לי ברתך השתא אפשר דגרמא זכותא דידך ודידי ונפקו מינאי בנין דמעלי א״ל כבר נגזרה עליך גזירה א״ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צווריו של אדם אל ימנע א״ע מן הרחמים שנאמר (איוב י״ג:ט״ו) הן יקטלני לו איחל לכן ישא אדם אשה כדי שיהיו לו בנים וילמוד מחזקיה אע״פ שידע בדעתו ברוה״ק שלא יהיו לו בנים הגונים ולפיכך נתן דחוים לפני המקום אפ״ה היה נענש בעוה״ב אם לא היה נושא אשה ולמדו חכמים ארבעה דברים בתפלה אחד שלא יעמוד אדם בבקעה להתפלל כדרך עכו״ם שנית שלא יעמוד ברשות הרבים ויתפלל מפני דעת הבריות ומפני דעת הנשים שלישית שיקדש את מחנהו ד׳ אמות לצפון ד״א לדרום וד״א למזרח וד׳ אמות למערב ואם היתה התפלה בביתו צריך לקדש את כל הבית אפילו מאה אמה למה כי ה׳ אלקיך אש אוכלה הוא (דברים ד׳:כ״ד) רביעית למדו חכמים שלא יעמוד אדם בצד עץ או בצד אבן ויתפלל אלא בצד הנר (הקיר) ולא יפסיק שום דבר בינו ובין הקיר שנאמר (מלכים כ) ויסב את פניו אל הקיר ויתפלל אל ה׳ וגו׳. ויבך חזקיהו בכי גדול ה׳ הוא רחום וחנון ומלא רחמים היה רואה שפתיו דובבות מישרים בחכמה בבינה בדעת ובהשכל שמע מיד את תפלתו שנאמר ויהי ישעיהו לא יצא חצר התיכונה ודבר ה׳ היה אליו לאמר וגו׳ שמעתי את תפלתך וגו׳ הנני רופא לך ביום השלישי תעלה בית ה׳ וגו׳ ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות וגו׳ ויאמר ישעיהו הנביא זה לך האות וגו׳ הלך הצל י׳ מעלות וגו׳ ויקרא ישעיהו הנביא אל ה׳ וישב את הצל וגו׳ אחורנית עשר מעלות באותה שעה נתעוותו כל עכו״ם הן וחכמיהם ומכשפיהם ואמרו אין אדם מכיר בדבר זה אלא ב״ד הגדול שבירושלים בלבד מיד כתב מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו מלך יהודה כי שמע כי חלה חזקיהו וישמע אליהם חזקיהו ויראם את כל בית נכתה וגו׳ לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו וגו׳ (מלכים כ) מיד נחה רוח אלקים על ישעיהו וא״ל לחזקיהו מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו אליך וגו׳ ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו וגו׳ לא היה דבר אשר לא הראיתם באוצרותי וכי דברים הללו בקש ממנו אלא א״ל מפני מה גלית סוד ה׳ לעכו״ם. ועכו״ם אומרים וכי מה שינוי יש בחזקיהו מאביו שבשמים לפיכך נאמר ויאמר ישעיהו אל חזקיהו שמע דבר ה׳ הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתך וגו׳ בבלה לא יותר דבר וגו׳. מכאן אמרו לא יתגאה אדם מד״ת ולא יתגרה עליהם שמא עוקרין אותו מן העולם שכן מצינו ביחזקיהו המלך שהתגאה בד״ת והתגרה עליהן ובקשו לעוקרו מן העולם בשעה שאלקים בשמים הודיעו לחזקיהו שירפא אותו בשכר תפלתו ודמעתו ויעלה ביום השלישי בית ה׳ שאל חזקיהו אות שנאמר מה אות כי ירפא ה׳ לי ושינה לו הקב״ה מעשה שמים וכששינה לו מעשה שמים גבה דעתו עליו ואכל עם העכו״ם ובשביל שאכל עם עכו״ם והראה להם את הארון וגילה להם סוד העליונים נתן לו מנשה כיוצא בדבר אתה אומר ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה וגו׳ (שמואל א א׳:א׳) אלקנה היה עולה לשילה ארבעה פעמים בשנה שלשה מן התורה ואחת שקיבל עליו הוא בנדבה שנאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבוח לה׳ צבאות בשילה וגו׳ עלה אלקנה ואשתו ובניו ובני ביתו ואחיו ואחיותיו וכל קרוביו היו עולין עמו ואמר להם למדו דרך עבודה מן הכנענים ומן העכו״ם שעשו דרך עבודה לע״ז שלהם אע״פ שהם הבל וריק ק״ו שאתם צריכים לעשות דרך עבודה ולעלות לפני ארון ברית ה׳ שהוא אל חי וקיים בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמיא אמר להם שיעלו כולם עמו וכשעולים עמו בדרך היו לנין ברחובה של עיר והיו מתקבצין האנשים לבד והנשים לבד שכן האיש היה מדבר עם האיש והאשה עם האשה וגדול עם הקטן והיתה המדינה מרגשת והיו שואלים

להן להיכן תלכו ואומרים להם לבית האלקים שבשילה שמשם תצא תורה ומעשים טובים ואתם למה לא תבואו עמנו ונלך ביחד מיד עיניהם משגרות דמעות ואומרים להם נעלה עמכם וכן אמר להם עוד הפעם עד שעלו עמו לשנה הבאה חמשה בתים ולשנה האחרת עלו עמו עשרה בתים ולשנה האחרת הרגישו כולם לעלות והיו עולין עמו כמו ששים בתים ובדרך שהיה עולה שנה זו אינו עולה לשנה האחרת עד שהיו כל ישראל עולין והיה אלקנה מכריע את כל ישראל לכף זכות וחינך אותם במצות וזכו רבים על ידו. הקב״ה שהוא בוחן לבות וכליות א״ל לאלקנה אתה הכרעת את ישראל לכף זכות וחנכת אותם במצות וזכו רבים על ידך אני אוציא ממך בן שיכריע את כל ישראל לכף זכות ויחנך אותם במצות ויזכו רבים על ידו הא למדת בשכר מעשה אלקנה שמואל ובשכר מעשה חזקיה מנשה מכאן אמרו כל האוכל עם (נוסחה ישנה מכחישי התורה) עכו״ם על השלחן כאלו עובד ע״ז ואוכל מזבחי מתים ואם ת״ח הוא מזלזל את תורתו ומחלל שם אביו שבשמים ומבזבז את ממונו ומאבד את בניו ומפיל אותם בחרב ומגלה אותם מארצם.

פרק ט

א ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שופטה את ישראל בעת ההיא (שופטים ד) וכי מה טיבה של דבורה שהיא היתה שופטת את ישראל בעת ההיא ומתנבאה עליהם והלא פנחס בן אלעזר היה בימים ההם מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ בין ישראל בין עכו״ם בין איש בין אשה בין עבד ובין שפחה הכל לפי המעשה שהוא עושה כך רוח הקודש שורה עליו כך אמרו בעלה של דבורה עם הארץ היה אמרה לו אשתו בא ואעשה לך פתילות והוליך אותם לבהמ״ק שבשילה מה אם יהיה חלקך בין אנשים כשרים שבהם ותזכה לעוה״ב והוא היה עושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה לפיכך נקרא שמו לפידות וכן אמרו ג׳ שמות יש לו ברק לפידות מיכאל ברק שפניו היה דומה לברק לפידות שהיה עושה לפידות עבות ומה שמו מיכאל שמו. הקב״ה בוחן לבות וכליות הוא ואמר הקב״ה לדבורה אתם כוונתם לשם שמים ועשיתם פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה גם אני ארבה אתכם בישראל וביהודה ובשנים עשר שבטי ישראל ומי גרם ללפידות שהיה חלקו בבני אדם כשרים וזכה לעוה״ב הוי אומר דבורה אשתו כך אמרו על דבורה אשת ברק ועל כיוצא בה הוא אומר חכמות נשים בנתה ביתה (משלי יד) כיוצא בדבר אתה אומר איזבל בת אתבעל מלך צידונים אשת אחאב כך אמרו בשעה ראשונה שנכנסה אצל אחאב למדה אותו דרך עבודה לע״א ועל ידה התמכר עצמו לע״א שנאמר (מלכים א כא) רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה׳ אשר הסתה אותו איזבל וגו׳ ובשביל מעשיה ומעשה בעלה נאבדו שניהם מן העוה״ז ומן העוה״ב ואבדו את בניהם עמהם משל למלך שהביא לו עבדו מנחה שבעים כדי שמן כיון ששמע ממנו דברים יתרים טרף אותם לפניו כך מי גרם לו לאחאב שנאבד מן העוה״ז ועוה״ב הוא ובניו הוי אומר איזבל אשתו ועליה ועל כיוצא בה הוא אומר (משלי ד) ואולת בידה תהרסנה ועליהן הוא אומר (תהלים לז) אל תתחר במצליח דרכו באיש עושה מזמות וגו׳ ועוד מעט ואין רשע וגו׳ ראיתי רשע עריץ וגו׳ ויעבור והנה איננו וגו׳ (נ״י צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו אחריו מהו אומר ה׳ לא יעזבנו בידו וגו׳ ה׳ ישחק לו). פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול שבירושלים לפני החכמים אמרתי להם רבותי מה נשתנה עמדי שר צבא מלך ישראל מכל אשר היו לפניו שלא הושיבו מלך בן מלך עד שבא עמרי וישבו לו שלשה מלכים על כסאו אמרו לי לא שמענו אמרתי להם שכרו היה משום שויתר עיר גדולה בארץ ישראל כמו ירושלים שהיתה בדעתו שכשם שירושלים היא למלכי יהודה כך יהא שומרון למלכי ישראל שנאמר (מלכים א טז) ויקן עמרי את ההר שומרון מאת שמר בככרים כסף ויבן את ההר ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר אדוני ההר שומרון ואומר (יחזקאל כג) בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו וגו׳ ושמותן אהלה הגדולה ואהליבה אחותה וגו׳ ושמותן שמרון אהלה וירושלים אהליבה. שכרו על שויתר עיר גדולה בא״י לפיכך ישבו לו ג׳ מלכים על כסאו. אמרו עליו על עמרי שלא היה עשיר כמו אחאב מלך ישראל בנו מאתים ול״ב מלכים עבדו אותו ואצ״ל לבית השן שבנה כיון ששמע אחאב מן הבריות שבקשו אלו רל״ב מלכים למרוד בו שלח והביא בנו של כל אחד והושיבן תחת ידו בירושלים ובשומרון ואמרו חכמים כל אותן רל״ב בני מלכים עובדי ע״א היו וכיון שבאו לירושלים ולשומרון היו נעשים יראי שמים לאמיתן. ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים שכרן היה משום שהיו יראי שמים לאמיתן באתה להם לישראל תשועה גדולה על ידן שנאמר (מלכים א כ) ובן הדד מלך ארם קבץ את כל חילו ושלשים ושנים מלך אתו וסוס ורכב ויעל ויצר על שומרון וילחם בה וגו׳ והנה נביא אחד נגש אל אחאב מלך ישראל ויאמר כה אמר ה׳ הראית את כל ההמון הגדול הזה הנני נותנו בידך וגו׳ ויאמר אחאב במי ויאמר וגו׳ בנערי שרי המדינות וגו׳ ואומר (מלכים ב ג) ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר ויהי כמות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל נתקבצו עליו על מלך מואב שלשה מלכים יחד מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויכו את מואב וינוסו מפניהם וגו׳ וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה וגו׳ ויקח את בנו הבכור וגו׳ ויעלהו עולה על החומה וכיון ששחט את בנו והעלהו עולה אמר רבש״ע אברהם העלה את בנו ע״ג המזבח ולא שחטו ואני אשחוט את בני ואעלהו עולה כליל לפניך שכל מה שתאמר אלי אעשה (נ״י שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו) באותה שעה ירדו

(שונאיהם של) ישראל ממדריגה עליונה למדריגה תחתונה שנאמר ויהיה קצף גדול על ישראל ויסעו מעליו וישבו לארץ וכיון שמת אחאב היו נערי שרי המדינות נפטרין כל אחד ואחד והלך לו לביתו. ברוך המקום ברוך הוא שמשלם לבני אדם לכל איש כדרכיו ומקיים עליהם במדה שאדם מודד בה מודדין לו לכך נאמר ודבורה אשה נביאה וגו׳ והיא יושבת תחת תומר דבורה בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים ויעלו אליה בני ישראל למשפט אמרו חכמים כשם ששמואל היה יושב ברמה כך דבורה היתה יושבת ברמה (נ״י לכך נאמר) והיא יושבת תחת תומר אמרו חכמים שלא היו תלמידי חכמים בישראל בעת ההיא אלא כמלא (נ״י חצי) דקל בלבד לכך נאמר תחת תומר: ד״א והיא יושבת תחת תומר לפי שאין דרכה של אשה להתיחד בתוך הבית לכך דבורה הולכת ויושבת תחת צלו של דקל ומלמדת תורה ברבים לכך נאמר והיא יושבת תחת תומר ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה וגו׳ ולקחת עמך עשרת אלפים איש וגו׳. מת״ל הלא צוה ה׳ אלא כך אמרה לו כתיב בתורה ודרשו השופטים היטב וגו׳ (דברים יט) ומה ענין שכתוב אחריו כי תצא למלחמה על אויביך וגו׳ לא תירא מהם כי ה׳ אלקיך עמך וגו׳ (דברים כ) וכי מה טיבה של דבורה אצל ברק והלא דבורה במקומה וברק במקומו אלא כך אמרו חכמים ברק היה משמש את הזקנים בחייו של יהושע וכן חזר ושמש לאחר מיתתו לפיכך הביא הקב״ה אותו ונתן אותו אצל דבורה באותה שעה הראוה לדבורה במה הקב״ה מושיע את ישראל מבין העכו״ם בבנים שהם משכימים ומעריבין לבית הכנסת ולבית המדרש ועוסקין בדברי תורה בכל יום תמיד ומה נשתנה זבולון ונפתלי מכל השבטים שבאת תשועה גדולה לישראל על ידן שנאמר (דברים ד) ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבולון. כך אמרו חכמים נפתלי שמש את יעקב אבינו ויצא ממנו קורת רוח וזבולון שמש את יששכר ועל שעשה לו אכסניא ובשביל שבטח ברק באלקי ישראל והאמין בנבואתה של דבורה שנאמר ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי וגו׳ ותאמר הלוך אלך עמך וגו׳ לפיכך חלק לו בשירה עמה שנאמר ותשר דבורה וברק וגו׳. ומה נשתנית יעל אשת חבר הקיני מכל הנשים כלן שבאת תשועה גדולה לישראל על ידה שנאמר ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל וגו׳ ותתקע את היתד ברקתו וגו׳ והוא נרדם ויעף וימת. כך אמרו חכמים יעל אשה כשרה היתה ועושה רצון בעלה היתה. מכאן אמרו חכמים אין לך אשה כשרה בנשים אלא אשה שהיא עושה רצון בעלה: פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול שבירושלים לפני החכמים ואמרתי להם רבותי עפר אני תחת רגליכם אומר לפניכם דבר אחד ואמרו לי אמור ואמרתי אבי שבשמים יהא שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ותהיה לך קורת רוח מישראל בכל מקומות מושבותם שכל הטובות (נ״י והנחמות) שאמרת לאדם לא אמרת אלא בחכמה ובינה ודעה והשכל שנאמר (בראשית ב יח) ויאמר ה׳ אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו עזר להעמידו על רגליו ועזר להאיר עיניו. אמרו לי תן טעם לדבריך אמרתי להן אני נותן טעם לדברי ואמרתי להן רבותי חטין ושעורין עד שלא נעשו ולא נטחנו ברחים הם אינן כלום אלא עצים בלבד ואמרו לי הן ואמרתי להן אם נותנן אותם אדם לאשתו ותקנתן ועשאתן וטחנן ברחים והוציאה מהם את הפת פת יפה או שהיא עשתה לו מן בשר שמן או מן חלב שמן אכילות טובות שבעולם והוא אוכל וכן פשתן אינו כלום אלא עשבים ואמרו לי הן. ואמרתי להם אם נותן אדם פשתן לאשתו וארגה ממנו בגד ולא עוד אלא שמוציא ממנה פריה ורביה לעולם. ועוד כדי שלא ינאף ממקום למקום אלו ארבעה דברים שהאשה עושה לבעלה ואם הוא (נ״י כבר) נותן לה לחם ומאכילה. והלא לבהמה ולחיה ולעופות נותנין כל העולם מזונות. לכך נאמר אעשה לו עזר כנגדו עזר להעמידו על רגליו עזר להאיר עיניו. ועוד אמרתי לפניהם דבריו של הקב״ה עתיד הקב״ה לישב בבית הגדול שלו וצדיקי עולם יושבין לפניו ויאמר להם למי אתם משולים נשא אדם אשה טובה ומיופה הוא שמח בה. נשתנה יפיה אז מבקש לישא אחרת עליה אבל אתם אין אתם כן אהובים אתם לי מתחלה ועד סוף לעלם ולעלמי עלמיא שנאמר (הושע ג) ויאמר ה׳ אלי עוד לך אהב אשה אהובת ריע ומנאפת כאהבת ה׳ את בני ישראל והם פונים אל אלקים אחרים וגו׳ עד אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלקיהם וגו׳. ואומר (ירמיה ג) הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד וגו׳ ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה׳ וכי רעים הן לו ח״ו או ממש יש בהן ח״ו לשום ע״ז שכך נאמר רעים רבים אלא ישראל הן עשו אותן ע״ז כאלו הן רעים לו ח״ו ואעפ״כ הוא מעביר עונותיהן של ישראל ואינו משמר קנאה ונקמה עליהם בכל מקומות מושבותיהם ודברי תורה לא מנע מהם ועונותיהם הוא מעביר ראשון ראשון מכנגד פניו (נ״י שנאמר (ירמיה לח) כה אמר ה׳ אם ימדו שמים מלמעלה והיסורין ממרקין עונותיהם) ואין מעשיו כמעשיהם אם כן למי אתם משולים תלמוד לומר (דברים לג) ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וגו׳ וכימיך דבאך אמרו חכמים על בנותיו של אשר שהזקנה כבתולה והבתולה אין לה דמים שנאמר ברזל ונחושת מנעלך וכימיך דבאך ואומר אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים אשרי מי שלא בא לידי עבירה ולא לידי חטא ועון ולא יצא מן הדרך הטובה ואפילו הוא ישראל הוא ראוי להעלות עולה ע״ג המזבח כאלו הוא כ״ג שנאמר וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו׳ (שמות כד) אבל זה ששם עצמו עצל מן העבירה ולא עושה את העבירה הרי הוא מזומן כמלאכי השרת שנאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו.

פרק י

א ותשר דבורה וגו׳ (נ״י לפי) מה נתנבאה דבורה לישראל אלא כך אמרה דבורה לישראל במי הקב״ה נפרע להן לישראל מן העכו״ם בבני אדם שמשכימין ומעריבין לבית הכנסת ולבית המדרש ועונין אמן ומברכין את הקב״ה בכל יום תמיד. ובמי שהוא משכים ומעריב לבהכ״נ ולבהמ״ד להשלים עשרה עליהן הוא אומר (תהלים נה) פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. וכן מי שיש לו ת״ח בשכונתו ויודע בו שהוא קורא לש״ש ושונה לשם שמים והוא זן אותו ומכלכלו ומפרנסו נמצא הוא מקיים את הת״ח ואת אשתו ואת בניו ואת כל הקורין והשונין עמו עליו הוא אומר פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי ושנו חכמים כל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא. ואין לך סם חיים למלאך המות אלא מדת הצדקה בלבד שנאמר (דברים ט) כי יגרתי מפני האף והחמה וגו׳ ואומר (משלי כא) מתן בסתר יכפה אף ושחד בחיק חמה עזה. מעשה בב׳ משפחות של כהנים שבאו לפני ריב״ז שהיו מתים בלא ימיהם. אמר להם רבי יוחנן שמא ממשפחת בני עלי אתם דכתיב ביה וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (שמואל א ב) אמרו לו רבי מה לנו לעשות אמר להם כיון שמגיע בן מבניכם לפרקו ראו מה דמיו ותנו לצדקה כדי דמיו ויבא אליכם מה שכתוב וצדקה תציל ממות (משלי י) (נ״י ויציל שכתוב וכל מרבית ביתך ימותו אנשים) והלכו ועשו כן והצילו את עצמן מן המיתה ולא זו בלבד אלא כל מי שעושה משפט וצדקה ומקיים כאלו פדה את הקב״ה וישראל מן העכו״ם ועליו הכתוב אומר פדה בשלום נפשי וגו׳ באותה שעה אומר הקב״ה מי פדה אותי ושכינתי ואת ישראל מבין העכו״ם מי שהוא עושה משפט וצדקה. ואם לא עשו מה נאמר בהן ותהי האמת נעדרת (ישעיה לט) אבי שבשמים יהי שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ותהא לך קורת רוח מישראל עבדיך שאמרת מי פדה אותי ושכינתי ואת ישראל מבין העכו״ם והלא אתה הוא הפודה ומציל את כל באי עולם ואת כל מעשה ידך שבראת בעולם שנאמר (תהלים כה) פדה אלקים את ישראל מכל צרותיו ואומר (תהלים קל) יחל ישראל אל ה׳ כי עם ה׳ החסד והרבה עמו פדות והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו. אמר הקב״ה לבית דוד מה אתם יושבים אם אתם מבקשים את ימות בן דוד ואתם מבקשים לגאול את ישראל עשו משפט וצדקה שנאמר (ירמיה כא) בית דוד כה אמר ה׳ דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק וגו׳. אמרה דבורה הואיל והתורה היא קורת רוח מלמעלה וקורת רוח מלמטה שנאמר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה וגו׳ על כן לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם ברכו ה׳ (שופטים ה) רוכבי אתונות צחורות (משלי ג) אין צחורות אלא לשון נקיות שהם נקיים מן הגזל יושבי על מדין אלו בני אדם שמעמידין את הדבר על הדין אמת ואין מדין אלא לשון דין (נ״י עשות דין שנאמר) (ישעיה י) להטות מדין דלים וגו׳ מה מדין האמור להלן דין אף מדין האמור כאן דין. והולכי על דרך שיחו אלו סנהדרין שהעולם נשען עליהם ואינם מדברים שיחה בטלה לעולם שנאמר (שופטים ה) שמעו מלכים האזינו רוזנים מקול מחצצים אלו האומרים על טמא טמא ועל טהור טהור הכל במקומו ובזמנו והלכות שבת בשבת והלכות מועד במועד והלכות חגיגה ומעילות ודיני חצצים באדם. בין משאבים אין משאבים אלא לשון שאיבה שנאמר (בראשית כד) ותשאב לכל גמליו ואומר (ישעיה יב) ושאבתם מים בששון. ד״א בין משאבים מתוך שלומדין ושואבין ד״ת ומכעיסין עליהן דברי תורה לכך נאמר בין משאבים שם יתנו צדקות ה׳ צדקות פרזונו בישראל חסד גדול עשה הקדוש ברוך הוא שפיזר את ישראל לבין העכו״ם:

ב מעשה בכומר אחד ור״י הנשיא שהיו אוכלין ושותין יחד וכשהטיבו לבם א״ל אותו הכומר לר׳ יהודה הנשיא אנו רחמנים יותר מכם כשנתן לכם רשות להכרית אותנו לא שיירתם בתוכם אלא נשים בלבד שנאמר (מלכים א יח) כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום שתק רבי יהודה ולא אמר להכומר שום דבר ועמד רבי יהודה והלך לשוק ומסר את הדברים הללו לתלמידיו וחזר ובא וישב במקומו א״ל רבי יהודה להכומר אם רצונך יכנס תלמיד אחד משלי ויאמר לנו דבר שנשמח בו. אמר לו הכומר יכנס. נכנס אותו התלמיד ועמד על רגליו ואמר בעל הבית הוא יודע באיזה מקום יפקיד כליו וכשיבא בעל הבית לביתו יביא כליו עמו לתוך הבית אמר את הדבר הזה ושנה ושילש ג׳ פעמים עד שהגיע אותו הכומר לגופו של דבר מיד עמד הכומר ונשא שתי ידיו לשמים ואמר ברוך המקום ברוך הוא שבחר בכם בישראל יותר מכל באי עולם ומכל מעשה ידיו שברא בעולם וקנה אתכם קנין גמור וקרא אתכם בנים ועבדים לשמו וקרא אתכם עם ונחלה וסגולה לשמו ופיזר אתכם בכמה מאות מקומות ואמרנו אם נהרוג אותן שבארץ ישראל שבצפון ושבדרום מי יהרוג אותם. אם נהרוג שבצפון ושבדרום שבבבל מי יהרוג אותן והרי הדברים בטלים מעצמן בלא כלום. בודאי יודע בעל הבית באיזה מקום יפקיד את כליו וכשיבא בעל הבית לתוך ביתו יביא את כליו לתוך הבית: ד״א שם יתנו צדקות ה׳ צדקות פרזונו בישראל עיר קטנה שבישראל עמדו ובנו ביהכ״נ ובית המדרש ושכרו להם חזנים ושכרו להם מלמדי תינוקות נמצא בתי מדרשות מרובים בישראל שנאמר אחר כך אז ירדו לשערים עם ה׳. מתוך שבתי כנסיות ובתי מדרשות מרובים בישראל. אשרי מי שמתחדש ד״ת על פיו וכל מי שמתחדש דברי תורה על פיו דומה כמי שמשמיעין אותו מן השמים ואומר לו כך אמר הקב״ה בני בנה לי בית המדרש ששכר הגדול שיש לי באוצרי שלך הוא ובשבילך אני מציל את ישראל שנאמר אח״כ יבחר אלקים חדשים אז לחם שערים מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל. מכאן אמרו ארבעים

אלפים מישראל שנתקבצו יחד ויצאו למלחמה ויש ביניהם זוג אחר תלמידי חכמים דומה להם כאלו אחזו מגן ותריס וחרב פיפיות בידם לכך נאמר מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל.

פרק יא

א למה היו ישראל דומין בימי שפוט השופטים למלך שקנה בתים ועבדים ושפחות מהן בני שש מהן בני חמש בני ארבע בני שלש בני שתים בני אחת וגידלן על שלחנו ואכלו ממה שהמלך אוכל ושתו ממה שהמלך שותה וגידלן ובנה להם בתים ונטע להם גפנים ואילנות ונטעים ואמר להם הזהרו בנטיעות הללו ואילנות הללו כיון שאכלו ושתו עמדו ועקרו את הגפנים וקצצו את האילנות וכרתו את הנטיעות ושברו את הבתים כיון שבא המלך ומצא את כל מה שעשו הרחיב את דעתו מהן אמר הרי הן כתינוקות של בית רבן מה אעשה לאלו הביא אותן והכה אותן וכן שנו לו ושלשו לו. לכך נדמו ישראל לפני אביהן שבשמים בימי שפוט השופטים היו סרחו במעשיהם והיו נמסרין למלכות וכשחזרו ועשו תשובה מיד היה הקב״ה גואל אותן ללמדך שלא חסר מישראל שום פרוטה שלא כדין והלא הכל אינו אלא בדין. ושמא תאמר אותן ארבעים ושנים אלף שנהרגו בימי יפתח הגלעדי מפני מה נהרגו יפתח נדר נדר שלא כהוגן ופנחס בן אלעזר היה עומד בימים ההם היה לו ליפתח לילך אצל פנחס ויתיר לו נדרו ולא הלך זה אמר אני ראש לכל ישראל ואלך אצל זה ופנחס אמר הוא צריך לי ואני אלך אצלו זה נוהג גדולה בעצמו אוי לה לגדולה שקוברת את בעליה אוי לה לגדולה שלעולם אינה גורמת טובה יפתח הגלעדי נדר נדר שלא כהוגן להעלות בתו ע״ג המזבח נתקבצו אליו אנשי אפרים לעשות עמו מריבה גדולה היה לו לפנחס שיאמר להם להתיר את נדרו ליפתח לא באתם אלא לעשות עמו מריבה באתם אלא לא די שהוא לא מיחה בבני אפרים אלא גם הוא לא התיר את נדרו ליפתח. הקב״ה שהוא יושב על כסא שופט צדק יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים אמר מאחר ששם זה את נפשו בכפו ובא להציל את ישראל מיד מואב ובני עמון והם באו לעשות עמו מריבה גדולה ונתקבצו עליו לעשות מלחמה עמו. מיד יצא יפתח והרג בהם ארבעים ושנים אלף שנאמר (שופטים י״ב:א׳) ויצעק איש אפרים וגו׳ ויאמר ליפתח מדוע עברת להלחם בבני עמון ולנו לא קראת וגו׳ ביתך נשרוף עליך באש ויאמר יפתח אליהם איש ריב הייתי וגו׳ וארא כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי וגו׳ ולמה עליתם אלי היום הזה להלחם בי ויקבוץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים וגו׳ וילכוד גלעד את מעברות הירדן לאפרים והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה ויאמר לא. ויאמרו לו אמר נא שבולת ויאמר סבולת אין סבולת אלא לשון ע״ז כאדם שאמר לחבירו שא בל. ולא יכין לדבר כן ויאחזו אותו וישחטוהו וגו׳ ויפול בעת ההיא מאפרים ארבעים ושנים אלף. מי הרג את כל אלה הוי אומר לא הרג אותן אלא פנחס שהיה סיפק בידו למחות ולא מיחה וגם היה לו להתיר את נדרו ליפתח ולא התיר ולא פנחס בלבד אלא כל מי שסיפק בידו למחות ולא מוחה להחזיר את ישראל למוטב ואינו מחזיר כל הדמים הנשפכין בישראל אינם אלא על ידו שנאמר (יחזקאל ג לג) ואתה בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם וגו׳ באמרי לרשע (נ״י כי אתה הזהרת רשע לפי שכל וכו׳) מות תמות ולא הזהרתו וגו׳ הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש וגו׳ לפי שכל ישראל ערבים זה לזה. ולמה הן דומים לספינה שנקרע בה בית א׳ אין אומרים נקרע בה בית א׳ אלא כל הספינה נקרעה כלה כך הם ישראל שנאמר (יהושע כ״ב:כ׳) הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש א׳ לא גוע בעונו. ושמא תאמר אותן שבעים אלף שנהרגו בגבעת בנימין מפני מה נהרגו. לפי שהיה להם לסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר עמהם היה להם לילך ולקשור חבלים של ברזל במתניהם ולהגביה בגדיהם למעלה מארכובותיהן ויחזרו בכל עיירות ישראל יום אחד ללכיש יום אחד לבית אל יום אחד לחברון יום אחד לירושלים וכן בכל מקומות ישראל וילמדו את ישראל דרך ארץ בשנה ובשתים ובשלש עד שיתישבו ישראל בארצם. כדי שיתגדל ויתקדש שמו של הקב״ה בעולמות כולן שברא מסוף העולם ועד סופו. והם לא עשו כן אלא כשנכנסו לארצם כל אחד ואחד מהם נכנס לכרמו וליינו ולשדהו ואומרים שלום עליך נפשי כדי שלא להרבות עליהן את הטורח כך שנו חכמים במשנה הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך וכשעשו בני בנימין דברים מכוערין ודברים שאינן ראויין באותה שעה בקש הקב״ה להחריב את כל העולם כולו אמר הקב״ה לא נתתי לאלו את א״י אלא כדי שיקראו וישנו ויעסקו בתורה כל ענין בזמנו וילמדו ד״א אמר הקב״ה לא כך כתבתי בתורתי אע״פ שאין בהם בישראל ד״ת אלא דרך ארץ בלבד יקוים בהם בישראל הכתוב (ויקרא כ״ו:ח׳) ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו וגו׳ אבל אם תעשו את התורה והמצות אחד מכם ירדוף אלף ושנים מכם יניסו רבבה. שנאמר (דברים ל״ב:ל׳) ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה וגו׳. לפיכך בגבעת בנימין שלא היו עוסקין בתורה ובדרך ארץ. נתקבצו ויצאו למלחמה ונהרגו בהם שבעים אלף. ומי הרג את כל אלה הוי אומר לא הרג אותן אלא הסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר. ופילגש בגבעה (נ״י שהרי) בימי כושן רשעתים היתה וכי מה טיבה של אותה פילגש שהביאוה ונתנוה אצל שופטי ישראל אלא לפי שרחמיו של הקב״ה מרובין על ישראל לעולם אמר הקב״ה שמא יאמרו העכו״ם עדיין לא נכנסו ישראל בארצם (נ״י אימתי) וקלקלו מעשיהם לפיכך הביאוה ונתנוה

אצל שופטי ישראל: ברוך המקום ברוך הוא שרחמיו מרובין על ישראל לעולם וחס על כבודן של ישראל בכל מקומות מושבותיהן. באותה השעה ניטלה הכהונה מבני אלעזר בן אהרן וניתנה הכהונה לבני איתמר בן אהרן שבעים ושתים שנה עד שקלקלו בני עלי. מיד אמר הקב״ה מה בין זה לזה והלא אלעזר הוא בן אהרן ואיתמר הוא בן אהרן שנאמר (ישעיהו ס״ג:ה׳) ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך וגו׳. באותה שעה אמר הקב״ה שתחזור הכהונה לבעליה שנאמר (שמואל א ב׳:ל׳) ויבא איש אלקים אל עלי וגו׳ אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה נאם ה׳ חלילה לי וגו׳ והקימותי לי כהן נאמן וגו׳ והתהלך לפני משיחי כל הימים זהו צדוק הכהן לפני דוד המלך. על הכל הקב״ה פורע מדה כנגד מדה. בשביל מעשיהן הרעים של בני עלי שהיו מקולקלין יצאו ישראל למלחמה ונהרגו מהן ארבעת אלפים ואמרו בני ישראל למה נגפנו ה׳ היום לפני פלשתים. באותה שעה אמר הקב״ה כשהיו בני עלי מכעיסין אותי בעזרת ישראל ובעזרת נשים לא אמרתם להם כלום ועכשיו שיצאתם במלחמה אמרתם למה נגפנו ה׳ היום. ואמרו ישראל נקחה אלינו משילה את ארון ברית ה׳ וכן עשו שלחו והביאו את ארון הברית שנאמר (שמואל א ד׳:ד׳) וישלח העם שילה וישאו משם את ארון ברית ה׳ צבאות יושב הכרובים ושם שני בני עלי עם ארון ברית אלקים וגו׳ ויהי כבוא ארון ברית ה׳ אל המחנה ויריעו כל ישראל תרועה גדולה וגו׳. באותה השעה הריעו כל ישראל תרועה גדולה שאין בה ממש על אותה שעה הוא אומר (ירמיהו י״ב:ח׳) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. וישמעו פלשתים את קול התרועה וגו׳ וידעו כי ארון ה׳ בא אל המחנה ויאמרו אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשום אוי לנו מי יצילנו מיד האלקים האדירים האלה וגו׳ מיד יצאו ישראל למלחמה ונהרגו מהם שלשים אלף. ונשבה מהם ארון הברית שנאמר ויפול מישראל שלשים אלף רגלי וארון אלקים נלקח וגו׳ והפלשתים הביאו את ארון האלקים לאשדוד לבית דגון אלקיהם שנאמר (ירמיה ה) ויקחו פלשתים את ארון האלקים ויביאו אותו בית דגון ויציגו אותו אצל דגון וישכימו אשדודים ממחרת והנה דגון נופל לפניו ארצה לפני ארון ה׳ וגו׳ וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן וגו׳ ותכבד יד ה׳ אל האשדודים וגו׳ וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים וגו׳ ויאמרו גת יסוב ארון אלקי ישראל וגו׳ ויהי אחרי הסבו אותו ותהי יד ה׳ בעיר מהומה גדולה מאד וגו׳ וישלחו את ארון אלקים עקרון וגו׳ ויזעקו העקרונים לאמר הסבו אלי את ארון אלקי ישראל להמיתני ואת עמי וגו׳. כיון שראו שכן מדתו הוליכוהו בשדה שנאמר ויהי ארון ה׳ בשדה פלשתים שבעה חדשים. ואף שם היתה המכה רבה בהם שנאמר (ירמיה ו) ויקראו פלשתים לכהנים ולקוסמים לאמר מה נעשה לארון ה׳ הודיעונו במה נשלחנו למקומו אע״פ שאלו הכהנים היו עוע״ז אפ״ה היה בהם דרך ארץ. ומה הוא הדרך ארץ שהיתה בהם שאמרו להם (ירמיה ו) אם משלחים אתם את ארון אלקי ישראל אל תשלחו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם אז תרפאו כנגד המכה שהביא עליכם עכברים והיו ממיתים בכם אנשים ונשים וטף ויצאו אח״כ מתוך בתיכם לשדה ואכלו חטים ושעורים וכל מיני קטניות כנגדו ועשיתם צלמי טחורים של זהב ועכברי זהב לכבודו שנאמר (ירמיה ו) ויאמרו מספר סרני פלשתים חמשה טחורי זהב וחמשה עכברי זהב וגו׳ ועשיתם צלמי טחוריכם וצלמי עכבריכם המשחיתים את הארץ ונתתם לאלקי ישראל כבוד וגו׳. ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם וגו׳. מיד מלאוהו כסף וזהב וירכיבוהו על העגלה שנאמר (ירמיה ו) ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עלות ויאסרום בעגלה ואת בניהם כלו בבית וישימו את ארון ה׳ אל העגלה ואת הארגז ואת עכברי הזהב וגו׳ וכשהיו הפרות מהלכין בדרך היו הפרות נושאין את קולן ואמרו שירה וכך אמרו רני רני השיטה התנופפי ברוב הדרך המחושקה ברקמי הזהב המהוללה בדביר ארמון המפואר בעדי עדיים שנאמר (ירמיה ו) וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלוך וגעו ולא סרו ימין ושמאל וסרני פלשתים הולכים אחריהם עד גבול בית שמש וכיון שהיו רחוקים מבית שמש כאלפים אמה במדה אמרו סרני פלשתים נטול את הבגדים ונניחום במקום מוצנע ונראה מה הם עושים לאלקיהם שכן כבדנוהו אנחנו וכן עשו מיד נטלו את הבגדים ונתנום במקום מוצנע שהיה להם ואנשי בית שמש כיון שראו את הארון היה להם ליטול את הבגדים שלהם ולהניחם על פניהם ולבא וליפול לפני הארון שעה אחת או שתים או שלש עד שיתכסה הארון של ממ״ה הקב״ה כדי שיתגדל ויתקדש שמו של הקב״ה מסוף העולם ועד סופו. והם לא עשו כן אלא כשהיו רואין את הארון התחילו שוחקין וזוקפין את עיניהם ועומדים ומרקדים ומדברים דברים יתרים שנאמר ובית שמש קוצרים קציר חטים בעמק וישאו את עיניהם ויראו את הארון וישמחו לראות וגו׳. והם אינן יודעין מי הניח את הארון מי נטלו את הארון והניחוהו על האבן שנאמר (ירמיה ו) והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי ותעמוד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה לה׳ והלוים הורידו את ארון ה׳ וגו׳ וישימו על האבן הגדולה וגו׳. ואח״כ הלכו להם סרני פלשתים שנאמר וחמשה סרני פלשתים ראו וישובו עקרון ביום ההוא (ירמיה ו). לפיכך נפלו מישראל חמשים אלף וגם סנהדרי גדולה עמהם שנאמר ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה׳ ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש וגו׳ מי הרג את כל אלו הוי אומר לא הרג אותם אלא אנשי בית שמש שלא היה בהם דרך ארץ ללמדך שלא חסר מישראל אפילו שוה פרוטה שלא כדין אלא הכל בדין אמת. יהא האלקים מבורך לעולם ולעולמי עולמים הוא יודע שבשכר דבורה וברק ונבואתם באתה תשועה גדולה לישראל על ידיהם ושכרן של אחאב ואיזבל אבדו מן העולם הזה ומן העוה״ב ואבדו את בניהם עמהם ושכרן של שבט זבולן ונפתלי שעשו רצון אביהם שבשמים ורצון יעקב אביהם לפיכך באתה תשועה גדולה על ידיהם. ושכרה של יעל אשת חבר הקיני שעשתה רצון בעלה

באתה תשועה גדולה על ידה ושכרו של פנחס יצאו בני אפרים למלחמה ונהרגו מהן כ״ב אלף. ושכרן של סנהדרי הגדולה ופנחס עמהם נהרגו בגבעת בנימין שבעים אלף. ושכרן של בני עלי נהרגו ארבעת אלפים ואח״כ שלשים אלף ונשבה הארון. ושכרן של אנשי בית שמש שלא היה בהן ד״א נפלו מהן מישראל חמשים אלף וגם סנהדרי הגדולה מכאן אמרו במדה שאדם מודד בה מודדין לו. בודאי רבון כל העולמים צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה.

פרק יב

א ישמור אדם את הדברים בלבו שלא יאכל עם עמי הארץ על השלחן ולא ירבה עמהם בסעודה בכל מקום מפני שעמי הארץ ממעטין במעשרות ונחשדין על השביעית והכתוב אומר (ירמיהו כ״ג:כ״ח) מה לתבן את הבר וגו׳ וכן אמר דוד (תהילים כ״ו:ד׳) לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבא וגו׳ ה׳ אהבתי מעון ביתך וגו׳ אל תאסוף עם חטאים נפשי וגו׳ ואמרו חכמים כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו. (נ״י וכן אמר דוד לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבא ואומר שנאתי קהל מרעים ואומר ה׳ אהבתי מעון ביתך ואומר ארחץ בנקיון כפי לשמיע בקול תודה). מכאן אמרו חכמים ירבה אדם סעודתו עם ת״ח ואל ירבה סעודתו עם ע״ה לפי שלאחר שעה הוא מספר עליו לשון הרע וילמד מאעא״ה שעשה סעודה להמלאכים ונהנו ממנו שנאמר (בראשית י״ח:ח׳) ויאמר אדני וגו׳ אל נא תעבור מעל עבדך וגו׳ ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם וגו׳ ויאכלו. מכאן אמרו יטול אדם תחלה רשות ואח״כ ירוץ אחרי התלמידי חכמים הבאים אצלו ויעשה רצונם לכך נאמר ויאמר אדני וגו׳ אל נא תעבור וגו׳ וכל האומר לא אכלו מלאכי השרת עם אברהם אע״ה לא אמר כלום אלא בצדקתו של אותו צדיק ובשכר טורח שטרח בשבילם פתח להם הקב״ה את פיהם ואכלו ולכך נאמר והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. ברוך המקום ב״ה שמשלם שכר טוב ליראיו בעוה״ז ובעוה״ב שכן הוא דרך גמילות חסדים שאדם אוכל פירותיהן בעוה״ז והקרן קיימת לו לעוה״ב שבשכר קיתון של מים שרחצו רגליהם מלאכי השרת נתן הקב״ה לישראל ארבעים שנה במדבר את הבאר. כיצד בזמן שהיו ישראל עושין רצונו של מקום היתה הבאר ממהרת ומשכמת והולכת ונובעת במקומה במקום שהיו ישראל שרויין ובזמן שאין עושין רצונו של מקום היתה הבאר מאחרת כשעה כשתים כשלש כארבע כחמש עד שהיו יוצאים נערים קטנים ותלמידי חכמים ואומרים עלי באר בזכותו של אברהם יצחק ויעקב עלי באר בזכות משה ואהרן ומרים ואח״כ היתה הבאר נובעת והולכת בין שבטו של יהודה לשבטו של יששכר שנאמר (במדבר כ״א:י״ז) אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה וגו׳. באותה שעה היתה שמחה גדולה לישראל מגדולם ועד קטנם ובשכר צלו של אילן שהושיב אברהם אבינו את מלאכי השרת תחתן הקיף הקב״ה על ישראל את שבעה ענני הכבוד לישב תחתיהם במדבר ארבעים שנה. ובשכר הפת לחם שהאכיל אברהם אבינו למלאכי השרת נתן הקב״ה לישראל את המן במדבר ארבעים שנה. ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים כשם שעשה אברהם אבינו למלאכי השרת לחם ובשר וחמאה וחלב כך היה המן כל מי שהיה רוצה לטעום בו טעם פת היה טועם פת. טעם בשר טועם טעם דבש טועם טעם חמאה וחלב טועם שנאמר (במדבר י״א:ח׳) שטו העם ולקטו וגו׳ והיה טעמו כטעם לשד השמן. ובשכר אותו עגל שהאכיל אברהם אבינו למלאכי השרת נתן הקב״ה לישראל במדבר את השליו שתי פעמים אחת קודם מתן תורה ואחת לאחר מתן תורה. השליו דבר גדול היה לישראל בשבילו שהביא הקב״ה הדבר על ידו. ובשכר שליוה אברהם אבינו את מלאכי השרת ליוה הקב״ה את בניו במדבר ארבעים שנה שנאמר (שמות י״ג:כ״א) וה׳ הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך וגו׳ אלמלא זה הדבר הגדול כתוב אי אפשר לאומרו. כביכול כאב לפני בנו כרב שנטל פנס לפני עבדו. כאם לתינוק שנא׳ ויאמר משה אל ה׳ וגו׳ כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק וגו׳ (במדבר י״א:י״ב) למדנו מגדעון שעשה לחם למלאך (נ״י ונהנה ממנו שנאמר ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך). ולא נהנה ממנו שנאמר (שופטים ו׳:י״ט) וגדעון בא ויעש גדי עזים ואיפת קמח מצות וגו׳ וישלח מלאך ה׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות וגו׳. למדנו ממנוח שעשה לחם למלאך ולא נהנה ממנו שנאמר (שופטים י״ג:ט״ז) ויאמר מלאך ה׳ אל מנוח אם תעצרני לא אוכל בלחמך וגו׳. בא וראה כמה עונשה וזכותה של פת הורגת גדולי ישראל ומשרה שכינה על נביאי שקר ומנין שהורגת גדולי ישראל צא ולמד ממקום נוב עיר הכהנים ואחימלך בן אחיטוב ושאול שנענשו על דוד עונש גדול. ומנין שמשרה שכינה על נביאי השקר צא ולמד מאותו הנביא שבא אל ירבעם מלך ישראל. וא״ל הקב״ה אל תהנה במקום הזה ואם תהנה תמות בא אליו נביא שקר אחד וא״ל גם אני נביא כמוך אע״פ שכיחש לו שרתה רוה״ק על נביא השקר בשביל פת שנתן לעוברי דרכים שנאמר (מלכים א י״ג:כ׳) ויהי הם יושבין על השולחן ויהי דבר ה׳ אל הנביא אשר השיבו וגו׳. מכאן אמרו כל האוכל לחם על השלחן עם ע״ה ומרבה עמו בסעודה אין דבריו נשמעים ולבסוף מחלוקת בא על ידו שנאמר (ישעיהו ט׳:כ׳) מנשה את אפרים ואפרים את מנשה יחדו המה על יהודה וגו׳ הא למדת שכל האוכל לחם עם ע״ה על השולחן כאלו עע״ז ואם ת״ח הוא מזלזל את תורתו. ומחלל שמו של אביו שבשמים ומאלמן את אשתו ומייתם את בניו ואינו ממלא את ימיו וקושר שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות.

פרק יג

א ישמור אדם את עצמו שלא ירבה שחוק שיחה ותיפלות אין שחוק אלא גילוי עריות שנאמר (בראשית לט) ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי לשכב עמי וגו׳ ואמרו שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה ואין שחוק אלא ע״ז שנאמר (שמות לב) ויקומו לצחק ואין שחוק אלא שפיכת דמים שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו׳ ואין שחוק אלא ליצנות שנאמר (ישעיה כח) ועתה אל תתלוצצו וגו׳ שהיו מתלוצצים על דין של גיהנם שנאמר (ישעיה כח) לכן שמעו דבר ה׳ אנשי לצון וגו׳ כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה וגו׳. לכך אמר הקב״ה לישראל בני אני הוא שישבתי תתקע״ד דורות קודם שנברא העולם ומיום שנברא העולם עד אותה השעה עד שדרשתי וחקרתי וצרפתי ובחנתי את כל דברי התורה כולה ומיום שבראתי את העולם וישבתי על כסא הכבוד שלי שליש היום אני קורא ושונה ושליש היום אני דן את הדין לכל העולם ושליש היום אני עושה צדקה ואני זן ומפרנס ומכלכל את כל העולם כולו ואת מעשי ידי שבראתי בעולם ואין לפני שחוק אלא שעה אחת בלבד. ואימתי יש לפני שחוק בשעה שעכו״ם אומרים בואו ונעשה עמו מלחמה ואומרים בכמה גבורים הוא בא עלינו יבא עלינו באלף אלפים גבורים בכמה פרשים בא עלינו באלף אלפי פרשים בכמה חרבות בא עלינו יבא עלינו באלף אלפים חרבות על אותו השעה אני משחק שנאמר (תהלים ב) למה רגשו גוים וגו׳ יושב בשמים ישחק וגו׳ אף במקום אחר יש לפניו שחוק ואינו שחוק ממש שנאמר (שמות ל) ויאמר ה׳ אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה וגו׳. וחלבנה אינה נסרחת אלא אימתי יש שחוק ואינו שחוק ממש בשעה שפושעי ישראל מבקשים לבלעות את הכשרים שבהם שנאמר (תהלים י) זומם רשע לצדיק וגו׳ מה כתיב אחריו ה׳ ישחק לו כי ראה כי יבוא יומו אבל מצינו במקום אחר שנתחרט הקב״ה ביצה״ר שברא אותו ואומר מה שכר חדשתי ממנו ומה עשיתי שבראתי אותו בעולמי שנאמר (קהלת י) אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון באותה שעה נפתח להם פה לפושעי ישראל לבקש רחמים לקבלם בתשובה ולומר לפניו רבש״ע גלוי וידוע לפניך כי יצר הרע מגרה אותנו ברחמיך הרבים קבל אותנו בתשובה שלמה לפניך לפי שכל המרבה שיחה ותיפלות הם מלוין אותו עד אותה שעה שהוא נכנס לבית עולמו הקב״ה אומר לו בני למה לא למדת מאביך שבשמים שהוא יושב על כסא הכבוד שלו שליש יום הוא קורא ושונה ושליש היום הוא דן את הדין ושליש היום הוא עושה צדקה וזן ומפרנס ומכלכל לכל באי עולם ולכל מעשה ידיו שבעולם ואין לפניו שחוק אלא שעה אחת ואם אומר אדם להקב״ה הייתי לומד תורה מבן י״ג שנה ואילך א״ל הקב״ה מה תורה עשית ומה מעש״ט תפסת והלא עסקת בשיחה בטלה ודברים שאינן ראויין והגונים שנאמר (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו מכאן אמרו שני בני אדם אחד עמל בד״ת ואחד עמל בדרך ארץ הרוצה לעמול בדרך ארץ נותנים לו שיעמול בדרך ארץ ועליו הכתוב אומר (איוב ה) כי אדם לעמל יולד למה״ד לנוד שנתמלא מים ונשפך והלך לו לאחר שעה אין בנאד כלום והרוצה לעמול בד״ת נותנין לו שיעמול בד״ת ועליו הכתוב אומר נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו למה״ד לאסקופה התחתונה שהכל דשין בה ולקורה שהכל עוברין עליה וכאילן שהכל יושבין בצלו וכנר שעושה מאור עינים לרבים: יודע אהרן בעצמו שבא דבר גדול לישראל על ידו והיה קושר חבל של ברזל במתניו ומחזיר על כל פתחי ישראל וכל מי שלא היה יודע לקרות קריאת שמע וכן מי שאינו יודע להתפלל היה מלמדו לקרות ק״ש ולהתפלל וכן מי שאינו יודע לכנוס בגופה של תורה היה מלמדו ולא אהרן בלבד אלא כל תלמיד חכם המלמד תורה ברבים לישראל לשם שמים ואינו נושא פנים לעשיר ולעני אלא מקרא הוא מקריא את כולם כאחת ומשנה הוא שונה את כולם כאחת מתוך כך הקב״ה מרחם עליו ונותן בו חכמה דיעה בינה והשכל ונותן לו חלק עם הצדיקים אברהם יצחק ויעקב ועליו הכתוב אומר (ישעיה נג) מעמל נפשו יראה ישבע בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים וגו׳. מכאן אמרו לעולם ינהג אדם בעצמו י״ח מדות. א׳ יהא אדם עניו בביתו. ב׳ חסיד בישיבה. ג׳ ערום ביראה. ד׳ חכם בתורה. ה׳ פיקח במעשים טובים. ו׳ נאה ומתקבל על הבריות. ז׳ מודה על האמת. ח׳ דובר אמת בלבבו. ט׳ מודה ועוזב. י׳ אוהב את המקום אהבה גמורה בין כשהוא טוב לו בין כשהוא רע לו. י״א מתאנח על כבוד הקב״ה ועל כבודם של ישראל כל ימיו. י״ב מחמד ומתאוה ומצפה לכבוד ירושלים ולכבוד ביהמ״ק ולישועה שתצמיח בקרוב ולקיבוץ גליות. אז זוכה לרוח הקודש בדבריו שנאמר (חבקוק ב) כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו וגו׳ ואומר (הושע יב) ואתה באלקיך תשוב חסד ומשפט שמור וקוה אל אלקיך תמיד. י״ג יהא נאה בביאתו לבית המדרש כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומקובל בעיני הבריות כדי שימלא את ימיו. י״ד ירבה אדם ד״ת שאין לך שכר גדול מהם. ט״ו יהא אדם שואל ומשיב בישיבתו בבית המדרש כדי שירבה חכמתו בידו. ט״ז ישמור עצמו שלא יבא לידי תנומה שנאמר (משלי כג) וקרעים תלביש נומה לפי שאין לך מדה קשה בעולם כמתנמנם בבית הכנסת ובבית המדרש ולא זו בלבד שישמור עצמו מן התנומה אלא ישמור עצמו מאכילה ושתיה הרבה כי מתוך שהוא אוכל ושותה הרבה יבא לידי תנומה שנאמר (דברים ח) פן תאכל ושבעת וגו׳. י״ז ישאל אדם את הפסוק ואת ההלכה אע״פ שהכל משחקים עליו שנאמר (משלי ל) אם נבלת בהתנשא אם נבלת בה תתנשא בה. י״ח יכניס אדם את עצמו לגופה של תורה אף על פי שאינו יודע ובקי בהלכה כלום אומרים לו לאדם עד שאתה מבקש רחמים שיכנסו דברי תורה בתוך מעיך תבקש רחמים על עבירות שעברת שימחול לך עליהם והזהר אחר כך מעשות שלא כהוגן ומתוך כך יהא אדם שומע וזוכרה ומתוך ארבע שלפניה וכל אותן שמונה עשרה מדות

שכרן ועונשן בצדן ולא עוד אלא שכל המרבה בשחוק ובשיחה ותיפלות מביא חרון אף לעולם והפירות מתמעטין על ידו ורעות רבות באות על ידו וגזירות קשות מתחדשות ובחורי ישראל נהרגין ויתומים ואלמנות צועקים ואינם נענין שנאמר (ישעיה ט) על כן על בחוריו לא ישמח ה׳ ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כולו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה וגו׳. ולא עוד אלא כל המרבה בשחוק ושיחה ותיפלות עליו כתיב (הושע ד) אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף פרצו וגו׳ וכאלו נשבע על שקר ומכחש ומכזב בדין ואם היה בתוך המשפחה ובני המשפחה שמחים בו לבסוף הוא מגלה את כל בני המשפחה ואם היה בתוך השכונה ובני השכונה שמחים בו לבסוף הוא מגלה את כל בני השכונה וכן אם היה בתוך בני החצר וכן אם היה בתוך בני המבוי וכן אם היה בתוך בני העיר לבסוף הוא מגלה את כל בני העיר שנאמר (הושע ד) על כן תאבל הארץ ואומלל כל יושב בה וגו׳ מפני מה מפני שלא היו מוכיחין את ישראל כלום שנאמר אך איש אל ירב ואל יוכח איש וגו׳ אפילו מוצאן כהן ושוחק עמהן חולק עמהם בפורעניות וכן נביא ונשיא שנאמר ועמך כמריבי כהן וכשלת היום וכשל גם נביא עמך וגו׳ וכן בין עכו״ם בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה מכאן אמרו כל המרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמו כבוד שמים מתרבה וגם כבוד עצמו מתרבה וכל הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו כבוד שמים במקומו עומד וכבוד עצמו מתמעט: מעשה באדם אחד שהיה עומד הוא ובנו בבית הכנסת וכל העם היו עונין אמן והללויה אחר העובר לפני התיבה ובנו עונה דברים של תפלות ולא אמר לו אביו שום דבר ואמרו לו הבריות שימחה בבנו והשיב ואמר להם מה אעשה לו תינוק הוא ישחק. שוב למחר עשה כן כל אותן ימי החג ענה בנו דברים של תיפלות ולא אמר לו אביו שום דבר לא יצתה אותה שנה לא שניה ולא שלישית עד שמתו אשתו ובניו ובן בנו ויצאו לו חמש עשרה נפשות בתוך ביתו ולא נשתייר לו אלא שני בנים אחד חיגר וסומא ואחד שוטה ורשע. שוב מעשה באדם א׳ שהיה מתחרט בעצמו שלא קרא ולא שנה פעם אחד הייתי עומד אני והוא בבית הכנסת כיון שהגיע שליח צבור לקדושת השם הגביה אותו בן אדם את קולו וענה אחריו בקול רם קדושת השם ואמר ק׳ ק׳ ק׳ כו׳ אמרתי לו בני מה ראית שהגבהת את קולך עד מאוד ואמר לי לא די שלא קריתי ולא שניתי אלא עכשיו שניתן לי רשות אגביה את קולי ותנוח עלי נפשי אמרו לא יצתה אותה שנה ולא שניה ולא שלישית עד שעלה אותו איש מבבל לארץ ישראל עמדו ועשאוהו ממונה מבית קיסר ומינוהו על כל הבירניות שבארץ ישראל ונתנו לו מקום ובנה לו בית וישב בה כל ימי חייו והניח לבניו ולבני בניו ממון הרבה עד סוף כל הדורות. ושוב מעשה בכהן א׳ שהאכיל את בהמתו תרומה ונפלה אש עליו ואכלה מביתו שלשים זכרים וששים בגדים ועשרים וארבע כדים של יין ועשרה כדי שמן ושאר ממון הרבה והיה בא וישב לפני החכמים ואמר להן רבותי נפלה עלי אש ואכלה ממני כך וכך זכרים כך וכך יין וכך וכך שמן ושאר ממון שהיה לי הכניסו חכמים יגון ואנחה בלבם אמרו לא זזו משם עד שבא אדם אחד שאינו בקי בהלכה ואמר לו המאכיל את בהמתו תרומה מהו א״ל מותר אמר לו שמא אסור אמר לו לאו ואמר לו אני כהן והאכלתי את בהמתי תרומה וכששמעו החכמים בדבר ענו כולם כאחד ואמרו ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים וכי תרומה וקודש שאין להם אוכלים אינן הולכין אלא לשרפה אלא עשית שלא כדין אמר להן והלא תנן כרשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה ולחיה ולתרנגולין אמרו לו לא אמרו אלא כרשינין מפני שהן מאכל לבהמה רק בשני רעבון בני אדם אוכלין אותם לפיכך לא גזר דהמע״ה עליהן אלא בשני רעבון משום שהם מאכל אדם באותה שעה מכאן אמרו כל המאכיל לבהמתו תרומה בין תרומת הארץ בין תרומת חוץ לארץ עליו הכתיב אומר בוזה דרכיו ימות (משלי יט) ואומר (במדבר יח) ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו ואומר (קהלת י) חופר גומץ בו יפול. מכאן אמרו אל ילמוד אדם תורה ברבים אא״כ קרא תורה נביאים וכתובים ושנה משנה ומדרש שנאמר (תהלים קו) מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו. הרי הוא אומר ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה עשה האלקים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה וכך אמר הקב״ה לאדם מיום שנתתיך על פני האדמה עשה מעשים טובים והצל עצמך מן הגזל ומן הדבר מכוער לכך נאמר ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה מה שעשית לפיכך באו עליך יסורין שאין יסורין באין על האדם אלא לטובתו להוציא מידו כל מה שחטא ועשה. ד״א ביום טובה וגו׳ שנו חכמים במשנה אל תתיאש מן הפורעניות לכך נאמר ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה בפורעניותן של הרשעים שהם היו מזלזלין בתורה ובמצות ויורדין לגיהנם שנאמר (ישעיה סו) וראיתם וששו לבבכם לכך נאמר וביום רעה ראה. הרי הוא אומר (ירמיה לא) כי פדה ה׳ את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו שני אחים שבבית אחד האחד קשה מחבירו הקשה נענש מפני חבירו לכך נאמר כי פדה וגו׳: ד״א כי פדה ה׳ את יעקב וגו׳ לשני ת״ח האחד קשה מחבירו כדאמרן ד״א לשני שותפין בעסק אחד בשדה ואחד במלאכה ואחד מהן קשה מחבירו הקשה נענש מפני חבירו לכך נאמר כי פדה וגו׳. ד״א כי פדה ה׳ את יעקב מי שיש לו שתי נשים לאחת מקיים שארה כסותה ועונתה ולאחת אינו מקיים עונש גדול יש שם וכל מי שאינו מודה בדברים הללו ואינו רוצה בתוכחה עליו הכתוב אומר מסיר אזנו משמוע תורה וגו׳ (משלי כח) ושנו חכמים במשנה כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם כיוצא בדבר אתה אומר (תהלים קלג) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשדיבר הקב״ה עם משה אב לחכמים ואב לנביאים לגאול את ישראל לא היה לו לסרב בשליחות המקום אף על פי כן לא דבר הקב״ה עמו אלא בלשון שמחה שנאמר הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד) והלא הדברים קל וחומר ומה משה חכם החכמים הגדולים ואב לנביאים ולא היה לו לסרב בשליחות המקום

אעפ״כ לא היה הקב״ה מדבר עמו אלא בשמחה אהרן אחיו שנתכוון ועשה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ובין ישראל לישראל ובין ישראל לחכם ובין חכם לחכם ובין אדם לחבירו ובין איש לאשתו על אחת כמה וכמה שהיה מדבר הקב״ה עמו בשמחה עליהם הוא אומר הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד וגו׳. ד״א הנה מה טוב וגו׳ עשה אדם מעש״ט בילדותו והזקין וכופל את מעשיו לטובה עליו הוא אומר הנה מה טוב וגו׳. ד״א קרא אדם תורה נביאים וכתובים בילדותו והזקין וכופל את מעשיו ושנה משנה ומדרש הלכות ואגדות עליו הוא אומר הנה מה טוב ומה נעים וגו׳. ד״א אם האחד יושב ושונה עם חבירו עליהן הוא אומר הנה מה טוב וגו׳. ד״א שני אחים בבית אחד וקורין ושונין זה עם זה ושמחים זה עם זה ואוכלין ושותין זה עם זה עליהן הוא אומר הנה מה טוב וגו׳. ועתיד הקב״ה לישב בבית המדרש הגדול שלו וצדיקים יושבים לפניו ויאמר להם אני הוא שנמסרתם למיתה עלי ואני הוא שנהרגתם עלי לכן תהיו אתם כמוני מה אני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך תהיו אתם חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים שנאמר (ישעיה לג) מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים מאי תראינה ארץ מרחקים אלו הלכות שהן היו בדעתו של הקב״ה תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם ואמר אותן להם לישראל ואומר (מלאכי א) ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל ה׳ מעל לגבול ישראל עיניכם תראינה זו מדת הדין בעכו״ם ואתם תאמרו יגדל ה׳ מעל לגבול ישראל כך אומר הקב״ה לישראל בני קראו את המקרא והרבו אותו ושנו את המשנה והרבו אותה עד שאני בעצמי אבוא ואומר לכם על הטמא טמא ועל הטהור טהור על הטהור במקומו ועל הטמא במקומו שנאמר (הושע ז) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד וגו׳ עד יבא ויורה צדק לכם.

פרק יד

א כל הקץ בחיים טובים בעוה״ז סימן רע לו ולמה הדבר דומה למלך בשר ודם שזימן את עבדו יום אחד מימי החג אל סעודתו החזיק לו טובה זימנו שני ימים החזיק לו טובה שלשה ימים החזיק לו טובה אילו זימנו כל שמונת ימי החג עאכ״ו שהיה צריך להחזיק לו טובה. משל למלך ב״ו שאמר לעבדו הרי אתה לפני שלשים יום בסעודה אחת וגם אתן לך מתנה טובה טעם אצלו חמשה עשר יום אמר העבד למלך איני מבקש יותר לסעוד אצלך והרי לך מתנה שלך וטרף אותה המתנה בפניו נמצא אותו העבד כפוי טובה לפני המלך וכי זו היא דרך ארץ אין זה דרך ארץ מכאן ואילך מה יש לעבד צורך לעשות אלא צריך לפייס את המלך ולברכו ולשבחו. כך ראוי הוא לזרעו של יעקב שיברך וישבח וירומם ויעלה ויגדל ויקדש שמו של מלך מלכי המלכים הקב״ה שאמר והיה העולם. ברוך הוא וברוך שמו לעלם ולעלמי עלמיא שהביא אותם לארץ ישראל שנקרא חמדת העוה״ז וזימן להם סעודה מן המן ארבעים שנה מן הלחם שמלאכי השרת אוכלין ולאחר שעה לא היו מבקשין סעודת המלך ותפלו על המן וקראו לו לחם הקלוקל וכאלו אמרו ישראל אין אנו מבקשין מתנת ארץ ישראל כיון שעברו על התורה ומצותיה שבזכותה ניתן להם א״י והיו ישראל כפויי טובה עד שהגלה אותם מא״י וישליכם מעל פניו ואח״כ חזרו בתשובה ושבו אל הש״י בתוך הגלות ואמר להם הקב״ה בני הסבו שעה אחת עד שיגיע שעת הסעודה וכל כך למה כדי למרק עונותיהן של ישראל שיהיו כולן טהורין ויבאו לחיי עוה״ב לפי שאין כל אומה ולשון שברא הקב״ה בעולם מסוף העולם ועד סופו שכולן יהיו בני העוה״ב אלא זרעו של יעקב בלבד שנאמר (ירמיהו ל״א:ח׳) הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה ויולדת יחדו קהל גדול ישובו הנה בם עור ופסח אלו עמי הארץ שיש בהם דרך ארץ ושאר מצות ומרחיקין את עצמן מן הגזל ומן העבירה ומדבר מכוער א״ר שמעון כל היושב ואינו עושה עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה. דבר אחר בם עור ופסח אלו חכמים ותלמידיהם שמוסרין עצמם למות באהל למקרא ולמשנה ולמדרש ולהלכות ואגדות עליהן הוא אומר (תהילים קי״ט:א׳) אשרי תמימי דרך ואומר האל תמים דרכו (תהילים י״ח:ל״א) שלשה עצבין הן ושלשתן בחזקת כשרין הן א׳ מהן אלו עמי הארצות שיש בהן דרך ארץ ושאר מצות ומרחיקין את עצמן מן הגזל ומן העבירה ומדבר מכוער והשני מהן אלו בני אדם שבאו לידי מקרא ומשנה ואין להם לב להבין והשלישי מהן אלו החכמים ותלמידיהן שמוסרין עת עצמן למות באהל להבין במקרא ובמשנה במדרש בהלכות ובאגדות עליהן הוא אומר (ישעיהו מ״ב:י״ח) החרשים שמעו וגו׳. משל למלך בשר ודם שיש לו בנים ועבדים הרבה קצת מהן פקחין קצת מהן אלמין וחרשים וסומין וקצת מהן בעלי מקרא בעלי משנה ותלמוד וקצת מהן בעלי מו״מ ויש לו למלך עסק ומלאכה עמהן כשהמלך רוצה לעשות חשבונן אינו הולך אלא אצל בעלי מקרא ובעלי משנה ותלמוד ואצל פקחין שבהן ועל אלו הוא אומר החרשים שמעו ועל אלו הוא אומר והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו׳. ד״א בם עור ופסח אלו בני אדם שבאו לידי מקרא ומשנה והם מלוכלכים בדברים מכוערין וקשה לבעל הרחמים להפסידן מן העולם ומה ענין לומר אחריו הרה ויולדת יחדו אלו חכמי ישראל ותלמידיהן שמוסרין א״ע למות באהל במקרא במשנה במדרש בהלכות ובאגדות והן מתייגעין לארבע רוחות העולם מן דרום לצפון ומן מזרח למערב ומתחמדין ומתאוין ומצפין שאם ימצא אחד מהן פקח בד״ת שתנוח נפשו עליו. ומה ענין לומר אחריו קהל גדול ישובו הנה אלו האנשים ונשים וטף ונער וזקן כולן חייבין להודות לו להקב״ה ולשפוך רחמים ולבקש תחנונים מלפניו ולבקש ממנו דעה ובינה והשכל שנאמר (ישעיה יח) כי מלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים:

ב פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני אדם אחד שיש בו מקרא ואין בו משנה ואמר לי רבי אני רוצה לומר לפניך דבר אחד ומתיירא אני שמא תקפיד עלי אמרתי לו בני אם אתה שואלני בד״ת מפני מה אקפיד אני עליך ואמר לי רבי מפני מה נאמר (תהילים קל״ו:כ״ה) נותן לחם לכל בשר ונאמר (תהילים קמ״ז:ט׳) נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו ואדם אין מכין הוא לו אמרתי לו בני בדרך ארץ שאדם עושה בידו וכי אין הקב״ה מברך את מעשי ידיו יכול יהא יושב ובטל מן המלאכה או מן המשא ומתן ת״ל (דברים י״ד:כ״ט) למען יברכך ה׳ אלקיך בכל מעשה ידך אשר תעשה ואמר לי רבי תשובה זו שהשבתני היא שטה הראשונה שאמרתי לך והיא מקובלת בעיני אמרתי לו בני יש כח לאבי שבשמים שיתן בי חכמה ובינה ודעה והשכל ואשיבך עוד על מי ששאלתני צא ולמד מן השוטה שעובר בשוק כיון שניטל ממנו חכמה ובינה דעה והשכל וכי יכול לפרנס א״ע אפי׳ שעה אחת כך כל בני אדם כשתנטל ממנו דעה הרי הן חשובין כבהמה וחיה ועוף ושאר בריות שברא הקב״ה בעולמו מעיד אני עלי שמים וארץ שיושב הקב״ה ומחלק בידו מזונותיו לכל באי עולם ולכל מעשה ידיו שברא מאדם עד בהמה מרמש ועד עוף השמים והכתוב הוא אומר (ישעיהו ל״ג:ו׳) יראת ה׳ היא אוצרו. ד״א יראת ה׳ היא אוצרו משל למלך בשר ודם שהיו לו בנים ועבדים הרבה ומבקש להוכיחן כל אחד ואחד בפני עצמו ורואה שאינן מקבלין עליהן התוכחות שלו מה עשה המלך כתב כל דברים על הנייר ותלאה בחצר החיצונה הראשונה אגרת פתוחה לכל אדם והכרוז יוצא מלפני המלך ומכריז ואומר כל מי שיבא אל האגרת הזאת ויקרא אותה ויקיים כל מה שכתוב בה יבא ויטול לחם ומזונות מלפני המלך כך הן ישראל דומין בעוה״ז ובעוה״ז בדברי תורה כיון שבא אדם לידי מקרא ומשנה ומלמד מהן יראת שמים ומעשים טובים הן זנין ומפרנסין ומכלכלין אותן עד שיכנסו לבית עולמן שנאמר והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת יראת ה׳ היא אוצרו. ואמר לי רבי מפני מה חביבין דברי תורה על הקב״ה יותר מכל באי עולם אמרתי לו בני מפני שדברי תורה מכריעין את ישראל לכף זכות ומחנכין אותן למצות ומביאין אותן לחיי עוה״ב משל למלך בשר ודם שיש לו בנים ועבדים הרבה בתוך ביתו ויש לו למלך עבד זקן ביניהם שהוא מלמד את בניו דרכים נאים ומע״ט ובכל יום ויום כשנכנסין בניו ועבדיו לפניו מניח המלך את כולם ואוהב את העבד הזקן שיש לו בתוך ביתו ואמרו לו עבדיו למה אהבת את העבד הזקן יותר מן הכל ואמר להם המלך אלמלא עבד זקן זה שהוא מלמד את בני דרכים נאים ונעימים ומעשים טובים מה יהיה עליהן כך ד״ת הואיל ומכריעין את ישראל לכף זכות ומחנכין אותן במצות ומביאין אותן לחיי עולם הבא לפיכך חביבין ד״ת עליו על הקב״ה יותר מכל באי עולם ומכל מעשי ידיו שברא. ואמר לי רבי (נ״י שני דברים יש בלבבי ואני אוהבך אהבה גמורה) שני דברים יש בעולם ואני אוהבם בלבבי אהבה גמורה ואלו הן תורה וישראל אבל איני יודע איזה מהם קודם אמרתי לו בני דרכן של בני אדם אומרים התורה קדמה שנאמר (משלי ח׳:כ״ב) ה׳ קנני ראשית דרכו וגו׳ אבל אני אומר ישראל קדמו שנאמר (ירמיהו ב׳:ג׳) קודש ישראל לה׳ ראשית תבואתה משל למלך שהיה לו אשה ובנים בתוך הבית וכתב את האגרת אל המקום ששתו ובניו שם (אלמלא אשתו ובניו של מלך שעושין לו נחת רוח בתוך הבית וכתב את האגרת ולא חזרה האגרת ביד השליח) אלמלא אשתי ובני שלי שעושין לי נחת רוח בתוך הבית החרבתי את המקום כך אלמלא הם ישראל לא נברא העולם ונחרב העולם לכך נאמר קודש ישראל לה׳ ראשית תבואתה ונאמר ה׳ קנני ראשית דרכו וגו׳. מדה אחרת בישראל מהו אומר (ירמיהו ל״א:ג׳) מרחוק ה׳ נראה לי אמר לי רבי ב״פ גלו ישראל בבית ראשון ובאחרון בבית ראשון ניתן להם זמן ובאחרון לא ניתן להם זמן אמרתי לו בני יושבי בית ראשון אעפ״י שהיו עובדי ע״ז היה בהן דרך ארץ והיתה בהן צדקה וג״ח משל למלך שיש לו בנים ועבדים הרבה רובם אלמים חרשים וסומין סרחו במעשיהן נשבע המלך שיפרוש מהם כיון שפירש מהן היו הולכין ובוכין אחריו אמר להן חזרו מאחרי הריני חוזר עליכן. מכאן ואילך מה עלינו לעשות לשפוך רחמים ולבקש תחנונים ותפלה לפניו ולמצא פתח לפניו בד״ת שהוא פתח גדול מכל הפתחים שפתח לנו ע״י עבדיו הנביאים שכן כתוב (יואל ב׳:י״ב) וגם עתה נאם ה׳ (נ״י שובו עמי) שובו עדי בכל לבבכם וגו׳ מה אם יתגלגלו רחמיו המרובים עלינו ויקויים עלינו מה שאמרו שפתיו (מיכה ב׳:י״ג) עלה הפורץ לפניהם וגו׳. אמר לי רבי (נ״י תשוח) תנוח נפשך עליך שהרבה שחרת את נפשי עלי לטובה אמרתי לו בני כתוב אחד אומר (משלי כ״ו:ד׳) אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה וכתוב אחד אומר (משלי כ״ו:ד׳) ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו ושנו במשנה הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס (נ״י א״ל דברים שיש לי בלבי לא ארצם לפניך) אמר לי רבי דברים הללו היו לי בלבבי ולא הייתי רוצה לאמרם לפניך אמרתי לו בני העבודה כל הדברים הללו ששאלתני לא שאלני אדם מעולם ומימי לא למדתים אלא ממך ברוך המקום ברוך הוא שבחר בתורה ובתלמידי חכמים ששנו לנו המשנה הזאת הוי גולה למקום תורה ולא תאמר שהיא תבוא אחריך או שחבריך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תשען.

פרק טו

א בא חבירו וישב (נ״י כנגד) כנגדי (נ״י ואף בזה יש מקרא ואין בו משנה) ואף בזה היה מקרא ולא היה בו משנה ואמר לי רבי רחיצת ידים מן התורה לא נאמר לנו מהר סיני (נ״י אמר) אמרתי לו בני דברים הרבה יש לנו וחמורין הן ולא צריך הכתוב לאמרן לפיכך הטילו אותן על ישראל ואמר הן יבדילו

אותן כדי להרבות שכרן. ומנין לך תדע לך שכן הוא כשהיו ישראל במדבר אמר הקב״ה למשה (שמות י״ט:י׳) לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם ושנו במשנה וקדשתם בטבילה גם למדנו רחיצת ידים מן התורה מן משה ואהרן ובניו שנאמר בבואם אל אהל מועד ירחצו מים (שמות ל׳:כ׳) ואצל ישראל מהו אומר (ויקרא כ׳:ז׳) והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני מכאן היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה ואמר לתלמידיו לא לכהנים בלבד ניתנה קדושה אלא לכהנים ולוים וישראלים כולן שנאמר (ויקרא י״ט:ב׳) דבר אל כל עדת בני ישראל וגו׳ קדושים תהיו מכאן אמרו כל המזלזל בנטילת ידים סימן רע לו ועליו הוא אומר (דברים כ״ט:י״ח) והיה בשמעו את דברי האלה הזאת וגו׳ לא יאבה ה׳ סלוח לו וגו׳ ומחה ה׳ את שמו מתחת השמים הא למדת כל האוכל בלא נטילת ידים כאלו בא על אשת איש. ואמר לי רבי אין שחיטה מן הצואר מן התורה אמרתי לו בני מה ראית לומר כן ולא שחיטה עצמה מן התורה בעולה וחטאת ואשם וכל הזבחים כולן ואמרתי לו בני אבל באמת כך שנו חכמים השוחט סימן אחד בעוף ושני סימנים בבהמה שחיטתו כשרה ורובו של אחד כמוהו והמגרים בשחיטתו כל שהוא זה רע עין. ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים כשם שהטבח מושך הבשר מן הצואר ומגרים ומביאו לידי פסול כך מושכין ממונו ממנו ונותנין אותו לאחרים שנאמר (משלי כ״ח:ח׳) מרבה הונו בנשך ותרבית וגו׳. ואמר לי רבי אין דם אדם אסור מן התורה אמרתי לו בני מה ראית לומר כך אמר לי רבי דכתיב לא תאכלו על הדם הא אין כאן דם אדם אמרתי לו בני והלא הדברים ק״ו ומה אם בהמה וחיה ועוף שדרכן לאכול אותן דם שלהם אסור בני אדם שאין דרכן לאכול אותן לא כל שכן שדמו אסור עליו הכתוב אומר (דברים י״ב:כ״ג) רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר וגו׳ ואומר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא (ויקרא י״ז:י״ד) דם כל בשר לא תאכלו להביא דם אדם שהוא אסור באכילה לפי כי נפש כל בשר דמו הוא. והעבודה אף דם החי שנקרש ונתמצה בכלי ומיוחד בפ״ע שנתנו בכלי אחד אף זה אסור באכילה שנאמר דם דם מ״מ. ואמר לי רבי בהמה שלא הקריב ממנה קרבן חלבה מותר אמרתי לו בני מה ראית לומר כן אמר לי רבי דכתיב (ויקרא ז׳:כ״ה) כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה לה׳ ונכרתה וגו׳. אמרתי לו בני ראה כחה של תורה מה היא וכל אמריה בינה וכל דבר ודבר שנאמר בה לא נאמרה אלא בחכמה בבינה ובהשכל כדי שלא יאמר אדם לעצמו בהמה שמקריבין ממנה קרבן חלבה אסור ובהמה שאין מקריבין ממנה קרבן חלבה מותר לכך חזר הכתוב ופירשה במקום אחר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו (ויקרא ג׳:י״ז) חקת עולם לדורותיכם ללמדך מכאן שינהג הדבר לדורות עד סוף העולם בכל מושבותיכם בארץ ובח״ל כל חלב וכל דם לא תאכלו מה דם אסור באכילה אף חלב אסור באכילה א״כ למה נאמר כל חלב וכל דם אלא להקיש מצות שניהן להדדי שדם שוה לחלב וחלב שוה לדם ושניהם במלקות וכרת לכך נאמר כל חלב וכל דם וכך שנו חכמים במשנה מה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו אפילו הכי הפורש ממנו מקבל שכר גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן הפורש מהן עאכ״ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורי דורות עד סוף כל הדורות. ואמר לי רבי גזל אח מותר אמרתי לו בני מה ראית לומר כך ואמר לי רבי נאמר על הר סיני (שמות כ׳:י״ב) כבד את אביך ואת אמך לא תרצח לא תנאף לא תגנוב וגו׳. והלא אין שם גזל אח ואמרתי לו בני לא זו היא שיטה הראשונה שאמרתי לך דברים הרבה יש לנו וחמורין הן ולא צריך הכתוב לאומרן לפיכך הטילו על ישראל ואמר הן יבדילו אותן כדי להרבות שכרן עליהן הכתוב אומר (ישעיהו כ״ו:ח׳-ט׳) נפשי אויתיך בלילה וגו׳. אבל הייתי אומר מתוך ד״ת מתיסרין ומתוך דברי תורה מתרפאין. מכאן אמרו בשמונה דברים העולם חרב ובד׳ דברים העולם מתישב בח׳ דברים העולם חרב א׳ על הדינין ב׳ ועל ע״ז ג׳ ועל גילוי עריות ד׳ ועל שפיכות דמים ה׳ ועל חילול השם ו׳ ועל דברים מכוערים שאדם מוציא מפיו ז׳ ועל גסות הרוח ח׳ ועל לשון הרע ויש אומרים אף על החימוד דורות הראשונים לא נעקרו מן העולם אלא מתוך שמונה דברים דכתיב (איוב כ״א:י״ד) ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו וגו׳ ומתוך שמונה דברים נעקרו מן העולם ואנשי דור הפלגה לא נעקרו מן העולם אלא מתוך שמונה דברים שנאמר (בראשית י״א:א׳) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳ ומתוך שמונה דברים נעקרו מן העולם. ואנשי סדום לא נעקרו מן העולם אלא מתוך שמונה דברים שנאמר (בראשית י״ג:י״ג) ואנשי סדום רעים וחטאים לה׳ מאד ומתוך שמונה דברים נעקרו מן העולם פרעה לא נעקר מן העולם אלא מתוך ח׳ דברים שנאמר (שמות ה׳:ב׳) ויאמר פרעה מי ה׳ אשר אשמע בקולו ומתוך שמונה דברים נעקר מן העולם סנחרב לא נעקר מן העולם אלא מתוך שמונה דברים שנאמר (מלכים ב י״ח:ל״ה) מי בכל אלקי הארצות וגו׳ כי יציל את ירושלים מידי ומתוך שמונה דברים נעקר מן העולם. נבוכדנצר לא נעקר מן העולם אלא מתוך שמונה דברים שנאמר (ישעיהו י״ד:י״ג) ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו׳ ומתוך שמונה דברים נעקר מן העולם. ובארבעה דברים העולם מתיישב מתוך הצדקה ומתוך הדין ומתוך האמת ומתוך השלום ואמר לי רבי מעשה שמכרתי לעכו״ם אחד ארבעה כורין של תמרים ומדדתי לו בבית אפל מחצה על מחצה ואמר לי אלקים על השמים ואתה יודע על מדה שאתה מודד לי ומתוך שמדדתי לו בבית אפל חסרתי לו שלשה סאין של תמרים ולאחר כך נטלתי המעות ולקחתי בהן כד אחד של שמן והנחתי אותו במקום שמכרתי התמרים לעכו״ם נקרע הכד ונשפך השמן והלך לו אמרתי לו בני כתיב (ויקרא י״ט:י״ג) לא תעשוק את רעך ולא תגזול וגו׳ רעך הרי הוא כאחיך ואחיך הרי הוא כרעך הא למדת שגזל עכו״ם אסור כי גזל הוא ואצ״ל גזל של אח ומתוך שראה הקב״ה בני אדם שהן עושקין וגוזלין וחומסין זה לזה חזר

ופירש בקבלה ע״י יחזקאל (יחזקאל י״ח:י״ח) אביו כי עשק עשק גזל גזל אח ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו והנה מת בעונו. ואמר לי רבי בת חמורה או בת הבת אמרתי לו בני כמו שהבת היא ערוה כך היא בת הבת ג״כ ערוה כמו שהיא הבת כך היא בת הבת ואמר לי רבי והלא כתיב בתורה (ויקרא י״ח:ט׳-י׳) ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה אמרתי לו בני ולאו ק״ו הוא ומה אם בת בנו ובת בתו אסורה לו בתו לא כ״ש ומה ת״ל ערות אשה ובתה לא תגלה בין אשה ובתה משלו בין אשה ובתה ממקום אחר ואמר לי רבי זב חמור או נדה חמורה אמרתי לו בני נדה חמורה מזב ואמר לי רבי והלא לא למדנו טבילה לנדה אלא מן הזב אמרתי לו בני והלא דברים ק״ו ומה אם הזב שאין פרה ורבה מטמא אחת עשרה טומאות וטעון שבע רחיצות וטבילות שבתורה נדה שהיא פרה ורבה לא כ״ש שהיא מטמאה אחת עשרה טומאות וטעונה שבע רחיצות וטבילות שבתורה הא למדנו כל האומר לאשתו ולבנותיו ולבני ביתו כשהם בנדותם מותרים אתם לנגוע בכל הכלים עשו מה שאתם רוצים לעשות לפי שאין טבילה לנדה מן התורה אינו רואה קורת רוח בעולם:

ב מעשה באדם אחד שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת״ח הרבה ונכנס לבית עולמו בחצי ימיו ונעשית אשתו כשוטה והיתה מחזרת על פתחי חבירי בעלה ואמרה להם רבותי בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושימש ת״ח הרבה מפני מה מת בחצי ימיו ולא היה אדם שהשיב לה כלום דבר. פעם אחת הייתי מהלך בשוק ונכנסתי לחצרה באתה וישבה כנגדי והיתה בוכה אמרתי לה בתי מפני מה את בוכה אמרה לי רבי בעלי קרא הרבה ושנה הרבה ושימש ת״ח הרבה ומת בחצי ימיו אמרתי לה בתי בשעת נדותיך מהו אצלך אמרה לי רבי ח״ו אפילו באצבע קטנה לא נגע בי ואחר כל אותן הימים שראיתי בהן דם ישבתי שבעה נקיים שלא אבא לידי ספק אמרתי לה בתי יפה אמר לך בעלך שכן אמרו חכמים בזבין ובזבות ובנדות וביולדות שלאחר שבעה הן טהורין שנאמר (ויקרא ט״ו:כ״ח) ואם טהרה מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר אבל באותן הימים לבנים מהו אצלך שמא הבאת לו את הסכין שבידך ונגע בו אפילו באצבע הקטנה. אמרה לי רבי חיי ראשך רחצתי לו את רגליו וסכתי לו את השמן וישנתי אני עמו במטה אחת אני בבגדי והוא בבגדיו אבל לא הסיח דעתו לדבר אחר. אמרתי לה ברוך המקום שהרגו שאין לפניו משוא פנים שכן כתוב בתורה (ויקרא י״ח:י״ט) ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברי תיפלות ת״ל לא תקרב יכול יהא ישן עמה בבגדיה על מטה אחת ת״ל לא תקרב כדי שלא יאמר אדם לעצמו כשהיא בנדתה אסור לבשרה ואסור למטתה פירשה מן הנדה שמא תאמר לבשרה אסור ולמטתה מותר לפיכך חזר ופירש על ידי יחזקאל (יחזקאל י״ח:ו׳) ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב השוה אשה נדה לאשת איש להיותה נזהר עליך כמו בכל המיתות האמורות בתורה ואומר (עמוס ג׳:ב׳) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה אלו ישראל מתוך שבעים לשונות על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם אלו תלמידי חכמים מתוך בית ישראל. עוד אמרתי לה בתי בואי ולמדי ממה שכתוב בתורה שכר מצוה ושכר עבירה הרבה אדם לשון שוא לשון שקר עם אביו ועם אמו עם אשתו ועם בניו עם רבו שלמדו מקרא ומשנה וחכמה לסוף הוא עושה כך עם כל אדם. הרבה אדם שבועות שוא עם כל אלו לסוף הוא עושה כך עם כל אדם. נוהג אדם גסות הרוח עם כל אלו לסוף הוא עושה כך עם כל אדם. העיז אדם פניו באביו או באמו או בפני מי שגדול הימנו לסוף הוא עושה כך עם כל אדם. מראין את הנגעים בגופו אם חזר ועשה תשובה מרפאין אותו ואם לאו הרי הוא בחזקתו עד יום מותו אהב את הגזל והרבהו בכ״מ מראין את הנגעים בגופו אם חזר ועשה תשובה מרפאין אותו ואם לאו הרי הוא בחזקתו עד יום מותו אהב אדם את ממונו והרבה בכ״מ מראין את הנגעים שתי וערב בבגדים נאים שלו אם חוזר בתשובה מתרפאין ואם לאו נוטלין את הבגדים נאים שלו ושורפין אותן בפניו בא עני ועומד על פתחו של בעה״ב ואומר לו הלויני קב אחד של חטין או של שעורים ובעל הבית אומר לו אין לי לא חטין ולא שעורין ובאמת יש לו מראין את הנגעים בקירות ביתו עד שהן מגיעין לארץ וכשמוציאין כליו מן ביתו לחוץ אל הרחוב של עיר אומרים הבריות זה לזה לא זהו שאמר אין לי לא חטין ולא שעורין והלא יש לו ברוך המקום ברוך הוא שמקדש שמו הגדול בגלוי לכל העולם לכך הוא אומר בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה׳ את מעשיך וישברו אניות וגו׳ האומנין והנהנתין ועזי פנים עליהן הוא אומר (תהילים ל״ז:י״ז) כי זרועות רשעים תשברנה וגו׳. חורשי רע ומהפכי דברים ומעמיקי שפה ומחלקלקי לשון עליהן הוא אומר יהי דרכם חשך וחלקלקות וגו׳. המכים רעיהן בסתר ומחללי השם בגלוי והמזלזלין את חבריהן בדברים והמטילין מחלוקת עתידין הן להיות כמו קרח ועדתו ועליהן הוא אומר ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל. אוצרי פירות ומלוי בריבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערים עליהם הוא אומר נשבע ה׳ בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם. כל אלו אין מורישין לבניהם ואם הורישו לבניהם אין מורישין לבני בניהם משחקים בקוביא ומלוי ברבית ומגדלי בהמה דקה בארץ ישראל והכהנים והלוים שעלו על חלקם והמינים והאנסים ומחללי שם שמים והחנפים עליהן הוא אומר מעות לא יוכל לתקן וגו׳ (קהלת א׳:ט״ו) אבל מי שהן עלובין ואינן עולבין שומעין חרפתם ואינן משיבין עושין המצות מאהבה ושמחין ביסורין עליהם הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה׳:ל״א). הנבזים ומאוסים בעיני עצמן ומשפילין את רוחן וכובשין את יצרם עליהם הוא אומר (ישעיהו מ״ט:ז׳) כה אמר ה׳ וגו׳ לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו וגו׳. בעלי אמנה ומשיבי פקדון ומחזירי אבידה ומכסה רזין עליהן הוא אומר (תהילים ק״א:ו׳) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי וגו׳. העושה חפצי אשתו ומנהיג את

בניו כשורה ומשיא אשה לבניו הקטנים עד שלא יגיעו לפרקן קודם שיבואו לידי חטא עליו הוא אומר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ תבא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו. הנושא בת אחותו והאוהב את שכניו והמקרב את קרוביו והמלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו הוא אומר (ישעיהו נ״ח:ט׳) אז תקרא וה׳ יענה וגו׳. ראה האדם קרי חייב טבילה מן התורה אם אמר מי ראה אותי אין בכך כלום העבירו מכנגד פניו שוב ראה קרי ואומר מי רואה אותי אין בכך כלום וכן בפעם שלישית עובר על מה שכתוב בתורה (ויקרא ט״ו:ט״ז) ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב ועבר על מה שכתוב (איוב ל״ג:כ״ט) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר לסוף הוא נעשה זב מתוך דרכיו שנאמר (ויקרא ט״ו:ב׳) איש איש כי יהיה זב מבשרו וגו׳ ומה ת״ל איש איש אלא איש אחד לזב מבשרו ואיש אחד למקרה לילה ואם חזר ועשה תשובה מרפאין אותו. ואם לאו הרי הוא זב עד יום מותו שנאמר וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו את זובו וגו׳. מכאן אמרו אשה שראתה טפת דם כחרדל ואמרה מי ראה אותי אין בכך כלום העבירתה מכנגד פניה שנים וג׳ פעמים ועברה על מה שכתוב בתורה (ויקרא ט״ו:י״ט) ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זובה בבשרה וגו׳ ועברה על מה שכתוב הן כל אלה יפעל אל וגו׳. לסוף נעשית מתוך דרכיה זבה ימים רבים שנאמר (ויקרא ט״ו:כ״ה) ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה וגו׳. ומה תלמוד לומר בבשרה מלמד שהיא מטמאה מבפנים כבחוץ רבי ישמעאל אומר פרשה זו לכתחלה לא נאמרה אלא ללמוד על בנות ישראל שמטמאות טיפת דם כחרדל וצריכה לספור שבעה נקיים ואחר שספרה שבעה נקיים היא צריכה טבילה כמו נדה גמורה כדי לצאת מכלל עבירה. רבי מאיר אומר לא נאמרה פרשה זו אלא למצות פריה ורביה שאפילו אוכלת אשה כל מיני מאכל ושתתה כל מיני משקה אין אישה קווט (מואס) בה. אבל אם היה רגיל אצלה בכל זמן אפילו בימי נדותה היה קווט בה והיה מבטל פריה ורביה. לכך נאמר בתורה שבעת ימים תהיה בנדתה וגו׳ כדי שתהא חביבה על בעלה ביום טבילתה כיום כניסתה לחופה אם חזרה ועשתה תשובה מרפאין אותה מיד ואם לאו הרי היא בחזקתה עד יום מותה שנאמר ואשה כי יזוב זוב דמה וגו׳. ברוך המקום ברוך הוא שנתן את התורה לישראל שילמדו ממנה דרך ארץ כדי שלא ירבו עונותיהם של ישראל שכל העובר על מ״ש בתורה עוקר את עצמו מן העוה״ז ומן העוה״ב ועליו הוא אומר למי אוי למי אבוי וגו׳ (משלי כ״ב:כ״ט) ד״א למי אוי למי אבוי מכאן אמרו כל המשכים ומעריב ומאחר על היין סימן רע לו והוא בידו עוקר א״ע מן העוה״ז והעוה״ב ועליו הוא אומר (חבקוק ב׳:ה׳) ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב כשאול נפשו וגו׳. ואין יהיר אלא לשון זריזות ומהירות שנאמר (משלי כב) חזית איש מהיר במלאכתו וגו׳. מכאן אמרו פועל שקיבל מלאכתו של בעה״ב חובה עליו לעשותה כמו שהוא חפץ בעל הבית ואם אינו עושה רצונו וחפצו של בעל הבית עליו הכתוב אומר ארור עושה מלאכת ה׳ רמיה לכך נאמר גבר יהיר ולא ינוה. ומאי אשר הרחיב כשאול נפשו אלא מתוך שהוא אוכל ושותה והרחיב נפשו כשאול נוח וטוב שלא היה נברא בעולם לכך יעשה אדם הטוב בעיני הקב״ה. ומאי והוא כמות ולא ישבע אלא מה מלאך המות הזה אפילו נותנין לו כל בני העולם כלו אין דרכו לשבוע אף כל המשכים ומעריב על היין אין דרכו לשבוע ועליו הוא אומר (משלי ג׳:ל״ג) מארת ה׳ בבית רשע ונוה צדיקים יברך. ומאי ויאסוף אליו כל הגוים ויקבוץ אליו כל העמים אלא לא כל הגוים ממש ולא כל העמים ממש אלא מתוך שהוא אוכל ושותה נותן עיניו על כל העבירות שעכו״ם עושים אותן ועושה גם הוא אותן לכך נאמר ויאסוף אליו כל הגוים וגו׳. וכי מה כתיב בענין של אחריו הלא אלה כולם עליו משל ישאו ומליצה וגו׳ ויאמר הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עבטיט (חבקוק שם) מאי ומכביד עליו עבטיט אלא לא עוד אלא שהוא יושב וסותר כל מעשה ידיו של הקב״ה מיום שנברא העולם עד אותה שעה לכך נאמר למי אוי למי אבוי וגו׳. ד״א למי אוי וגו׳ לשפתי חלקות ולשון מדברת גדולות ולעזי פנים ולגסי הרוח ולבעלי בתים שאינם מרחיקים עצמן מן הגזל ולמי שהוא עובר על והדוה בנדתה.

פרק טז

א פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול שבירושלים ובא תלמיד אחד ושאל אותי דבר כמו בן ששואל את אביו ואמר לי מפני מה נשתנו דורות הראשונים מכל הדורות כולם שרבו ימיהם והאריכו ימים ושנים אמרתי לו בני בשביל כך האריכו שנים כדי שיוכלו לעשות גמילות חסדים זה עם זה. מנין תדע לך שכך הוא צא ולמד מעשרה דורות ראשונים אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד חנוך מתושלח למך נח. אדם בא לעולם בא שת בנו אחריו אמרו לו לשת עבוד את אביך היה זנו ומפרנסו ומכלכלו. בא שת לעולם בא אנוש בנו אחריו אמרו לו לאנוש עבוד את אביך היה זנו ומפרנסו ומכלכלו. אמרו לאנוש עבוד את אבי אביך אמר להם אנוש אין אני חייב בו. בא אנוש לעולם בא קינן בנו אחריו אמרו לו לקינן עבוד את אביך היה זנו ומפרנסו ומכלכלו אמרו לו לקינן עבוד את אבי אביך א״ל קינן אין אני חייב בו. וכן עד נח בא נח לעולם אמרו לו עבוד את אביך היה זנו ומפרנסו ומכלכלו אמרו לו לנח עבוד את אבי אביך קיבל עליו והיה זן את אבי אביו וכל אבותיו שהיו באותה שעה ולא עוד אלא היה יוצא וממחה בדברים כל אותן מאה ועשרים שנה עד שלא בא המבול לפיכך בא הכתוב והגיד עליו לדורות שהוא היה צדיק שנאמר (בראשית ו׳:ט׳) כי אותך ראיתי צדיק לפני וגו׳ (נ״א נח איש צדיק תמים וגו׳) (בראשית ו׳:ט׳) מכאן אמרו מגלגלין זכות ע״י זכאי וחובה ע״י חייב וכן במדה הזאת לכל משפחות האדמה בין לישראל בין

לעכו״ם מכאן אמרו בחרותו של אדם מאה ועשרים שנה ואח״כ יבא לעוה״ב בשמחה גדולה וכן אמרו יום שמת אדם הראשון עשאוהו יום טוב ויום משתה ושמחה וכן היתה שמחה בעולם לשלשה דברים למלאך המות וליצר הרע ולישיבת בית הכסא ואמר לי רבי מפני מה אתה משמח במלאך המות אמרתי לו בני אלמלא מ״ה אנחנו עושין לאבינו שבשמים צא ולמד מעשרה דורות הראשונים שהקב״ה השפיע להן טובה מעין עוה״ב והם עמדו להחריב את כל העולם. ואמר לי רבי מפני מה אתה משמח ביצה״ר אמרתי לו בני אלמלא יצה״ר לא היה כל אותו הכבוד לישראל. מנין כשיעלו לירושלים ברגלים שנאמר (שמות כ״ג:י״ז) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וגו׳ כשם שאנו עתידין לעלות ולהשתחות שלש פעמים בשנה לממ״ה הקב״ה שנאמר (זכריה י״ד:ט״ז) והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים ועלו מידי שנה בשנה להשתחות למלך ה׳ צבאות ולחוג את חג הסוכות וגו׳. וכשיהיו הולכין בדרך יאמרו איש אל אחיו מה מנחה עלינו להעלות בידינו והלא הכסף והזהב שלו הוא האבנים טובות ומרגליות שלו הן. ומה מנחה עלינו להעלות בידינו מיד הולכין ומביאין את בני ישראל בכבוד גדול שנאמר (ישעיהו ס״ו:כ׳) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה׳ בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלים אמר ה׳ כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה׳. ואם ימצאו מבני ישראל בן שנה אחד או בן שתי שנים השרות מיניקות אותו. ואם בן עשר שנים או בן חמשה עשר שנים המלכים מגדלים אותן שנאמר (ישעיהו מ״ט:כ״ב) כה אמר ה׳ הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחוצן ובנותיך על כתף תנשאנה והיו מלכים אומניך ושרותיהם מיניקותיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וגו׳. וכשהן מהלכין בדרך יהיו מגפפין ומחבקין ומנשקין אותן ומלחכין עפר רגליהם שנאמר ועפר רגליך ילחכו. ואז יהיו כל ישראל צדיקים והקב״ה נוטל יצה״ר מהן ויבואו למקרא ולמשנה וללימוד ודרך ארץ ולעשות רצון אביהם שבשמים אמר לי רבי ישיבת בית הכסא מה ענין ואמרתי לו בני עתיד הקב״ה לפדות את ישראל מבין העכו״ם ויביא להן ימות בן דוד והגאולה ויהיו שלשה דברים הללו נטולין מהן לעולם שנאמר (שיר השירים א׳:י״ג) צרור המור דודי לי בין שדי ילין. וכשאנו זוכרין שלשה דברים הללו אנו מברכין ומשבחין ומגדלין ומקדשין לאבינו שבשמים. ואמר לי רבי אמור לי כמה נביאים היו מתנבאים להם לישראל אמרתי לו בני ארבעים ושמונה נביאים היו מתנבאים לישראל. ואמר לי רבי ומה נשתנה ארבעים ושמונה מארבעים וחמשה או מחמשים. אמרתי לו בני כנגד ארבעים ושמונה ערי מקלט שנתנו ללוים. ואמר חכמים שלא פחתו הנביאים כלום ממה שכתוב בתורה ולא הוסיפו כלום על מה שכתוב בתורה אלא כולם נכוחין למבין וישרים למוצאי דעת: ולמה בית ישראל דומין בעוה״ז אצל אביהם שבשמים למלך בשר ודם שיש לו בנים ועבדים הרבה עמד ובנה בתים הרבה ופלטרין הרבה ומישרים הרבה שאין להם סוף העלה המלך דבר על דעתו ואמר אצרוף את עבדי ואת בני מי הוא שאוהבני וירא ממני ומי שירא ממני ואינו אוהב אותי מה עושה המלך עומד ובונה מבוי שהוא ד׳ אמות על ד׳ אמות ועושה בתוכו חצר שהוא ד׳ טפחים על ד׳ טפחים ועושה בתוכו פשפש קטן שהוא יוצא למישרים גדולים להקביל מתוך הפשפש קטן פניו של המלך ובני המלך ועבדיו באים ועומדים בחצר ובמבוי. והמלך יודע בדעתו מי אוהבו וירא ממנו ומי שירא ממנו ואינו אוהבו. האוהב והירא מן המלך מצער גופו ונכנס בפשפש קטן שהוא יוצא למישרים גדולים להקביל פני המלך והירא מן המלך ואינו אוהבו עומד בחצר ובמבוי ואינו מצער גופו לכנוס בפשפש קטן וכך אמר להם הקב״ה לישראל בני מה עשיתם באתי אני להקביל פניכם ואתם לא באתם להקביל פני שנאמר היושבת בגנים וגו׳ ואומר (ישעיהו מ״ג:ח׳) הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו. הוציא עם עור ועינים יש אלו עמי הארץ שיש בהם דרך ארץ ושאר מצות ומרחיקין א״ע מן הגזל ומן כל דבר מכוער. וחרשים ואזנים למו אלו ת״ח שמסרו את עצמן למקרא למשנה להלכות ולאגדות ועל אלו הוא נאמר לפקוח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא יושבי חשך (ישעיהו מ״ב:ז׳) ואמר לי רבי מה נשתנה ישעיהו בן אמוץ מכל הנביאים שהוא היה מתנבא כל הטובות וכל הנחמות לישראל יותר מכל הנביאים אמרתי לו בני מפני שהוא היה מקבל עליו עול מלכות שמים בשמחה יותר משאר כל הנביאים שנאמר (ישעיה ז) ואשמע את קול ה׳ אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני וכתיב בתריה ויאמר לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו ואומר עד מתי ה׳ ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב וגו׳. ועלה על דעתו של ישעיהו שאין הקב״ה רוצה בתשובתן של ישראל ח״ו משל למלך שהיה לו בן יחיד במדינה שיגר לו שליח ואומר לו לשליח שחוט לי לבני שורים הרבה וצאן הרבה והאכיל לבני בשר הרבה והשקה לבני יין ישן הרבה ותתעצל במלאכת השדה ובמלאכת בית השלחין וכל כך למה כדי שלא יצא בן המלך עמך לעשות במלאכה ויבא אביו המלך ולא ימצא ממנו קורת רוח. אלא המלך הקב״ה יודע שלא השיב ישעיהו תשובה במקומה בודאי מי שאמר פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה בתוכה ואני אהיה לה נאם ה׳ חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה (זכריה ב׳:ח׳-ט׳) וכן אמר (זכריה ח׳:ד׳) עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה יאמר לישעיה (ישעיהו ו׳:י״א) עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם וגו׳ בודאי יהא אדם יודע לפני מי עומד ולפני מי הוא מדבר וידע מה מדבר וידע מה הוא הדבר שהוא מדבר כשהוא עומד ומדבר לפני מי שהוא גדול ממנו ושנו חכמים אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואמר לי רבי בכמה שנים נתנבא ישעיה כל אותן הטובות והנחמות שהתנבא לישראל אמרתי

לו בני אלו עשו ישראל תשובה מחיבתן היה הקב״ה בונה להם בית האחרון מיד באותה שעה. ועאכ״ו שהקב״ה היה מגפפן ומחבקן ומנשקן ומיישבן בחיקו לעולם ולעולמי עולמים.

פרק יז

א הרי הוא אומר (תהלים כד) נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה. ישא ברכה מאת ה׳ וצדקה מאלקי ישעו. נקי כפים זה היה מרע״ה אב החכמים ואב הנביאים שהיו ידיו של משה נקיות מן הגזל שנאמר ויחר למשה מאד ויאמר אל ה׳ וגו׳ לא חמור אחד מהם נשאתי וגו׳ (במדבר טו) ובר לבב זה משה שהיה לבו של משה ברור ביראת אלקים אשר לא נשא לשוא נפשי אמר הקב״ה למשה נפש רוח ונשמה שנתתי בך לא טענה דבר שוא שלא כתבתי בתורתי ולא נשבע למרמה שלא רמה בשבועתו שנשבע ליתרו שנאמר (שמות ב) ויואל משה לשבת את האיש אין ויואל אלא לשון שבועה שנאמר (שמואל א יד) ויואל שאול את העם וגו׳ נאמר כאן אלה ונאמר להלן אלה מה אלה האמור להלן הוא לשון שבועה אף אלה האמור כאן לשון שבועה הוא ומה שכרו של משה שקיבל ברכה מפי אלקיו שנאמר ישא ברכה מאת ה׳ וגו׳. אבי שבשמים יהא שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים. ותהיה לך קורת רוח מישראל עברתי בכל מקומות מושבותם של ישראל וראיתי כל הדברים המכוערים ודברים שאינם ראויין שעשו ישראל אעפ״כ לא שמרת אתה להם שום קנאה ונקמה ולא התגאית אתה עליהם ודברי תורתך לא מנעת מפיהם אלא זכרת להם הטובות שעשו לפניך ולא הרעות שעשו לפניך ואמרת להם ע״י ישעיהו (ישעיה סה) ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב כ״א שישו וגילו עדי עד וגו׳. וכשעמדו אבותינו על הר סיני לקבל עליהם עול מלכות שמים בנדבה אף הוא ירד משמי השמים העליונים ממקום כבוד גדלו ותפארתו וקדושתו ושיכן שמו הגדול עמהם בנדבה שנאמר (ישעיה לב) ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום. אשרי אדם שמעשיו מרובים מחכמתו למה״ד לרגל שמונחת במנעל ומוצלת מכל צער ויגון שנאמר (ש״ה ז) מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב חמוקי ירכיך וגו׳. מה ירך בסתר אף כל דבר טוב שיעשה אדם יעשה בסתר. צדקה בסתר. ענוה עם אשתו בסתר. ואם עושה כן יהא חביב לפני המקום וכך אמר להם הקב״ה לישראל כמה וכמה פעמים כמו כן עתיד אני לקרוא עליכם אלף אלפים לטובה מפני שסלסלתם את התורה וחבקתם אותה על זרועכם ועל ידכם שנאמר סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה וגו׳ (משלי ד) ואומר בני תורתי אל תשכח וגו׳ כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך וגו׳ (משלי ג) וכן הוא אומר בענין המשכן שנאמר (שמות לח) אלה פקודי המשכן משכן העדות וגו׳ ומאהבה שהקב״ה אוהב אותם את ישראל ומשמחה שהוא שמח עמהם הוא בעצמו משבח אותם שנאמר (שה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו במלך שלמה במלך מלכי המלכים הקב״ה שהשלום שלו: ד״א במלך שלמה בממ״ה הקב״ה שמתכוין ועושה שלום בארבע מאות ותשעים ושש אלפים רבבות של מלאכי השרת שעומדין לפניו ומקדישין שמו הגדול בכל יום תמיד מיציאת החמה עד שקיעת החמה אומרים ק׳ ק׳ ק׳. ומשקיעת החמה עד יציאת החמה אומרים ברוך כבוד ה׳ ממקומו שנאמר (איוב כה) עושה שלום במרומיו. ד״א במלך שלמה בממ״ה הקב״ה שהוא מתכוין ועושה שלום בכל באי העולם בכל מעשה ידיו שברא בעולמו. ד״א במלך שלמה במלך שלמה ודוד שהן היו יושבין על הכסא והיו עבדיהן ובני ביתן ובני מדינתן מביאין לפניהם אכילה ושתיה ומזונות וכל סיפוקי מאכלים אבל הקב״ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים אינו כך אלא הוא יושב על כסא הכבוד שלו שליש היום הוא קורא ושונה ושליש היום דן את הדין ושליש היום הוא עושה צדקה וזן ומפרנס ומכלכל לכל באי עולם ולכל מעשה ידיו שברא בעולמו שנאמר (תהלים קלו) נותן לחם לכל בשר וגו׳. ד״א במלך שלמה זה ממ״ה הקב״ה שהוא אינו דומה ונמשל למלך בשר ודם שהוא יושב על כסאו וזקני מדינתו יושבין לפניו והמלך לומד מהן דבר חכמה בינה דעה והשכל אבל הקב״ה ממ״ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים אינו כן אלא יושב על כסא הכבוד שלו שליש היום הוא קורא ושונה ושליש היום הוא דן את הדין ושליש היום הוא זן ומפרנס את הצדיקים ות״ח בחכמה ובבינה בדעה והשכל שנאמר (ישעיה מ) נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה ואומר (דניאל ב) ענה דניאל ואמר להוי שמיה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא די חכמא וגבורתא די ליה היא והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדה מלכין ומהקים מלכין יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה וגו׳. והוא מהשנא עדניא זו עדניא של סדום וזמניא זו זמניא של ירושלים מהעדה מלכין ומהקים מלכים זה נבוכדנצר יהב חכמתא לחכימין זה משה רבינו אבי החכמים אבי הנביאים ומנדעא לידעי בינה זה יהושע בן נון. ד״א יהב חכמתא לחכימין זה יוסף הצדיק שנאמר (בראשית מא) ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך ומנדעא לידעי בינה זה דניאל וחביריו שנאמר אדין לדניאל בחזוא די ליליא רזא גלי (דניאל ב) הוא גלי עמיקתא זה עומק המרכבה ומסתרתא זה מעשה בראשית. ידע מה בחשוכא זה פורענותן של רשעים בגיהנם ונהורא עמיה שרא זה מתן שכרן של צדיקים בג״ע וכן הוא אומר כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה לכך נאמר במלך שלמה. מהו בעטרה שעטרה לו אמו כשהיו ישראל במצרים ויצאו ממצרים והיו במדבר ולא שינו שמם ולשונם והיו מה״ש מרננים אחריהם ואומרים בודאי יש בהם כאלו כמעשה אברהם יצחק ויעקב לפי שלא שינו שמם ולשונם לכך נאמר

בעטרה שעטרה לו אמו: ד״א מהו בעטרה וגו׳ כשיצאו ממצרים למדבר על חררה אחת יצאו ולא הרהרו אחר דרכיו של הקב״ה ולא אמרו שום דבר אלא היו תמימי דרך בדבר ואם רוצה אתה ללמוד וחפץ אתה בדברי תורה צא ולמד מירמיה מה שאמר בהן ביוצאי מצרים (ירמיה ב) הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר וגו׳. לפיכך עשה הקב״ה את ישראל קדש בעולם מה הקדש הזה כל האוכל ממנו מתחייב מיתה לשמים כך הם ישראל שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה׳ וגו׳. ומהו ביום חתנתו וביום שמחת לבו כשעמדו ישראל על הר סיני לקבל את התורה היה הקב״ה צופה ובא ואמר בלבבו שמא לא יקבלו ישראל את תורתי עליהן כדרך שלא קבלו עליהן העכו״ם ויתחתם גזר דין עליהן ויאבדו מן העולם הזה והעולם הבא ח״ו. אבל אח״כ כיון שקבלו עליהן עול מלכות שמים בשמחה אף הקדוש ב״ה ממקום כבודו ותפארתו משמי השמים העליונים ירד עליהן ואמר להן (ישעיה מט) התשכח אשה עולה וגו׳ ואומר (תהלים קלז) אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי וגו׳. וכיון שקבלו ישראל עול מלכות שמים בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע מיד אמר הקב״ה למשה שיאמר לישראל שיעשו לו משכן שנאמר (שמות כה) דבר אל בנ״י וגו׳ ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וגו׳. באותה שעה אמר הקב״ה בלבבו שמא לא יביאו בנ״י נדבתם לפני ושמא יהיו אומרים כלפי מעלה וכי לכסף וזהב הוא צריך והלא כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שלו הוא שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב נאם ה׳ צבאות. ומפני מה אומר לבני אדם הביאו לי נדבה ועשו לי מקדש אבל מה שביקש הקב״ה מישראל נתנו לו ישראל והוא עושה לישראל מה שאמר להן. וכשעשו ישראל רצון הקב״ה במדבר והקב״ה מצא בהן קורת רוח כמה שנאמר בהן (שמות לה) ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו וגו׳. וכל אשר נמצא אתו עצי שטים וגו׳ הביאו בני ישראל נדבה לה׳. על אותה שעה הוא אומר (שה״ש ה) אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה. וכן כשערכתי תורת כהנים וצויתי את אבותיכם על הדינין של אותן הדברים מה שעשיתי בכם זבין וזבות נדות ויולדות ולא הרהרו עלי ולא אמרו שום דבר כלל אלא היו תמימי דרך בדבר ועל אותה שעה הוא נאמר (זכריה ח) והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כן אושיע אתכם והייתם ברכה וגו׳: שמעוני אחי ואמי מי שיש לו עינים לראות ולב חכם להשכיל וכליות להתיעץ יבין וישכיל ויראה בעיני שכלו שאין בין אדם לבהמה כלום. ואפילו כשיש גדולה על האדם שמושיבין אותו מלך בקרון אעפ״כ יסתכל בלבו ובגופו ובעצמותיו וידע שהרוח והנשמה שברא הקב״ה לישראל בשביל אהבה שהקב״ה אוהב אותם ובשמחה שהוא שמח בהן ויעמידם מן העפר על רגליהם ויושיבם בין ברכיו ומגפפן ומחבקן ומנשקן ומביאן לחיי עוה״ב שנאמר (ישעיה סו) כי כאשר השמים החדשים וגו׳ וכן כשהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם חזרו ועשו תשובה בסתר שנאמר (שמות לג) וראה כל העם את עמוד הענן עומד פתח האהל וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו וגו׳ מלמד שעשו תשובה בסתר לפיכך נתגלגלו רחמיו של הקב״ה עליהם ונתן להם יוה״כ למחילה להם ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות. וכן בימי יהושע בן נון קבלו עליהם ישראל עול מלכות שמים באהבה שנאמר (יהושע כד) ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזוב את ה׳ לעבוד אלקים אחרים כי ה׳ אלקינו הוא המעלה אותנו ואת אבותינו מארץ מצרים וגו׳ שכרן של ישראל שקבלו עליהן באותה השעה עול מלכות שמים באהבה לפיכך האריך הקב״ה את פניו להן שלש מאות שנה בימי שפוט השופטים ועשאן כתינוקות של בית רבן וכבנים על שלחן אביהם וקבע להם ברכה שהיא מדה טובה לעולם שנאמר (יהושע כב) ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם. ומנין תדע לך שכן הוא צא ולמד מגדעון בן יואש ומאבצן ומעבדון בן הלל הפרעתוני שהיו באותה שעה. בגדעון מה הוא אומר (שופטים ח) ולגדעון היו שבעים בנים יוצאי ירכו. באבצן מהו אומר (שופטים יב) ויהי לו שלשים בנים ושלשים בנות וגו׳. בעבדון מהו אומר (שופטים יב) ויהי לו ארבעים בנים ושלשים בני בנים רוכבים על שבעים עירים. וכן בימי שמואל קבלו עליהם ישראל עול מלכות שמים באהבה ויראה שנאמר (שמואל א ז) ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעוק אל ה׳ וגו׳. וכן אחר ששאלו בני ישראל מן שמואל שימנה להם מלך וכשהיה ממנה להם מלך קבלו ישראל עליהם עול מלכות שמים ביראה שנאמר (שמואל א יב) ויירא כל העם מאד את ה׳ ואף הוא השיב אותם כענין שנאמר גם אנכי חלילה לי מחטוא לה׳ מחדול להתפלל בעדכם וגו׳ אך יראו את ה׳ ועבדתם אותו באמת בכל לבבכם וגו׳. שכרן של ישראל שקבלו עליהן עול מלכות שמים ביראה אף הקב״ה ירד משמי השמים העליונים ממקום גדלו ותפארתו וקדושתו ושכן עמהם במלחמה שנאמר (שמואל א ז) ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה כליל לה׳ וגו׳. וקבע להן ברכה שהוא מדה טובה בעולם שנאמר כי לא יטוש ה׳ את עמו בעבור שמו הגדול וגו׳. וכן בימי אליהו הנביא היו ישראל יראי שמים לאמיתן כשהוא היה עומד ובונה מזבח ועשה מקום כבית סאתים זרע סביב שנאמר (מלכים א יח) ויקח אליהו שתים עשרה אבנים וגו׳. ויבנה את האבנים מזבח בשם ה׳ ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח וגו׳. ואמר לתלמידים שלו מלאו ארבעים כדים מים ויצקו על העולה ועל העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו וילכו המים סביב למזבח וגם את התעלה מלא מים (מלכים א יח) וכי תעלה על דעתך שמשנים עשר כדים של מים נתמלא כל המקום מים אינו כן אלא כשאמר להם לתלמידים שלו מי שיש לו מים יבוא ויצוק על ידי א״ל אלישע תלמידו יש לי מים בכדי א״ל אליהו בא וצק על ידי מיד היה בא אלישע ויצוק על ידיו ויצאו מהן עשר מעינות עד שנתמלא כל המקום מים שנאמר (מלכים ב ג) ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו באותה שעה עמד אליהו להתפלל שנאמר (מלכים

א יח) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו׳ ענני ה׳ ענני וידעו העם הזה כי אתה ה׳ האלקים וגו׳ ותפול אש ה׳ ותאכל את העולה ואת העצים ואתה האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה. באותה שעה עזבו ישראל את הע״ז שהיתה בידם והיו יראי שמים לאמיתן שנאמר וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו ה׳ הוא האלקים וגו׳: בכל דור ודור צופה הקב״ה בשתי ידיו ונותנן כנגד לבו וחוזר ונותנן כנגד זרועותיו ובוכה עליהן בין בסתר בין בגלוי ומפני מה הוא בוכה בסתר מפני שגנאי הוא לארי שיבכה לפני שועל וגנאי הוא למלך שיבכה לפני עבדיו וגנאי הוא לרב שיבכה לפני תלמידיו וגנאי הוא לבעל הבית שיבכה לפני הפועל ששכרו. שנאמר מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמיה ח) וכי נגד ירמיה הכתוב מדבר הא אין הכתוב מדבר אלא כנגד הקב״ה שחלק את עולמו לשתי מדות אחת של צדיקים ואחת של רשעים אחד של מדת הצדיקים כיצד צא ולמד מבן עשרים שנה ואילך כיון שבא אדם למשנה ולמד מהן יראת שמים ומעשים טובים מלוין אותו עד שהוא נכנס לבית עולמו והקב״ה שמח ובא כנגדו ואומר מה אם יהיה לו בן או בן בן ממלא מקומו של אביו שנאמר (תהלים יז) ממתים ידך ה׳ ממתים מחלד וגו׳. מדה של רשעים כיצד צא ולמד מבן שלש עשרה שנה ואילך כיון שבא אדם למקרא ולמשנה ופורש בדרכים מכוערים ודברים שאינן ראויין הקב״ה מתאנח ובא כנגדו ואומר מה אם יהיה לו בן או בן בן ויזכור שמו של אביו שנא׳ (מלאכי ג) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע וגו׳. כיוצא בדבר אתה אומר כתיב (מלכים ב יד) כי ראה ה׳ את עני ישראל מורה מאד וגו׳. ואין עוזר לישראל וגו׳ ויושיעם ביד ירבעם בן יואש וכי מה נשתנה ירבעם בן יואש מכל מלכי ישראל שהיו לפניו והלא ירבעם עובד ע״ז היה אלא מפני שלא קבל לשון הרע עליו על עמוס הנביא שנאמר (עמוס ז) וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל וגו׳. מיד גער בו ירבעם והוציא לאמציה בנזיפה ואמר לו ח״ו לא ניבא הנביא אותה נבואה ואם נתנבא כך לא מעצמו הוא מתנבא כך אלא מן השמים הוא מתנבא באותה שעה אמר הקב״ה דור וראש הדור עע״ז היו הארץ אשר אמרתי לאברהם ליצחק וליעקב לזרעך אתננה הריני נותנה בידו של זה מפני מה מפני שלא קיבל לשון הרע על עמוס ועליו הוא אומר (מלכים שם) הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה׳ וגו׳. בא זכריה בן ירבעם בן יואש בן יהוא אחריו ואם היה עושה תשובה ומעשים טובים היה צדיק בן רשע והיה טוב לו וכיון שלא עשה תשובה והיה רשע בן רשע לכן היה רע לו וכן במדה הזאת לכל משפחות האדמה בין לישראל בין לעכו״ם. וכן בימי חזקיהו מלך יהודה והיו ישראל עוסקין במקרא במשנה במדרש בהלכות ואגדות. שכרן של ישראל שקבלו עול מלכות שמים בימי חזקיהו אותה הדבר שעתידה להיות בסוף כמו שנאמר (זכריה יד) וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה׳ את כל העמים אשר צבאו על ירושלים המק בשרו והוא עומד על רגליו ועיניו תמקנה בחוריהן ולשונו תמק בפיהם כך נעשה לחזקיהו מלך יהודה ולדורו כיצד שנאמר (ישעיה לז) ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וגו׳ וקבע להם נחמה שהיא מדה טובה בעולם שנאמר (ישעיה מ) נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם וגו׳. משלו משל למה״ד למלך בשר ודם שכעס על אשתו והיה לו ממנה בן כמו שנים עשר חודש ובכל יום מכניסין אותו לפניו והיה מגפפו ומחבקו ומנשקו ואוחזו בשתי ידיו ומושיבו בין ברכיו ואומר לו אלמלא רחמי שרבים עליך כבר הוצאתי את אמך מתוך ביתי כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל שנאמר (הושע ו) מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וגו׳ ואומר (הושע יא) לא אעשה חרון אפי לא אשיב לשחת אפרים וגו.

פרק יח

א קומי רני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני ד׳ שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות (איכה ב׳:י״ט) ברוך המקום ברוך הוא שרחמיו הם מרובין על ישראל לעולם אע״פ שסרחו במעשיהם לפני הקב״ה והקב״ה כועס עליהן אעפ״כ רחמים שלו עליהם בכל יום תמיד שנאמר (תהלים פט) חסדי ה׳ עולם אשירה לדור ודור אודיע אמונתך בפי וכן הוא מפרש בקבלה ע״י ישעיהו הנביא (ישעיהו מ״ג:כ״א) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו וגו׳. ואומר (ישעיהו ס״ג:ז׳) חסדי ה׳ אזכיר תהלות ה׳ כעל כל אשר גמלנו ה׳ ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו וגו׳ בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו וגו׳. אין לי אלא צרת ציבור צרת יחיד מנין ת״ל (תהילים צ״א:ט״ו) יקראני ואענהו וגו׳. א״כ למה נאמר בכל צרתם לו צר אלא אמר הקב״ה בכל צער וצער שיש לישראל כביכול אני עמהם שנאמר לו צר א״ת לו צר אלא לי צר שנאמר (ישעיהו מ״ט:ג׳) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר לכך נאמר קומי רני בלילה וגו׳ מאי שפכי כמים לבך נכח פני ה׳ מכאן אמרו כל ת״ח שיושב וקורא ושונה ועוסק בתורה הקב״ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו שכאן נאמר נכח פני ה׳ ולהלן הוא אומר ויחנו אלה נוכח אלה וגו׳ (מלכים א כ׳:כ״ט) מה להלן פניהם של אלו נוכח פניהם של אלו ופניהם של אלו נוכח פניהם של אלו אף כאן אחריו מה כתיב שם ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה ויכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד וינוסו הנותרים וגו׳ ואלולי שהדבר כתוב אי אפשר לאומרו וכל האומרו היה חייב מיתה: ד״א שפכי כמים לבך וגו׳ ומה ת״ל אלא לפי שרחמיו של הקב״ה מרובין על ישראל לעולם בין על הרשעים שבהן בין על הצדיקים שבהן ומנין תדע לך שכן הוא צא ולמד מדוד מלך ישראל שמאהבה שאהב אותו ומשמחה ששמח בו שיגר לו דברים ביד נתן הנביא שנאמר (שמואל ב ז׳:ד׳-ה׳) ויהי בלילה ההוא

ויהי דבר ה׳ אל נתן לאמר לך ואמרת אל עבדי אל דוד וגו׳ האתה תבנה לי בית לשבתי כי לא ישבתי בבית וגו׳ כל הענין עד ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם וגו׳ וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד. ומכאן אמרו כל הסועד עם חבירו אפילו פת במלח או ירק או תמרים או גרוגרות או אפילו טובל עמו בציר אע״פ שיש לאותו סועד מאה סעודות בכל יום כסעודת שלמה בשעתו אפ״ה יחזיק לו טובה לחבירו בפניו לכך נאמר כי לא ישבתי בבית וגו׳. כיון ששמע דוד כך מיד היה בא וישב לו לפני השכינה ושחה מלא קומתו ארצה ואומר אבי שבשמים יהיה שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ותהא לך קורת רוח מישראל עבדיך בכל מקומות מושבותם על שהגדלתנו ורוממתנו וקדשתנו וקלסתנו וקשרת לנו כתר של דברי תורה מסוף העולם ועד סופו. התורה שעשיתי לפניך משלך עשיתי וגמילות חסדים שעשיתי לפניך משלך עשיתי ואפ״ה בשכר תורה שעשיתי קמעא לפניך הקנית לי העוה״ז וימות בן דוד ועוה״ז שנאמר (שמואל ב ז׳:י״ח) ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳ ויאמר מי אנכי אדני ה׳ ומי ביתי כי הביאותני עד הלום וגו׳ כל הענין עד ומברכתך יברך בית עבדך לעולם משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו עבד והיה המלך אוהב אותו אהבה גמורה ובכל יום ויום היו מכניסין אותו לפניו והיה המלך עושה לו כבוד בפני כל עבדיו ומשיב אותו העבד לפני המלך ואומר לו אדוני המלך מה מלאכה עשיתי לך יותר מכל שאר עבדיך ומה קורת רוח מצאת ממני יותר מכל שאר עבדיך שאתה עושה לי כל הכבוד הזה לפני עבדיך לכך נאמר ויבא המלך דוד וישב לפני ה׳ וגו׳ נאמר כאן הלום ולהלן הוא אומר (שמואל א י׳:כ״ב) הבא עוד הלום איש ואומר (שמואל א י״ד:ל״ח) גשו הלום כל פנות העם ואומר (שמות ג׳:ה׳) אל תקרב הלום מה הלום שנאמר להלן לשון מלכות ושררה אף הלום שנאמר כאן לשון מלכות ושררה. תדע לך שכן הוא שהרי במעשים הטובים שמצא הקב״ה בדוד עתיד להושיב אותו לימין השכינה שנאמר (תהילים ק״י:א׳) נאם ה׳ לאדוני שב לימיני וגו׳ כיצד עושה אדם תורה קמעא לפניך אתה שמת שכרו באלף אלפים לטובה ואין שום בריה יודעת עושה צדקה וגמילות חסדים קמעא לפניך כופל אתה שכרו באלף אלפים לטובה ואין שום בריה יודעת עושה אדם תורה קמעא לפניך אתה שמת שכרו באלף אלפי אלפים לטובה שנאמר (שמואל ב ז׳:י״ט) ותקטן עוד זאת בעיניך ה׳ אלקים ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם וגו׳. וכי זאת תורת האדם שיעשה תורה קמעא לפניך ה׳ אלקים ועוד דבר אחד אמר לפניו שנאמר ומה יוסיף דוד עוד לדבר עליך ואתה ידעת את עבדך ה׳ אלקים ואומר ועתה אדני ה׳ אתה הוא האלקים ודברך יהיו אמת וגו׳ ומברכתך יברך בית עבדך לעולם זה העולם שאין בו מיתה לעלם ולעלמי עלמיא. אשרי מי שיודע בלבבו מהו אצל אביו שבשמים וכל מעשיו הוא עושה בבטחון על אביו שבשמים אשרי מי שהוא ירא שמים בסתר ונשען ובוטח כמו שהוא תופס מגן ותריס שנאמר (שמואל ב כ״ב:א׳) וידבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת וגו׳ ויאמר ה׳ סלעי ומצודתי וגו׳ מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי וגו׳ כי בכה ארוץ גדוד וגו׳ מגן הוא לכל החוסים בו וגו׳ ותתן לי מגן ישעך וגו׳ עד סוף השירה:

ב מעשה בכהן אחד שהיה ירא שמים בסתר וכל מעשיו הטובים שהיה עושה היה עושה בסתר והיה לו עשרה בנים מאשה אחת ששה זכרים וארבע נקבות ובכל יום ויום היה מתפלל ומשתטח ומבקש רחמים ומלחך בלשונו עפר כדי שלא יבא אחד מהן לידי עבירה ולידי דבר מכוער. ואמרו לא יצתה אותה שנה ולא שנית ולא שלישית עד שבא עזרא והעלה הקדוש ברוך הוא על ידו את ישראל מבבל ואותו הכהן עמהם ולא נכנס הכהן ההוא לעולמו עד שראה כהנים גדולים ופרחי כהונה מבניו ומבני בניו עד חמשים שנה ואחר כך נכנס אותו הכהן לבית עולמו עליו הכתוב אומר (תהילים ל״ז:ד׳) בטח בה׳ ועשה טוב וגו׳. והתענג על ה׳ ויתן לך משאלות לבך וגו׳. וכך אמר הקב״ה לישראל בני וכי יש יכולת בהבלי מכחישי התורה ליתן לעובדיהם אכילה ושתיה ומזונות אפילו בעוה״ז ואצ״ל בעוה״ב אבל אתם בני ישראל לקחתי אתכם אצלי משום שהכל שלי והכל מעשי ידי ולא עוד אלא שאני יושב על כסא הכבוד שלי שליש היום אני קורא ושונה ושליש היום אני דן את הדין ושליש היום אני עושה צדקה וזן ומפרנס ומכלכל לכל באי עולם ואת כל מעשי ידי שבראתי בעולמי שנאמר (ישעיהו כ״ו:ג׳-ד׳) בטחו בה׳ עדי עד כי ביה ה׳ צור עולמים ששני עולמים שלי לפיכך אני אומר הבוטח בשמך באמת לא יבוש לעולם שנאמר (תהילים כ״ב:ה׳-ו׳) בך בטחו אבותינו בטחו ותפלטמו אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו ואומר (ישעיה כה) אלקי בך בטחתי אל אבושה וגו׳ גם כל קויך לא יבושו וגו׳. וכן הבטחת על ידי עבדיך הנביאים שנאמר (ירמיהו י״ז:ז׳-ח׳) ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו והיה כעץ שתול על מים וגו׳ והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי. אשריהם הצדיקים שכך בטחונן שהן בוטחין על אביהם שבשמים שברא את העולם בחכמה בבינה בדעת ובהשכל לכך נאמר והיה כעץ שתול וגו׳. משלו משל למה״ד למלך שהביא עבדו דורון לפניו איפה של חטים אם טחנה ולא בררה הרי זה דבר מגונה אם בררה ולא טחנה הרי זה דבר מגונה בררה וטחנה ולא הוציא ממנה סולת הרי זה מדה בינונית אבל אם בררה וטחנה והוציא ממנה סולת הרי זו מדה שלמה. כך ת״ח דומים בעוה״ז בד״ת קרא אדם ולא שנה הרי זה דבר גנאי שנה ולא קרא הרי זה דבר גנאי קרא ושנה ולא שימש ת״ח זו מדה בינונית אבל אם קרא אדם תורה נביאים וכתובים ושנה משנה מדרש הלכות ואגדות ושמש ת״ח זו מדה שלמה לכך נאמר (ישעיהו י״ח:ז׳) בעת ההיא יובל שי לה׳ צבאות וגו׳ כדי לעשות רצון אביהם שבשמים כמו במנחה לפני המלך וכן הוא אומר (יחזקאל מ״ז:י״ב) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה

יוצאים והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה ומהו העץ אשר יעלה בנחל זה אלו ת״ח שיש בהם תורה מקרא ומשנה הלכות ואגדות ומעשים טובים ושימוש ת״ח והכל משכימין ויוצאין לפני הגבורה ועובדין לפני בני ישראל ולת״ח מכאן ומכאן והכל יהא מתוקן ומונח לפניהם. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שהיו עבדיו ובני ביתו מסובין לפניו על השלחן וצבר ציבורין לפניהם שאין להם סוף כך ת״ח בעוה״ז בד״ת כיון שקראו את המקרא ושנו את המשנה וד״ת מתוק עליהם הקב״ה מרחם עליהם ונותן בהם חכמה ובינה ודעה והשכל לעשות מעשים טובים ות״ת והכל יהא מתוקן לפניהם לכך נאמר ועל הנחל יעלה על שפתו וגו׳ לא יבול עלהו וגו׳ מה זית זה אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים אף ת״ח גם בניהם הם תלמידי חכמים ואינם פוסקים מד״ת לא ביום ולא בלילה לא בימות החמה ולא בימות הגשמים שנאמר (תהילים קכ״ח:א׳) אשרי כל ירא ה׳ וגו׳. יכול אתה לומר אף העבדים אף הגרים שהן יראי שמים אף הן בכלל אשרי. שאם לא כן היה לו להכתוב שיאמר אשרי החכמים ותלמידיהם ומלמדיהם אלא מן המקרא שלאחריו לא תוכל לומר כך מדכתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך מעיד אני עלי שמים וארץ שכל ת״ח שאוכל משלו ונהנה מיגיע כפו ואינו נהנה משל צבור כלום הרי הוא בכלל אשרי וכל שלחן שאין ת״ח נהנה ממנו אינו מבורך שנאמר (איוב כ׳:כ״א) אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו ואין שריד אלא ת״ח שנאמר (יואל ג׳:ה׳) ובשרידים אשר ה׳ קורא: אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך אשתך תהא כגפן שהוא עושה פירות ולא כגפן שאינו עושה פירות ואימתי תהא אשתך כגפן שהוא עושה פירות כל זמן שאשתך תהא בירכתי ביתך מה כתיב בתריה בניך כשתילי זיתים מה זית זה יש בו זית לאכילה וזית ליבש וזית לשמן ושמנו דולק בכל הנרות כך כל זמן שאשתך בירכתי ביתך היא אינה דומה אלא לגפן שאינה זזה ממקומה לעולם ובניה דומין לזית מהם בעלי מקרא מהם בעלי משנה מהם בעלי תלמוד מהם בעלי משא ומתן מהן חכמים ומהן נבונים יודעי בינה כל דבר בעתו לכך נאמר אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים וגו׳. שניה לה אשה שמהלכת בשוק ומדברת עם כל אדם היא גורמת רעה לעצמה ושיהיו בניה רעים ומתחייבת בעצמה ובבניה מכאן אמרו אשה רעה גורמת רעה לעצמה ולבניה שיהיו בניה בעלי מומים כיצד אם היא מתגברת פעם בחוץ פעם ברחובות היא גורמת רעה לעצמה ולבניה שיהיו כל בניה רעים בעלי מומין ואם לא קוצה לה חלה בטהרה או פשעה לה מן הנדה האמורה בתורה גם היא גורמת רעה לעצמה ולבניה שיהיו כל בניה בעלי מומין ואינה מוצאה קורת רוח לעולם ובשביל מעשיהן המקולקלין הויין להם בנים חגרין אלמין וסומין אחד מהן שוטה ואחד מהן רשע. תדע לך שכן הוא שכל זמן שתלמידי חכמים בבית המדרש ודברי תורה מתוק עליהן מתוך כך הקב״ה מרחם עליהם ונותן בהם חכמה ובינה ודעה והשכל לעשות מעשים טובים ות״ת צא ולמד מתינוק הזה כשדנין אותו אין דנין אותו לא מתחלה כשנולד ולא משעה שגומלין אותו מן החלב עד שמכניסין אותו בבית רבו כיון שבא אדם בבית רבו למקרא ולמשנה ואח״כ הניח הכל ופירש והולך לו אז דנין אותו שנאמר (ירמיהו ט׳:י״א) מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה׳ אליו ויגידה על מה אבדה הארץ וגו׳ ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם וגו׳. אבל אם עוסק במקרא ומשנה ואינו פורש הכל אוהבין אותו ומרחמין עליו שנאמר (קהלת ט׳:ט׳) ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל חיי הבלך וגו׳ כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש ומנין לתורה שהיא משולה לאשה שנאמר (משלי י׳:א׳׳ח:כ״ב) מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה׳ וכיון שלומד את התורה הרי זה מביא טובה לעולם ויכול הוא לבקש רחמים ולהתפלל לפני הקב״ה ויפקפק את הרקיע ויביא מטר לעולם לכך נאמר ויפק רצון מה׳ ואומר כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך ה׳ ואשת נעורים כי תמאס אמר אלקיך וגו׳ ובחסד עולם רחמתיך אמר גואלך ה׳ (ישעיהו נ״ד:ח׳) ובזמן שישראל עוסקין בתורה ועושין צדקה ומשפט הקב״ה שמח בהן ומגיד להן ששמחתן יהא עד סוף כל הדורות שנאמר (תהילים קל״ב:י״ג-י״ד) כי בחר ה׳ בציון אוה למושב לו זאת מנוחתי עדי עד וגו׳. וכך אמר להם הקב״ה לישראל בני וכי מה שמחה יש לו לאדם אלא בד״ת בלבד הא כל המשמח בכסף וזהב באבנים טובות ומרגליות מה שמחתו בהן לאחר מיתה הלא לאחר שמחתך מות א״כ מה יתרון לכל שמחתו אבל אתם בני בואו ושמחו עם התורה שמחה שלמה כדרך שאני משמח בכם לעד ולעולמי עולמים שנאמר (ישעיהו ס״ה:י״ח) כי אם שישו וגילו עד עד וגו׳. מהו לחדשיו יבכר למחדשי תורה שמחדשין את התורה בכל יום תמיד לבן שהוא בכור לאביו ולאמו שמחדש ד״ת שהכל שמחין בו כיצד אם יש לאדם בן בכור בבית רבו אם יש בו תורה שמחה מתחדש לו לאביו בכל יום עליו הכתוב אומר (משלי י) בן חכם ישמח אב אבל אם פשע הבן בחכמה ומוציא חכמתו לדברים של בטלה ולדברים אחרים ואביו אינו מיסרו עליו הכתוב אומר (משלי י״ג:כ״ד) חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר:

ג ד״א לחדשיו יבכר למכבדי תורה שמכבדין את התורה בכל יום תמיד כיצד עיר שיש בה עכו״ם ויש בה עשרה בתים של ישראל שמשכימין ומעריבין בבהכ״נ ובביהמ״ד אע״פ שהעכו״ם חונים נגד סביבותיהם אפ״ה הם מכבדים אותם ויראין מהם שנאמר (ישעיהו כ״ה:ג׳-ד׳) על כן יכבדוך עם עז קרית גוים עריצים ייראוך וגו׳. ומהו כי מימיו מן המקדש המה יוצאים מפי שמצוה קלה הרי היא כחמורה וחמורה הרי היא כקלה וכן אלו ואלו רפואה הן לישראל בין בעוה״ז בין לימות בן דוד ובין לעוה״ב שנאמר והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה. ובזמן שישראל עוסקין בתורה ועושין צדקה ומשפט הקב״ה משמח בהן ומגיד להן ששמחתו בהן אלף אלפים לטובה כפלים יותר מהם שנאמר (ש״ה ו) אל גנת אגוז ירדתי וגו׳ מה אגוז זה יש בו ארבעה

בתים כך כל חכם וחכם מישראל שיש בו ד״ת לאמיתו יש בו ארבעה דברים חכמה ובינה דיעה והשכל. משלו משל למה״ד למלך שהוא בא לכמה ימים ושנים בתוך ביתו כשהוא בודק את עבדיו אינו בודקן לא על כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות אלא אומר פלוני עבדי הכי קרא ושנה אם אמרו לו שהוא קרא ושנה והעדיף על חביריו שעשה תשובה מיד מודה לו המלך ועוזב את הכל ומשמח עמו לכך נאמר אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל לראות הפרחה הגפן הנצו הרמונים אלו מעשים טובים ות״ת שחכמי תורה מצפין להם והכל מאין בא מלפני הקב״ה שידיו פשוטות לעושי תשובה והכל שלו והכל מעשה ידיו ולא הניח הקדוש ברוך הוא דבר שלא גילה לישראל שנאמר (תהילים כ״ה:י״ד) סוד ה׳ ליראיו ובריתו להודיעם ואומר (עמוס ג׳:ז׳) כי לא יעשה אדני ה׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים מהו ולא יראה כי יבא חום (ירמיה שם) לומר לך כל העוסק בתורה אינו רואה מדת פורעניות בין בעוה״ז בין לימות בן דוד ובין לעוה״ב ומה הוא דירת מדה בינונית לא חם ולא צונן ואיזהו זה מועד חג הסוכות שנאמר (הושע י״ב:י׳) עוד אשיבך באהלים כימי מועד. ומהו והיה עלהו רענן (ירמיהו י״ז:ח׳) שיצא קורת רוח ממנו בעולם שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום מה נאמר בהן זית רענן יפה פרי תואר קרא ה׳ שמך וגו׳ (ירמיהו י״א:ט״ז) לכך נאמר ולא יראה כי יבא חום והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי. משלו משל למה״ד לעשרה בני אדם שבאו במסבה אחת אחד הביא דגים גדולים השני הביא דגים קטנים השלישי הביא מיני מלוחים והרביעי הביא מיני תפלים החמישי הביא כרוב ותרדין שלוקין הששי הביא ביצים והשביעי הביא גבינה השמיני הביא בשר שור התשיעי הביא בשר איל העשירי הביא בשר עופות כל אחד ואחד הביא אכילה אחת על השלחן וכל אחד ואחד נוטל מכל עשר אכילות והולך לביתו בעשר מיני אכילות כך כיון שבאו עשרה בני אדם לבית הכנסת ולבהמ״ד ולומד כל אחד ואחד מהם עם כל חביריו דבר א׳ או פסוק אחד או הלכה אחת נמצא ביד כל אחד ואחד מהם שהוא נוטל עשר הלכות או עשרה דברים והולך לביתו בעשרה דברים או עשרה פסוקים או עשרה הלכות. לפיכך הייתי אומר לעולם ישב אדם ויעסוק בתורה ובמעשה מרכבה ובכל מדות טובות שבעולם ויניח הכל וילך לבית הכנסת ולבית המדרש ובכל מקום שמחדשין בו תורה שבישיבת בית הכנסת ובישיבת בית המדרש שמחה מתחדש להקב״ה בכל יום תמיד וכן הוא מפורש בקבלה ע״י ישעיהו בן אמוץ אדני אלקים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דברי יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמוע בלמודים אדני ה׳ פתח לי אזן וגו׳ ואדע כי לא אבוש (ישעיהו נ׳:ד׳-ה׳) אלה הדברים דבר ישעיה הנביא על ישיבת בית הכנסת ועל ישיבת בהמ״ד ועל חידושה של תורה בביהמ״ד מהו אומר (איכה ג׳:כ״ג-כ״ד) חדשים לבקרים רבה אמונתך חלקי ה׳ אמרה נפשי וגו׳. וכן כשבאו פושעי ישראל לעקור מלכות בית דוד מן ישראל והשיבו אותו תשובה ומתוך התשובה שהשיבו אותו באתה השכינה למעלה מדוד משיבה ואמרה לו דוד בני עליך נאמר (תהילים ק״י:ד׳) נשבע ה׳ ולא ינחם וגו׳ בא וראה כמה גדול כחה של תשובה שהיא ממלכת את בנ״א בעולם וקושרת לבני אדם קשרים (נ״א כתרים) בראשיהם ומרפא את החולי מאליו ומצלת אותו מכל יגון ואנחה וצער וממלט אותו מדינה של גיהנם ובזמן שישראל עושין רצונו של אביהם שבשמים וחוזרין בתשובה שלמה לפניו מה נאמר בהן שובו בנים שובבים וגו׳ (ירמיהו ג׳:י״ד) אשרי אדם שהוא ירא שמים מתוך שפל רוח ומתוך ענוה מתוך התשובה ומתוך הדין: ד״א קומי רוני בלילה אין רני זו אלא תורה שנאמר (תהילים ל״ב:ז׳) אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה מה כתיב בתריה שמחו בה׳ וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב ושמא תאמר עד אותה שעה לא היתה להן שמחה לצדיקים והלא מצינו שהיה להם שמחה בימי דוד ובימי שלמה ובזמן אנשי כנסת הגדולה ומנין שהיתה להם שמחה בימי דוד ובימי שלמה שנאמר (ד״א א כט) ויזבחו לה׳ זבחים וגו׳ פרים אלף אילים אלף כבשים אלף ונסכיהם וזבחים לרוב לכל ישראל ויאכלו וישתו לפני ה׳ ביום ההוא בשמחה גדולה וגו׳. ומנין שהיתה להם שמחה בזמן אנשי כנסת הגדולה שנאמר (נחמיה י״ב:מ״ג) ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים וישמחו כי האלקים שמחם שמחה גדולה וגם האנשים והילדים שמחו ותשמע שמחת ירושלים עד מרחוק. אשריהם הצדיקים שאין שונא שולט בהם ובמעשה ידיהם שכן מצינו במשכן שעשה משה שלא שלט בו שונא ולא נהפך שלחנו על פניו אבל במשכן שעשה שלמה שלט בו שונא ונהפך שלחנו על פניו אבל מקדש האחרון שעתיד הקדוש ב״ה לבנותו בעגלא ובזמן קריב לא יקרע ולא ישלוט בו שונא לעולם והקב״ה יהא דר בו לעולם ולעולמי עולמים. צא ולמד מה בין סייעתו של משה לסייעתו של שלמה בסייעתו של משה מהו אומר (שמות ל״ד:ל״ד) ובבא משה לפני ה׳ וגו׳. ובסייעתו של שלמה מהו אומר (דברי הימים ב ז׳:ג׳) בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה׳ על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו ואומר (תהילים ל״ב:י״א) שמחו בה׳ וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב ואומר (תהילים קמ״ט:ה׳) יעלזו חסידים בכבוד ירננו וגו׳. ואומר (תהילים קי״ח:י״ח) יסור יסרני יה וגו׳ וכן באהל מועד בחורב מהו אומר (במדבר י״ט:י״ד) זאת התורה אדם כי ימות באהל ואומר (ישעיהו מ״ב:כ״א) ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר וגו׳:

ד פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום ושנת בצורת היתה ומצאני אדם אחד ואמר לי רבי מאיזה מקום אתה ואמרתי לו בני ממקום פלוני אני שכולם חכמים ורבנים וא״ל רבי שב במקומי שאני מראה אותך ואני נותן לך חטין ושעורין וכל מיני קטניות ואמרתי לו בני אפילו אם אתה נותן לי אלף אלפים דינרי זהב אין אני מניח מקום תורה ואמר לי רבי מפני מה ואמרתי לו מפני שכל אותן בני אדם שאתה רואה אותן בעולם שמספיקין את עצמם ועומדים

במקום שאין בו דברי תורה ולאחר שעה מתים והולכים להם. לפי שאין מלוין לו לאדם לבית עולמו אלא דברי תורה ומעש״ט בלבד שנאמר (משלי ו׳:כ״ב) בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך ואומר (ישעיהו נ״ח:ח׳) והלך לפניך צדקך כבוד ה׳ יאספך ואומר (דברים כ״ד:י״ג) ולך תהיה צדקה לפני ה׳ אלקיך. וכל זמן שישראל עוסקין בתורה ועושין רצון אביהם שבשמים הקב״ה בעצמו נפנה אליהם לברכה שנאמר (תהלים פה) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ואין השקפה אלא לברכה שנאמר (דברים כ״ו:ט״ו) השקיפה ממעון קדשך וגו׳ וברך את עמך וגו׳. וכל זמן שאין ישראל עוסקין בתורה ואין עושין רצונו של מקום ח״ו נפנה עליהם לקללה שנאמר (דניאל ח׳:י׳) ותגדל עד צבא השמים ותפול ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם וגו׳ וצבא תנתן על התמיד בפשע ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה ואין צבא השמים אלא ישראל בפשע זה פשע של תורה שנאמר ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה הא למדת אם השליכו ישראל ח״ו את ד״ת לארץ מיד עשתה והצליחה מלכות העכו״ם. בא וראה שלא כמדת בשר ודם מדת הקב״ה מדת ב״ו קללתו מרובה מברכתו אבל הקב״ה אינו כן ברכתו מרובה מקללתו כשבירך הקב״ה את ישראל ברכן מאל״ף ועד תי״ו מן אם בחקתי עד קוממיות (ויקרא כ״ו:מ״ג) וכשקללן מן וי״ו עד מ״ם ואם לא תשמעו עד געלה נפשם (ויקרא כ״ו:מ״ג) כיוצא בדבר אתה אומר (דניאל ט׳:י״א) וכל ישראל עברו את תורתך וסור לבלתי שמוע בקולך ותתן עלינו האלה והשבועה אשר כתובה בתורת משה עבד האלקים כי חטאנו לו מה תלמוד לומר אלא ללמדך שעברו עליה מאל״ף ועד תי״ו בא וראה כמה גדול כח פשעה של תורה שלא חרבה ירושלים ולא חרב בית המקדש אלא בפשעה של תורה שנאמר (מיכה א׳:ה׳) בפשע יעקב כל זאת ואין זאת אלא תורה שנאמר (ירמיהו ט׳:י״א) מי האיש החכם ויבן את זאת וגו׳ על מה אבדה הארץ ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי וגו׳:

ה ברוך המקום ברוך הוא שבחר בכם בישראל מתוך שבעים לשונות ונתן בכם חכמה בינה דעה והשכל שתהיו בוטחין בו בכל עת ובכל שעה. ד״א קומי רני בלילה וגו׳ אין רוני זו אלא הודאת היסורין כיצד עושה אדם כל מה שהוא עושה ובאו עליו יסורין יעמוד בחצי הלילה וישבח ויברך וירומם ויגדל ויקדש לשמו של מי שאמר והיה העולם ברוך הוא שנאמר (תהילים קי״ט:ס״ב) חצות לילה אקום להודות לך וגו׳. והיכן היה דוד יודע לכוון חצות לילה אלא כך אמרו חכמים כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכשהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והתחיל הכנור לנגן מאליו לכך נאמר חצות לילה וגו׳. ואומר (משלי כ״ח:י״ג) מכסה פשעיו לא יצליח וגו׳ כדי להציל מידיו כל מה שעשה וכן כשבאו עליו יסורין לטובתו (נ״י לטובת ישראל הם וכו׳) הם באים עליו כדי להציל מידיו כל מה שעשה לא יאמר בלבו אני צדיק אני ישר גומל חסדים אני עלי יבאו יסורין אל יכמרו דברים במקום כשאינו יכול לדבר ואל ידבר דברים אלא יסתכל אדם בעצמו ויודיע לעצמו שלא לשום אדם נושא הקב״ה פנים שנאמר (שמות ד׳:כ״ב) בני בכורי ישראל ולהלן הוא אומר (דברים י׳:י״ז׳:י״ז־ד:א׳) בנים אתם לה׳ אלקיכם כשהוא מייסרן אינו מייסרן אלא לאמיתן שנאמר (דברים ח׳:ה׳) וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וגו׳ וכי יש לך אדם בעולם שהוא רוצה שיחטא בנו ח״ו שנאמר (דברים י) כי ה׳ אלקיכם הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים וגו׳: ד״א קומי רני בלילה אין רננה זו אלא שמחה שנאמר (ירמיהו ל״א:ז׳) רנו ליעקב שמחה ואומר (זכריה ב׳:י״ד) רני ושמחי בת ציון רני ברננות הרבה ושמחי בשמחות הרבה מפני מה כי הנני בא ושכנתי בתוכך וגו׳ ואומר (צפניה ג׳:ט״ו) רני בת ציון וגו׳ הסיר ה׳ משפטיך וגו׳ ואומר (זכריה ב׳:ג׳) ויראני ה׳ ארבעה חרשים וגו׳ ואלו הן בן דוד ובן יוסף ואליהו וכהן צדק. ברוך המקום ב״ה שבחר בחכמים ובתלמידיהם ומקיים עליהם במדה שאדם מודד מודדין לו כמו שהם יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בכל יום וחוזרין ושונין לשם שמים ויראת שמים בלבבם ומחזיקין ד״ת על פיהם ומקבלין עליהם בשמחה עול מלכות שמים כך כביכול הקב״ה נותן להם שמחה לצדיקים בעל כרחם שלא בטובתן שנאמר (תהילים ד׳:ח׳) נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. משלו משל למה״ד למלך שהיה לו גן עצים סמוך לתוך ביתו וטובל הגינה ומעדרה ומשקה אותה מים מהשקוי (נהר) ונותן לה זבל בזויות כל עץ ועץ שיש בה ימי זקנותו יפים מימי בחרותו שנאמר (ישעיהו ס״ה:כ״ב) לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל כי כימי העץ ימי עמי וגו׳ (נ״י ואומר לא יגעו לריק ואומר וכו׳) ואומר (ישעיהו מ׳:ל״א) וקוי ה׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו. דבר זה עתיד להיות בסוף ונעשה מקצתו היום. דבר אחר קומי רני בלילה אין רנה זו אלא דרך שבח אבל כל זמן שישראל עושין רצון אביהם שבשמים אף הקב״ה בעצמו בא ומשבח את שמו הגדול בפניהם שנאמר רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי וגו׳ ואומר (ירמיהו ל״א:י״ב) ובאו ורננו במרום ציון וגו׳ לפיכך הייתי אומר חייב אדם שיברך וישבח ויפאר וירומם ויגדל ויקדש לשמו של הקב״ה על כל מה שבאות לו לאדם בין טובות ובין רעות הא כיצד פגע בו ארי ולא אכלו יברך וישבח לשמו של הקב״ה שמא לארי היה מזומן וחס עליו הקב״ה ולא אכלו פגע בו דוב ולא אכלו יברך וישבח לשמו של הקב״ה שמא לדוב היה מזומן וחס עליו הקב״ה ולא אכלו פגע בו כלב ולא אכלו יברך וישבח לשמו של הקב״ה שמא לכלב היה מזומן וחס עליו הקב״ה ולא אכלו פגע בו זאב ולא אכלו יברך וישבח לשמו של הקב״ה שמא לזאב היה מזומן וחס עליו הקב״ה ולא אכלו פגע בו נחש או עקרב ולא עקצו יברך וישבח לשמו של הקב״ה שמא לאלו היה מזומן וחס עליו הקב״ה ולא עקצוהו הכהו קוץ במקום בשר ולא הכהו במקום גידים

ועצמות יברך וישבח לשמו של הקב״ה שלא הכהו במקום גיד ועצם. וכל המתפלל ונותן הודאה על הקלות כאלו התפלל ונותן הודאה על החמורות שנאמר (תהילים ל״ב:ו׳) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא וגו׳.

ו פעם אחת היו רבותינו ושאר חכמים יושבין בבית המדרש והיו חולקים זה עם זה ואמרו מהיכן אליהו בא זה אומר מזרעה של רחל וזה אומר מזרעה של לאה עד שהן חולקין זה עם זה באתי אליהן ועמדתי לפניהן ואמרתי להן רבותי אין אני בא אלא מזרעה של רחל ואמרו לי תן סימן לדבריך אמרתי להן ולא כתיב ביוחסין של שבט בנימין (ד״ה א ח) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם. ואמרו לי ולא כהן אתה ולא כך אמרת לאשה האלמנה (מלכים א י״ז:י״ג) אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרונה אמרתי להן אותו תינוק בן יוסף היה ורמז רמזתי לעולם שאני יורד תחלה לבבל ואח״כ יבא בן דוד. מאי לראש אשמורות אפילו עני שבישראל שיש בו תורה ומעשים טובים נוח לו להקב״ה יותר מאחאב מלך ישראל שנאמר (קהלת ד׳:י״ג) טוב ילד מסכן וחכם וגו׳ ואומר (נ״י הקב״ה תפלה וכו׳) (תהילים ק״ב:א׳) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה׳ ישפוך שיחו עמד דוד בתפלה לפני הקב״ה ואמר לפניו רבונו של עולם אלמלא לא כתבת לנו בתורתך (שמות ל״ד:ז׳) על שלשים ועל רבעים אין אדם חי על פני האדמה ונחרב העולם כולו אבל מה עשית לנו בחכמתך ובתבונתך כתבת לנו בתורה על שלשים ועל רבעים ולא עד סוף כל הדורות בודאי ה׳ ארך אפים ורב חסד מפני מה מפני שאתה רחום וחנון. לכן אתה ארך אפים וחסיד וצדיק ודן אתה לבני אדם לכל איש כדרכיו ומשלם אתה לכל אחד ואחד כמעשיו ומקיים אתה עליהן במדה שאדם מודד בה מודדין לו מפני שאתה חפץ בטובה ואין אתה חפץ ברעה וחפץ אתה בטובה לעשותה בשמחה ואין אתה שוקד ברעה לעשותה באנחה שנאמר (תהילים ה׳:ה׳) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע ואומר (תהילים ק״ל:א׳) ממעמקים קראתיך ה׳ וגו׳. ועוד אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע עני במה יקרא שמו לפניך בשלמא העשיר יקרא שמו לפניך על שם עשרו על שם כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות ועל שם כלי חמדה שבעולם אבל העני במה יקרא שמו לפניך אלא יקרא שמו על שם בנו הא כיצד אם עומד בנו בבית הכנסת ובבהמ״ד וקורא בתורה ואומרים הבריות בן מי זה אומר בן איש פלוני עני הוא ונמצאו הרבים מברכים שמו הגדול על ידו וכן אם עומד בנו ושואל הלכות בבהמ״ד. הא למדת שאין הקב״ה נותן בנים בני בעלי תורה אלא לעניים שנאמר (משלי כ״ב:כ״ב-כ״ג) אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה׳ יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש:

ז פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום ומצאני אדם אחד ואמר לי רבי מפני מה בעלי בתים של ישראל נעצרים על בנים מהיות להם בנים אמרתי לו בני מפני שהקב״ה אוהב אותם אהבה גמורה ושמח בהן לפיכך מצרפם כדי שירבו רחמים על בנים ואמר לי רבי לא כן הוא אלא מפני שיש להם טינא בלבבם ונושאין הרבה נשים שלא לשם פריה ורביה ואמרתי לו בני הרבה בעלי בתים יש לנו וחמודים הם ואין להם אלא אשה אחת ואעפ״כ הן נעצרים על בנים מהיות להם בנים ותדע לך שכן הוא צא ולמד מאברהם אבינו ושרה אמנו שהיו עקרים פ״ה שנה והרבו רחמים עד שבא יצחק להם ושמחו בו וכן צא ולמד מן יצחק ורבקה שהיו עקרים עשרים שנה והרבו רחמים עד שבאו שניהם יעקב ועשו להם ושמחו בם וכן צא ולמד מרחל שהיתה עקרה י״ד שנה מב׳ ילדים והרבתה רחמים עד שבאו שניהם לה ושמחה בהן וכן צא ולמד מחנה שהיתה עקרה והרבתה רחמים עד שבא שמואל לה ושמחה בו אלא ע״כ צריך אתה לתפוס בידך מדה הראשונה שאמרתי לך מתחלה מפני שהקב״ה אוהב אותם אהבה גמורה ושמח בהן לפיכך מצרפן כדי שירבו ברחמים לפניו. ד״א לראש אשמורות אפילו עיר קטנה שבישראל שיש בה תורה טובה לפני הקב״ה יותר משומרון שאין בה תורה שנאמר אנכי שלומי אמוני ישראל וגו׳ אפילו עיר קטנה. מכאן אמרו אם יש בו באדם דרך ארץ ומקרא בלבד מוסרין לו מלאך אחד לשמרו שנאמר (שמות כ״ג:כ׳) הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך וגו׳. קרא אדם תורה נביאים וכתובים מוסרים לו שני מלאכים שנאמר (תהילים צ״א:י״א) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. אבל קרא אדם תורה נביאים וכתובים ושנה משנה ומדרש הלכות ואגדות ושמש ת״ח הקב״ה משמרו בעצמו משלו משל למה״ד למלך שהיה מהלך בדרך ובנו עמו הולך במדבר בנו עמו וכיון שהגיעו לחמה ולשרב עמד אביו עליו בחכמה מדוחק של חמה ועשה צל לבנו כדי שלא יגיע בו החמה והשרב וכן הקב״ה שנאמר (תהילים קכ״א:ה׳-ו׳) ה׳ שומרך ה׳ צלך על יד ימינך. אבי שבשמים יהא שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ותהא לך קורת רוח מישראל עבדיך בכל מקומות מושבותם שאלמלא לא כתבת ואמרת הדבר הזה מי יכול לכותבו ולאומרו כמו שאמרת שנאמר (תהילים קכ״א:ד׳) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שהיה יושב על כסאו וכלי זהב מונחין לפניו והיו עליהם תאנים וענבים רמונים ואגוזים תמרים וגרוגרות תפוחים ואתרוגים וישב עליהם וברכם והניחם תאנים וענבים בפני עצמן רמונים ואגוזים בפ״ע תמרים וגרוגרות בפ״ע תפוחים ואתרוגים בפני עצמן עד שהוא נפנה לכאן ולכאן באתה הרוח ובללה אלו לאלו שוב ישב עליהן וברכן כל אחד ואחד בפני עצמן עד שהוא נפנה לכאן ולכאן באתה הרוח ובללה אלו לאלו וכך שנו חכמים במשנה עשרה יוחסים עלו מבבל כהנים לוים וישראלים גרים חרורי חללים ממזרים ונתינים שתוקים ואסופים אם הניח הקב״ה את ידו מישראל שנים ושלשה דורות זה אחר זה היו מתערבין אלו העשרה זה בזה והיו כשאר עמים ואתם כפויי טובה מפני מה אין אתם מודים ומברכין ומשבחין לאביכם שבשמים שתפש אתכם בשתי ידיו על שתי זרועותיו והזהיר אתכם

שלא תבאו לידי פסול שנאמר (ישעיהו מ״ב:ח׳) אני ה׳ הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים ומפני מה אתם עושים דברים מכוערים ודברים שאינן ראויין ומבעטים ביסורין הבאין עליכם אבל מה אעשה כבר גזרתי עליכם שאתם תהיו בני ועבדי שנאמר (שמות ד׳:כ״ב) בני בכורי ישראל ואומר (דברים י״ד:א׳) בנים אתם לה׳ אלקיכם ואומר (ויקרא כ״ה:נ״ה) כי לי בני ישראל עבדים ואומר (ירמיהו ט׳:ו׳) לכן כה אמר ה׳ צבאות הנני צורפם ובחנתים וגו׳. ואומר (מלאכי ג׳:ג׳) וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם כזהב וככסף והיו לה׳ מגישי מנחה בצדקה:

ח פעם אחת הייתי מהלך בתוך הגולה שבבבל ונכנסתי לעיר גדולה של ישראל ואין שם עכו״ם כלל ומצאתי שם מלמד תינוקות אחד וישבו לפניו מאתים נערים שרובן בני שמונה עשרה שנה ובני עשרים שנה ולשנה האחרת חזרתי לשם ומצאתי את התלמידים ואין רבם ביניהם אלא בן אחד בלבד שהוא היה בן בן בנו שבשביל מעשיהם המקולקלים של אותן נערים מת רבן ומתה אשתו ומת בנו ומתו כל הנערים שרובן בני שמונה עשרה ובני עשרים ולא נשתיירו רק הקטנים והייתי בוכה ומתאנח עליהם עד שבא אלי מלאך מן השמים ואמר לי מפני מה אתה בוכה ומתאנח אמרתי לו וכי לא אבכה ואתאנח על אלו שבאו לידי מקרא ומשנה ועכשיו הלכו להם והיו כלא היו ואמר לי לא יפה עשית שאתה בוכה ומתאבל ומתאנח עליהם אמרתי לו מפני מה ואמר לי שהן היו עושין דברים מכוערים ודברים שאינן ראויין ומקולקלין בעצמם והיו מוציאין שכבת זרע חנם והן לא היו יודעין בעצמן שהמיתה משגתן (נ״י אם כך למה ניתנה משנה לחכמים לא יתייחד עם שתי נשים אבל אם תאמר אשה מתייחדת עם שני אנשים אין הלכה שאם וכו׳) ומה ששנו חכמים במשנה ולא יתייחד אדם אחד עם שתי נשים אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים אין הלכה כן שאם יבוא עליה אחד בעבירה אין כאן עדות שלימה אבל אשה אחת מתייחדת עם ג׳ אנשים שאם יעמוד א׳ מהן ויבא עליה בעבירה יש כאן עדות שלימה וזהו ההפרש בין ב׳ לג׳ וגם זו ששנינו אשה אחת מתייחדת עם ג׳ אנשים לא שנינו אלא בג׳ אנשי תלמידי חכמים וגדולים אבל בפריצים אפילו עם מאה אנשים לא תתיחד אשה אחת עמהם ועוד שנו חכמים במשנה רווק לא ירעה את הבהמה ולא ישנו שני רווקים בטלית אחת וזהו ההלכה רווחת בישראל כל מי שעסקו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים כגון הסדרים והסרקת והנקרות והגרדיין והחייטין והרוכלין והספרין והכובסין ואם רוצה אתה ללמוד וחפץ אתה בד״ת צא ולמד מראשו של ענין תחלת מעשים כולם כשעמדו אבותינו על הר סיני לקבל עליהם את התורה אמר לו הקב״ה למשה שיאמר לישראל שיקדשו את עצמם שני ימים שנאמר (שמות י״ט:י׳) וקדשתם היום ומחר וגו׳. בא משה ואמר להם שיכינו את עצמם שלשה ימים שנאמר (שמות י״ט:ט״ו) היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה ולא משה בלבד אמר להם לישראל בדלו עצמכם מן עבירה ומגזל ומכל דבר מכוער כדי שתהיו טהורים בשעה שתעמדו על הר סיני אלא גם יהושע א׳:י״אמר להן לישראל שיבדלו מן עבירה ומגזל ומכל דבר מכוער ויהיו בקדושה ובטהרה כשיעברו בירדן שנאמר (יהושע ג׳:ה׳-ו׳) ויאמר יהושע א׳:י״אל העם התקדשו כי מחר יעשה ה׳ בקרבכם נפלאות ואומר (יהושע א) הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן הזה לבא לרשת את הארץ וגו׳. וכי צדה היו ישראל צריכים שם והלא אינן היו אלא אוכלי המן שהיו מלקטין אותו בבוקר והיו מניחין אותו עד הערב ולערב היו אוכלין אותו מיד אלא מה ת״ל (יהושע א) הכינו לכם צדה אלא כך אמר להם עשו תשובה כדי שתכנסו לארץ שנתן הקב״ה לאבותיכם ותאכלו מתבואתה שנאמר (יהושע ה׳:י״ב) ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא מה כתיב בתריה ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וגו׳ ויאמר לא כי אני שר צבא ה׳ עתה באתי וגו׳. ויאמר שר צבא ה׳ אל יהושע של נעלך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו קודש הוא וגו׳ לפיכך הייתי אומר אשרי אדם שמרבה בישיבה ומפלפל בטורח וממעט בסחורה ויושב והוגה בד״ת בכל יום תמיד וכן הוא מפורש בקבלה ע״י דוד מלך ישראל שנאמר אחת שאלתי מאת ה׳ אותה אבקש שבתי בבית ה׳ כל ימי חיי לחזות בנעם ה׳ ולבקר בהיכלו (תהילים כ״ז:ד׳) וכשיצאו לעשות מלחמה בעי נפלו מהן שלשים וששה צדיקים שנאמר (יהושע ו׳:ט״ז) ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש וגו׳ ובאו יהושע והזקנים ונפלו על פניהם ארצה לפני ארון ה׳ שנאמר (יהושע ו) ויפול על פניו ארצה וגו׳ הוא וזקני ישראל וגו׳ ויאמר יהושע אהה ה׳ אלקים למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אותנו ביד האמרי להאבידנו וגו׳ בי אדוני מה אומר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני אויביו וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול אמר לו הקב״ה ומה זה יהושע לא אני הוא שאמרתי למשה רבך בתחלה (שמות ג׳:י׳) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וגו׳ ואמר לפני (שמות ד׳:י״ג) שלח נא ביד תשלח ועוד אמר (שמות ה׳:כ״ג) ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת וגו׳ אלא חטא ישראל שנאמר (יהושע שם) ויאמר ה׳ אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם ולא יכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם וגו׳ אם לא תשמידו החרם מקרבכם מיד אמר יהושע לפניו רבש״ע אמור לי מי הוא אותו אדם שעשה מעשה זה אמר לו הקב״ה מה זה יהושע וכי אני מדבר אליך היום לשון הרע לך אתה ותעמיד שנים עשר שבטים ותשלך עליהם גורל והוצא מהן אותו שעשה אותה מעשה שנאמר (יהושע) קום קדש את העם וגו׳ ונקרבתם בבקר לשבטיכם וגו׳ והיה הנלכד בחרם ישרף באש וגו׳. מיד הלך יהושע וחלק להן לישראל לשנים עשר שבטים והשליך עליהן גורל והוציא מהן עכן שנאמר (יהושע) וישכם יהושע בבקר ויקרב את ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה וגו׳ עד וילכד עכן בן כרמי וגו׳. באותה שעה

בכה עכן בכיה גדולה ואמר אוי לי אף החרם שנטלו חבירי מן המדינים נתנו חבירי למשה ואני לא נתתיו לו לפיכך באתה עלי זאת הבושה והכלימה גדולה. מיד אמר לו עכן ליהושע מה זה יהושע בגורל אתה בא עלי השלך חבלים על אלעזר ועל איתמר וכי לא על אחד מהן יפול הגורל מיד אמר לו יהושע בני מפני מה אתה אומר כך אל תוציא לעז על הגורל מפני שארץ ישראל עתידה לחלוק ע״י הגורל אלא עשה תשובה ותן תודה כדי שתבא לעוה״ב שנאמר (יהושע) ויאמר יהושע על עכן בני שים נא כבוד לה׳ אלקי ישראל ותן לו תודה וגו׳ מיד ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי לה׳ אלקי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב וגו׳ ואחמדם וגו׳. מיד רצו העם והביאום ונתנום לתוך ידו של יהושע וזרקם יהושע לארץ ואמר על אלו יפלו שלשים ושש צדיקים רוב סנהדרי גדולה וטרף אותם בפניו שנאמר (יהושע) ויקחום מתוך האהל ויביאום אל יהושע ואל כל בני ישראל ויציקום לפני ה׳. מיד אמר לו הקב״ה ליהושע מה עשית יהושע אני אמרתי אצרוף בני ועבדי כדי שידעו בי שאני מכיר לב כל אחד ואחד ואתה השלכת את כליו לפני בני לא עשית כהוגן והיה יהושע מתאבל לו עליו עד לבסוף שאמר לשון הרע על הקב״ה שנאמר (יהושע כ״ד:י״ט) ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו לעבוד את ה׳ כי אלקים קדושים הוא אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם ולחטאתיכם כי תעזבו את ה׳ וגו׳ אמר לו הקב״ה ליהושע מה זה יהושע שוב אמרת לשון הרע לפני לא אני הוא שאמרתי לפני משה רבך מתחלה (שמות ל״ב:י׳) ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול וכיון שעמד לפני בתפלה והזכיר שמותם של אבותיהם שמעתי את תפלתו מיד שנאמר (שמות) ויחל משה את פני ה׳ אלקיו ויאמר למה ה׳ יחרה אפך בעמך וגו׳ זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו׳ וינחם ה׳ על הרעה וגו׳ וכי לא אני הוא שאמרתי למשה רבך אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול וגו׳ (במדבר י״ד:י״ב) כשבא דבר גדול בישראל ע״י מרגלים ועמד משה בתפלה לפני להזכיר שמותם של אבותיהם שמעתי את תפלתו מיד וכיון שאמר לפני סלח נא לעון העם הזה וגו׳ סלחתי שנאמר ויאמר ה׳ סלחתי כדברך (במדבר י״ד:י״ט) וכי לא אני הוא שכתבתי לדורות הבאים אחריך (מיכה ז׳:י״ח) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וגו׳. והשיב יהושע לפני הקב״ה לא אמרתי כך לישראל אלא כדי לאיים אותם כדי שייראו מפניך שלא יחטאו ויעבדוך בלבב שלם באותה שעה היה הקב״ה מגפף ומנשק את ידיו של יהושע על חכמתו ועל בינתו מיד אמר יהושע לישראל זה שכרי מכם בשביל שאני מדבר עמכם בכל שעה ושעה ליראה את ה׳ ולעבדו בלבב שלם ועליהם נאמר תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה (משלי י״ז:י׳-י״א) ואומר (משלי כ״ה:י״ז) הוקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך. בוודאי יהא אדם יודע בפני מי הוא עומד ומה דבר מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו ושנו חכמים במשנה אל תרצה את חבירך בשעת כעסו אבל יבקש רחמים על בעלי בתים שבשביל דרך ארץ שיש להם שיעסקו בה ועאכ״ו שיבקש רחמים על בעלי הבתים שיש בהם תורה שיעסקו בה ויבקש רחמים על העוסקים עם הצבור שיעסקו עמכם לשם שמים שמשלם להם הקב״ה שכר בעוה״ז והקרן קיימת לעוה״ב וכן להעוסקים בדרך ארץ באמונה שאין בעלי בתים נעקרו מן העולם ויורדין לארץ אלא בשביל גסי הרוח אימתי בזמן שישראל אוכלין ושותין ומבעטין מתוך הטובה ואינם עוסקין בדרך ארץ וד״ת ועליהם הכתוב אומר (משלי ל׳:כ״ב) תחת שלש רגזה ארץ וגו׳ תחת עבד כי ימלך ונבל כי ישבע לחם וגו׳ כל אלו דברים אינם באים אלא בשביל גסי הרוח שנאמר (ישעיהו מ״ב:ז׳) לפקוח עינים עורות וגו׳. שמעוני אחי ועמי שלא תבואו לידי גסות רוח אלא יסתכל אדם בעצמו וידע שלאחר מיתה יהא רמה ותולעה ועפר וישא עיניו לשמים ויאמר מי ברא את אלה חמה ולבנה כוכבים ומזלות וארבע רוחות השמים וכל מעשה בראשית שברא אותן הקב״ה בחכמתו ובתבונתו וכל אחד ואחד מהן תלויין במאמר שפתיו שנאמר (תהילים ל״ג:ו׳-ז׳) בדבר ה׳ שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות ייראו מה׳ כל הארץ ממנו יגורו כל יושבי תבל כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד וגו׳. ויסתכל אדם במעשה ידיו של הקב״ה באדם ובבהמה ועוף השמים ובדגי הים שמזונות כל אחד ואחד בידו ונשמת כל אחד ואחד מסורים בידו שנאמר (ישעיהו מ״ב:ה׳) כה אמר האל ה׳ בורא השמים ונוטיהם רוקע הארץ וצאצאיה נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה לפיכך הייתי אומר חייב אדם שישבח ויברך וירומם ויגדל ויקדש לשמו של מי שאמר והיה העולם ברוך הוא על נפש רוח ונשמה שהוא נותן בערב לבעל הפקדון ולבקר מחזירה אותה אליו שנאמר (איוב י״ב:י׳) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש ואומר (תהילים ל״א:ו׳) בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה׳ אל אמת:

ט לעולם יהא אדם נאה בביאתו חסיד בישיבה ערום ביראה ומרבה שלום עם אביו ועם אמו ועם רבו שלמדו מקרא ומשנה ואפילו עם כל אדם שבעולם שנאמר (משלי ט״ו:א׳) מענה רך ישיב חמה. אשרי האדם שאין בו עבירה ואין בו עון ויש בו מעשים טובים ות״ת ושפל ברך וענוה עליו אומר הקב״ה זהו הדר עמי במרום שנאמר (ישעיהו נ״ז:ט״ו) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים. וכן אמרו חכמים מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך הא כיצד עשה אדם דברים מכוערים ודברים שאינן ראויים מעשיו מרחיקים אותו מן השכינה שנאמר (ישעיהו נ״ט:ב׳) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע אבל אם עשה אדם מעשים טובים מקרבין אותו אצל השכינה שנאמר (ישעיהו נ״ז:ט״ו) כי כה אמר רם ונשא וגו׳ ואת דכא ושפל רוח וגו׳. ולא יאמר אדם בלבו הואיל ואין

בי עבירה ואין בי עון וחטא אתגאה על הבריות ואתגדל עליהם ביותר אלא כך יאמר לא אעשה כן כדי שיתמלאו ימי וידע האדם שרוח נמוכה ורוח שפלה נוח לפני הקב״ה יותר מכל הזבחים שבתורה שנאמר (תהלים נח) זבחי אלקים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה. מכאן אמרו חכמים אם אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אשם שכר אשם בידו שלמים שכר שלמים בידו. אבל כל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הזבחים שבתורה שנאמר זבחי אלקים רוח נשברה זבח לא נאמר אלא זבחי. וכן אמר יעקב אבינו ליוסף בני אל תאמר הואיל ואני מלך ואין בי עבירה ועון וחטא אתגאה על הבריות ואתגדל עליהם ביותר אלא אמר לו בני אל תעשה כן כדי שיתמלאו ימיך ולא נתן הקדוש ב״ה לאדם חכמה ובינה דעה והשכל אלא לקדש שמו הגדול שנאמר (בראשית מ״ט:כ״ד) וימררוהו ורובו וגו׳ ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי ידיו מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל וגו׳ אבל אתם בשר ודם אין לכם לב לדעת את ה׳ לעסוק בתורה ומעש״ט עליכם נאמר (תהילים קכ״ד:א׳) אם ה׳ לא ישמר עיר שוא שקד שומר וגו׳ ואומר (ישעיהו ס״ב:ו׳) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את ה׳ אל דמי לכם וגו׳. שפכי כמים לבך נכח פני ד׳ מה מים הללו רבים לכל באי עולם כך בכל איבריו צריך אדם לעשות רצונו של הקב״ה. ד״א שפכי כמים לבך מה מים הללו קורת רוח הן לכל באי העולם בין בימות החמה בין בימות הגשמים כך יהא אדם עושה קורת רוח להקב״ה לעולם כל ימי חייו. ד״א שפכי כמים לבך מה מים הללו חיים הם לכל באי העולם כך בית ישראל אני כפרתן בכל מקומות מושבותם אין מתקיימין אלא בד״ת. ד״א מה מים הללו חיים הם לכל באי עולם כך ד״ת חיים הם לכל באי עולם מה מים הללו אין בנינו של העולם אלא במים כך אין העולם עומד אלא במים מה מים אלמלא מים אין העולם יכול לעמוד כך אלמלא ישראל והתורה (נ״י אלמלא ישראל אין תורה ולא נתקיימו שמים וארץ שנאמר וכו׳) לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (ירמיה לב) כה אמר ה׳ אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי ואומר (ירמיהו ל״א:ל״ג) כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל וגו׳ נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלקים והמה יהיו לי לעם: ד״א שפכי כמים לבך מה מים הללו אדם נותן זרעים בארץ ומעביר עליהם מים מצמיחים ומגדלין פירות וחיין מהם בני אדם וכל באי העולם כמו כן יהיו בני ישראל לעתיד שנאמר (ישעיהו מ״ד:ג׳) כי אצק מים על צמא וגו׳. מכאן אמרו חכמים באותה שעה יחלקו ישראל לארבעה כתות זה יאמר לה׳ אני (ישעיהו מ״ד:ה׳) וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה׳ ובשם ישראל יכנה וגו׳. זה יאמר לה׳ אני אלו צדיקים גמורים וזה יקרא בשם יעקב אלו בני הרשעים וזה יכתוב ידו לה׳ אלו רשעים שפרשו מן דרכם הרעה וחזרו ועשו תשובה ובשם ישראל יכנה אלו גרי אמת.

• ד״א שפכי כמים לבך מה מים הללו מקוה טהרה הן לישראל ולכל אשר נברא בעולם שנאמר כל דבר אשר יבא באש וגו׳ וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים כך ד״ת מקוה טהרה היא לישראל בכל מקומות מושבותם. בא וראה כמה גדולה כחה של התורה שמטהרת את פושעי ישראל בזמן שעושין תשובה אפי׳ מע״ז שבידם שנאמר (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם וגו׳ ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים וגו׳ (ישעיה נה) ואין טהרה אלא ד״ת שנאמר אמרות ה׳ אמרות טהורות וגו׳ מזוקק שבעתים (תהלים יב) ד״א שפכי כמים לבך מה מים הללו הולכין בנהר ושוב אינן חוזרים כך כל יחיד ויחיד מישראל שעשה מריבה עם חבירו לא ישמור עליו קנאה ונקמה בלבבו ולא יתגאה עליו וד״ת לא ימנע ממנו שנאמר (משלי כה) אל תצא לריב מהר פן מה תעשה באחריתה וגו׳. ואל תהא רגיל להשיב דברים כנגד ב״ד שלמעלה שאם יזדקק לך להוכיחך אי אתה יכול לעמוד בתוכחות שנאמר (משלי כה) ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל הא כיצד עבר אדם עבירה בשנה זו כיון שהגיע יום הכפורים והתוודה עליה מחל לו הקב״ה עליה לשנה האחרת אל תזכרוה לו ביותר שכן אמרו חכמים מאה חנופים ולא אחד מגלה פנים וכך שנו חכמים במשנה אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים ואם היה בן גוים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך שנאמר (שמות כב) וגר לא תונה וגו׳ ואומר (ויקרא יט) לא תלך רכיל בעמיך. ד״א לא תלך רכיל בעמיך שלא תהא רך בפיך וקשה בלבבך. ד״א מה רוכל זה יש עמו מאה מיני בשמים אף כל חכם וחכם מישראל יש בו כמה מאות ד״ת לאמיתן יש בלבבו מאה מחשבות של מקרא ומאה של משנה ומאה מיני תשובות של תלמוד שנאמר (ש״ה ג) מי זאת עולה מן המדבר וגו׳ מכל אבקת רוכל והם כמשה ואהרן וכל הדומין להם. וכיוצא בהן אתה אומר אצל רשעים כמו דתן ואבירם הרשעים שנתכוון כל אחד וא׳ מהן לעשות מריבה עם חבריהם ויש בהם מאה מחשבות של גזל ומאה של עריות ומאה של שפיכות דמים שנאמר (משלי יח) לתאוה יבקש נפרד וגו׳ מפני שמספרין לשון הרע בארץ ועלה כנגד כסא הכבוד שנאמר (תהלים עג) שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ מפני מה מפני שמזכירין בה ועוברין עליה: ד״א לא תלך רכיל בעמך ארבע מדות יש באותו מקרא שתי מדות של צדיקים ושתי מדות של רשעים. שתי מדות של צדיקים כיצד צא ולמד מן משה ואהרן שנתכוונו ועשו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ובין ישראל ת״ח לע״ה ובין חכם לחכם ובין אדם לחבירו ובין איש לאשתו ומתוך דרכיהם הטובים נקבע להם שם טוב ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות שנאמר (שמות ו) הוא אהרן ומשה. שתי מדות של רשעים כיצד צא ולמד מן דתן ואבירם הרשעים שנתכוונו ועשו מחלוקת בין ישראל לאביהם שבשמים ובין ישראל עם הארץ לתלמיד חכם ובין חכם לחכם ובין אדם לחבירו ובין איש לאשתו ומתוך דרכיהם הרעים נקבע שם רע להם ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל

הדורות שנאמר (במדבר כו) הוא דתן ואבירם. ד״א מה היה צריך לומר הוא דתן ואבירם אלא הן הם שאמרו למשה במצרים (שמות ב) מי שמך לאיש שר ושופט עלינו. הוא דתן ואבירם שאמרו לו למשה במצרים ירא ה׳ עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה וגו׳ (שמות ה) שנאמר (שמות ה) ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם ולהלן הוא אומר ודתן ואבירם יצאו נצבים וגו׳ (במדבר טז) נאמר כאן נצבים ונאמר להלן נצבים מה נצבים האמור להלן הם דתן ואבירם אף נצבים האמור כאן הם דתן ואבירם. הוא דתן ואבירם שהותירו מן המן שנאמר (שמות טז) ויותירו אנשים ממנו עד בוקר וגו׳ ולהלן הוא אומר (שמות ב) והנה שני אנשים עברים נצים וגו׳ מה אנשים האמור להלן הם דתן ואבירם אף אנשים האמור כאן דתן ואבירם מכאן אמרו כל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלהו עליהם. וכי מה טיבו של אדם שמתכוין ועושה מריבה על מי שאמר והיה העולם אלא בא הכתוב ללמדך שכל מי שעושה מריבה על ת״ח כאלו עושה מריבה על מי שאמר והיה העולם שנאמר (במדבר כו) הוא דתן ואבירם קריאי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצותם על ה׳. ולפי שהיו יודעין דתן ואבירם במשה ואהרן שכשרים הן ובני עולם הבא הן והן עמדו עליהן להרגן בלשונם וכן יודעים דואג ואחיתופל בדוד מלך ישראל שכשר הוא ובן עוה״ב הוא והם עמדו עליו להרגו בלשונם. לכך נאמר עליהן (תהלים יב) יכרת ה׳ כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות וגו׳ לפי שהיא העבירה הגדולה. ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים כשם שחלקו לו כבוד לאחיתופל וקראו לו יועץ שנאמר (שמואל ב טז) ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל בדבר האלקים וגו׳ וכשם שחלקו לו כבוד לדואג האדומי וקראו לו גבור שנאמר (תהלים נב) מה תתהלל ברעה הגבור וגו׳. כמו כן לפי גודל כבודם כן הוא גודל פורעניותם לכן כתיב בתריה (תהלים נב) הוות תחשוב לשונך כתער מלוטש עושה רמיה וגו׳ גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה וגו׳. גם אל יתצך לנצח בין בעוה״ז בין בימות בן דוד ובין בעוה״ב. יחתך ויסחך מאהל זה בית המדרש ואמרו חכמים שכך אמר דוד אף שיחתן לא תזכר בבית המדרש. ושרשך מארץ חיים סלה זהו העוה״ב שהצדיקים חיים וקיימים בה לעולם ולעולמי עולמים: ברוך המקום ברוך הוא שבחר בחכמים ובתלמידיהם ובתלמידי תלמידיהם ומקיים עליהם במדה שאדם מודד בה מודדין לו כשם שהם יושבים בב״כ ובב״מ ובכל מקום שהוא פנוי להם וקוראים ושונין לשם שמים ויראה בלבבם ומחזיקין דברי תורה בפיהם ומקיימין עליהן הפסוק (איכה ג) טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו וגו׳. כך כביכול אפי׳ אם הם ישאלו את כל העולם כולו בשעה אחת הוא נותן להם מיד שנאמר (תהלים ב) אספרה אל חק ה׳ אמר אלי בני אתה וגו׳ שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי ארץ אבל מדת הרשעים אינו כן שנאמר (תהלים א) לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח. ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים כשם שהרשעים מספרים לשון הרע ועולה עד כסא הכבוד כמו כן יורדין מלאכים מפני הגבורה ונוטלין אותן הרשעים ומשליכין אותן לתוך עומקה של גיהנם באותה שעה משיבה גיהנם ואומרת לפני הקב״ה. רבש״ע אין לי יכולת לפרוע להם דיי כפי עונש שלהם. ואין כל העולם כולו יכול ליתן להם די פורענותם. והלא בעל הלשון הרע הזה חטא מן הארץ עד לרקיע אלא שגר בו חציך מלמעלה תחלה ואחר כך יקבל ממני גחלי רתמים מלמטה שנאמר (תהלים קכ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים ואין גבור אלא הקב״ה יתברך שמו לעולם ולעולמי עולמים שנאמר (דברים י) האל הגדול הגבור והנורא גבור הוא ועושה נוראות ואומר (ישעיה מב) ה׳ כגבור יצא. הרשעים גמורים הרי הן בתוך הגיהנם כציר ומורייס בתוך הקדירה מה קדירה זו כיון שנותנין בתוכה ציר או מורייס מיד היא נחה כך הגיהנם כיון שנותנין בה פושעי ישראל מיד היא נחה כיצד כשהיא מתרגשת אומר לה הקב״ה למה ועל מה את מתרגשת אמרה לפניו רבש״ע תן לי המכירין בה ועוברין עליה והיה הקב״ה משיא לגיהנם בדברים ואומר לה שמא אין לך מקום אל פושעי ישראל באותה שעה אמרה גיהנם לפניו רבש״ע והלא נשבעת לי להרחיב אותי שנאמר (ישעיה ה) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק וגו׳. ואין לכן אלא שבועה שנאמר (שמואל א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי. ומה ת״ל וירד הדרה והמונה (ישעיה ה) אלו שעוברין עבירה בחדרי חדרים במקום הטמון ואומר מי רואני ומי יודעני שנאמר (שמואל א כט) והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ואומר (תהלים צד) ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלקי יעקב. ואומר (יחזקאל ח) הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עושים בחשך וגו׳ כי אומרים וגו׳ עזב ה׳ את הארץ. ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים כשם שהם עוברין עבירות בחדרי חדרים ובמסתרים ובמקום חשך וטמון כך הקב״ה יחפש עונותיהם מתוך אורות ונרות שנאמר (צפניה א) בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות ופקדתי על האנשים הקופאים על שמריהם האומרים בלבבם לא יטיב ה׳ ולא ירע לכך נאמר הדרה. ד״א הדרה אל תקרי הדרה אלא חזרה שחוזרין על העבירות ועושין אותן כמה פעמים לכך נאמר הדרה מאי המונה אלו שהולכין המונים המונים חמשה חמשה ועשרה עשרה וגונבים וגוזלים ומונים זה בפני זה ואין להם בושה לא מפמליא של מעלה ולא מפמליא של מטה ונשבעין לשקר ומכחישין בב״ד לכך נאמר המונה. ומה שאונה זה שלום כל אותן דברים אינן עושין אלא מתוך השלום לכך נאמר שאונה. ומאי ועלז בה זה הגיהנם שמשמח ברשעי ישראל ואז הרי היא נחה מיד. ואתם צדיקי עולם שעשיתם לי רצוני בתורתי בכל יום ויום בואו וראו במפלתן של רשעים גמורים שבישראל וברשעי עכו״ם מכחישי התורה כמו כן הוא שנאמר (ישעיה מא) תזרם ורוח תשאם וגו׳ ואתה תגיל בה׳ בקדוש ישראל תתהלל: ד״א לא תלך רכיל בעמיך ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים כשם שהקב״ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים

מגלגל לפניו מדת הרחמים ומעביר מלפניו מדת הדין ולא שומר קנאה ונקמה בלבבו על ישראל בכל מקומות מושבותם וד״ת אינו מונע מהם. כמו כן יעשה כל אחד ואחד מישראל לחבירו שנאמר (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא לא תקום ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה׳. מה ת״ל בלבבך בשנאה המיושבת בלב יכול באחיו מן האב או מן האם הכתוב מדבר או יכול שאינו מדבר אלא כנגד הקב״ה שאין לו אחים אלא ישראל שאינו שונא אותם לא בעולם הזה ולא לימות בן דוד ולא לעולם הבא אלו צדיקי עולם שעושין תורתו בכל יום תמיד שהקב״ה קורא אותם אחי ורעי שנאמר למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך (תהלים קכב) ת״ל הוכיח תוכיח את עמיתך יכול אפילו אם אתה יודע שהוא רשע ושונאך אע״פ כן אתה חייב להוכיח אותו ת״ל הוכח תוכיח את עמיתך לעמיתך שהוא אוהבך ושהוא עמך בתורה ומצות אתה חייב להוכיח אותו אבל לרשע שהוא שונאיך אין אתה חייב להוכיח אותו וגם אי אתה רשאי להוכיח אותו שנאמר (משלי ט) יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך. מאי ולא תשא עליו חטא אמר ר׳ אליעזר בן מתיא אם יש בו דבר שאתה יודע בו אמור לו בינו לבינך ואל תהא חוטא בו לכך נאמר ולא תשא עליו חטא כיוצא בדבר הרי הוא אומר (משלי כד) בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה׳ ורע בעיניו והשיב מעליו אפו ולהלן הוא אומר (משלי יא) ובאבוד רשעים רנה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלא ת״ח שנצחך היום במלאכה ולמחר בא דבר לידו אל תשמח בו שנאמר פן יראה ה׳ ורע בעיניו אבל אם אחד מישראל שהוא רוצה לשמוח במפלתן של רשעים באותן המבקשים לעשות רעה לישראל חבירו שהם רשעים גמורים מותר לשמוח ברעתן. ושמא תאמר מנין לך לומר כך תדע לך שכך הוא צא ולמד מנבל הכרמלי שבאו אצלו אותן עשרה התלמידים של דוד וראו אצלו כל אותה הסעודה הגדולה ולא רצו ליהנות ממנה שהיו אומרים להם שלא בקש זה אלא להורגן ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים כשם שביקש נבל הכרמלי מיתתן של ת״ח לפיכך נפל ברוחו לאחר עשרת הימים שנאמר (שמואל א כה) ויהי כעשרת הימים ויגוף ה׳ את נבל וימת אם מרובים הם יאמר כארבעים או כחמשים ואם מועטין הן יאמר כארבעה או כחמשה מה ת״ל ויהי כעשרת הימים אלא עשרת הימים שבין ר״ה ליוה״כ שנתן להם הקב״ה לישראל תשובה למחול להם על כל עונותיהם כך נתן לנבל לעשות תשובה ולא עשה לכך נאמר ויהי כעשרת הימים ויגוף ה׳ את נבל וימת. וכי מה כתיב בענין של אחריו וישמע דוד כי מת נבל ויאמר ברוך ה׳ אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך מרעה ואת רעת נבל השיב ה׳ בראשו וישלח דוד וידבר באביגיל לקחתה לו לאשה וגו׳ ותלך אחרי מלאכי דוד ותהי לו לאשה בודאי עליו נאמר (איוב כז) יכין (רשע) וצדיק ילבש וזה אחריתו של עולם.

פרק יט

א נוכח פני אדני רבש״ע ראה נא בעניינו וריבה ריבנו ויעלה עלבוננו לפניך מה שנעשה לנו בכל שעה ושעה וזכור כמה בעלי בתים יש בהם בישראל שאין להם פרנסה ועוסקים בתורה בכל יום תמיד. וזכור כמה עניים יש בהם בישראל שהעכו״ם מושכין את בשרם מעליהם ועוסקין בתורה בכל יום תמיד. זכור כמה סומים יש בהם בישראל שאין להם מזונות ונותנים ולומדים את בניהם תורה. זכור כמה נערים וקטנים שיש בהם בישראל שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם ועוסקים בתורה בכל יום תמיד. זכור כמה זקנים וזקנות שיש בהן בישראל שמשכימין ומעריבין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומחמדין ומתאוין ומצפין לישועתך בכל יום תמיד. אבי שבשמים צדיק אתה ה׳ וחסיד אתה בכל מעשיך באמונה יגולו רחמיך על בניך שאלמלא תמצא בהם בעכו״ם עשרה בני אדם בעיר אחת אמרו חכמים שאתה תשפטם ביסורין ותביא עליהן עניות כדי שיכולין לעמוד בהם ועמך ישראל שהם יברכוך וישבחוך ויפארוך בכל יום ובכל שעה ושמך יתפאר ויתברך ע״י ישראל לעיני כל הבריות (אע״פ) שעושים כל מעשה ידיהם הטובים בשתיקה עאכ״ו שתרחם עליהם. העבודה שבכל יום תמיד ובכל שעה ושעה שאני קורא את המקרא הזה אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרונני (הושע ה׳:ט״ו) אז נתקיים בי מקרא הזה (ירמיהו כ״ג:ט׳) נשבר לבי בקרבי רחפו על עצמותי הייתי כאיש שכור וגו׳. רבש״ע מה אומר ומה אדבר הרי אני אומר לך כמו שהשיב יהודה על דברי בנימין אחיו אמשול לך משל למה״ד למלך שיש לו עבד בתוך ביתו וגדלו מיום שבא לעולם עד יום שבא לפרקו והשיא לו אשה והוליד בנים ובנות וגידל המלך אותם מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטלטול ומתוך הטירוף ומתוך הדוחק ומתוך שאין להם מזונות ולאחר שעה אמר לו המלך בסתר אמור לבניך שיעשו עמך מלאכה עמד העבד והרג את כולם בשעה אחת וברגע אחת העבד הזה מה יש לו עליו הוי אומר נוח לו שלא בא לעולם או משל למלך שיש לו בן ביתו וגידלו מיום שבא לעולם עד יום שהגיע לפרקו והשיא לו אשה ובנה לו בית ומילא את ביתו חטין ושעורין ופול ועדשים וכל מיני קטניות ולאחר שעה כשהם יושבין על השלחן המלך והבן עמד הבן עליו מאחוריו והפילו לארץ הבן הזה מה יש לו עליו אותו הבן אין המלך מניח אותו בתוך ביתו אפילו שעה אחת ואם יש לו בן בתוך ביתו שהוא ממהר ורץ להבעיר את הבערה בשדה חבירו ושוקד לגזול את הבריות ואומר אין בכך כלום ועצל מבית המדרש ועצל מלעסוק בתורה ועצל מלעסוק במלאכה כדי שיזון את אשתו ואת בניו ואת בני ביתו זה הבן מה יש לו עליו זה הבן הוא חייב ארבע מיתות בית דין האמורות בתורה. וכן

רשעי ישראל יודעין שמתים בניהן בעונותיהן שנאמר גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים וגו׳ (ירמיהו ב׳:ל״ד) ואינם עושים תשובה ואומר (משלי י״ב:י׳) יודע צדיק נפש בהמתו. ורחמי רשעים אכזרי. יודע צדיק נפש בהמתו כיצד יש בו באדם ד״ת ומצות שומר את עצמו שלא יבא לידי עבירה ולידי דבר מכוער מפני שהעלה דבר על דעתו ואומר אוי לי אם אחטא שימותו בני בעונותי לכך נאמר יודע צדיק נפש בהמתו. ורחמי רשעים אכזרי כיצד יודעין שמתים בניהם בעונותיהן והויין עליהם כאכזרים לכך נאמר ורחמי רשעים אכזרי. במדה שמדדו בה מדדת להם שנאמר (ישעיהו י״ג:ט׳) הנה יום ה׳ בא אכזרי ועברה וגו׳ וחטאיה ישמיד ממנה וכשהן מבעירין ושוקדין וממהרים לעבור עבירה ואומרים אין בכך כלום שנאמר (ישעיהו ט׳:י״ז) כי בערה כאש רשעה במדה שמדדו בה מדדת להם שנאמר (מלאכי ג׳:י״ט) כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש וגו׳. וכן מצינו במנשה בן חזקיה כבן י״ב שנה היה מנשה בן חזקיהו מלך יהודה במלכו והמליכו הקב״ה וגדלו לטובה והרבה לו שנים והרבה לו חיים מכל המלכים שהיו לפניו ולא עוד אלא שירד הקב״ה משמי השמים העליונים ממקום כבודו וגדלו ותפארתו וקדושת שמו ושכן במקדש ועמד מנשה ועשה דברים מכוערים יתרים ואמר הקב״ה יפה עשיתי שלא דרתי בשכינתי עמו על שלא עסק בכל כחו בעבודתי ותורתי ומצותי. ואתה אבי שבשמים באהבתך שאהבת אותנו ובשמחתך ששמחת בנו הפרשת את עמך ישראל מתוך ע׳ עמים ומתוכם הפרשת שבט לוי ומשבט לוי הפרשת כ״ג שיעמוד ויתפלל על כל ישראל בכל שעה ושעה ולכפר עליהם. אבי שבשמים זכור את בריתך שכרת עם הראשונים עם הג׳ צדיקים אברהם יצחק ויעקב זכור כמה עניים ואביונים שיש בהן בישראל עווסקין בתורה בכל יום תמיד. אבי שבשמים זכור מה שכתבת לנו בתורתך (ויקרא י״ט:י״ג) לא תעשוק את רעך ולא תגזול וגם כתבת לנו בתורתך וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (ויקרא כ״ה:ל״ה) אבי שבשמים זכור כמה פסחים וכמה סומים יש בהן בישראל שאין להם מזונות ואפ״ה נותנין שכר למלמדים שילמדו עם בניהם תורה. אבי שבשמים זכור לישראל שהם קנינך אשר מעולם שנאמר (דברים ל״ב:ו׳) הלא הוא אביך קנך וגו׳ ואומר ה׳ קנני ראשית דרכו (משלי ח׳:כ״ב) אבי שבשמים זכור כמה אלמנות ויתומים שיש בהם בישראל שעוסקין בתורה ובמצות בכל יום תמיד אבי שבשמים זכור רחמיך ה׳ וחסדיך כי מעולם המה (תהילים כ״ה:ו׳) ואומר טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו (משלי קמה) ואומר לה׳ אלקינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו (דניאל ט׳:ט׳) ואומר (שמות ל״ד:ו׳-ז׳) ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה. אבי שבשמים זכור מה שכתבת לנו בתורתך (יחזקאל י״ח:כ׳) בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן וגו׳. ועוד אם ח״ו יאבדו ישראל מן העולם ותאבד תורתך מן העולם ושנו חכמים במשנה אם אין תורה אין דרך ארץ ואם אין ד״א אין תורה. אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו ועל יום השביעי ועל שאר המצות. אבי שבשמים כתבת לנו ע״י יונה עבדך הנביא (יונה ד׳:י״א) ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה. כמו שאתה חסת על נינוה כן יתגוללו רחמיך עלינו וקיים עלינו מה שאמרו שפתיך (ישעיהו מ״ח:י׳-י״א) למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן: נוכח פני אדני רבש״ע ראה נא בענינו וריבה ריבנו ויעלה עלבוננו לפניך מה שנעשה לנו בכל שעה ושעה וזכור כמה בעלי בתים יש בהם בישראל שאין להם פרנסה ועוסקים בתורה בכל יום תמיד. וזכור כמה עניים יש בהם בישראל שהעכו״ם מושכין את בשרם מעליהם ועוסקין בתורה בכל יום תמיד. זכור כמה סומים יש בהם בישראל שאין להם מזונות ונותנים ולומדים את בניהם תורה. זכור כמה נערים וקטנים שיש בהם בישראל שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם ועוסקים בתורה בכל יום תמיד. זכור כמה זקנים וזקנות שיש בהן בישראל שמשכימין ומעריבין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומחמדין ומתאוין ומצפין לישועתך בכל יום תמיד. אבי שבשמים צדיק אתה ה׳ וחסיד אתה בכל מעשיך באמונה יגולו רחמיך על בניך שאלמלא תמצא בהם בעכו״ם עשרה בני אדם בעיר אחת אמרו חכמים שאתה תשפטם ביסורין ותביא עליהן עניות כדי שיכולין לעמוד בהם ועמך ישראל שהם יברכוך וישבחוך ויפארוך בכל יום ובכל שעה ושמך יתפאר ויתברך ע״י ישראל לעיני כל הבריות (אע״פ) שעושים כל מעשה ידיהם הטובים בשתיקה עאכ״ו שתרחם עליהם. העבודה שבכל יום תמיד ובכל שעה ושעה שאני קורא את המקרא הזה אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרונני (הושע ה׳:ט״ו) אז נתקיים בי מקרא הזה (ירמיהו כ״ג:ט׳) נשבר לבי בקרבי רחפו על עצמותי הייתי כאיש שכור וגו׳. רבש״ע מה אומר ומה אדבר הרי אני אומר לך כמו שהשיב יהודה על דברי בנימין אחיו אמשול לך משל למה״ד למלך שיש לו עבד בתוך ביתו וגדלו מיום שבא לעולם עד יום שבא לפרקו והשיא לו אשה והוליד בנים ובנות וגידל המלך אותם מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטלטול ומתוך הטירוף ומתוך הדוחק ומתוך שאין להם מזונות ולאחר שעה אמר לו המלך בסתר אמור לבניך שיעשו עמך מלאכה עמד העבד והרג את כולם בשעה אחת וברגע אחת העבד הזה מה יש לו עליו הוי אומר נוח לו שלא בא לעולם או משל למלך שיש לו בן ביתו וגידלו מיום שבא לעולם עד יום שהגיע לפרקו והשיא לו אשה ובנה לו בית ומילא את ביתו חטין ושעורין ופול ועדשים וכל מיני קטניות ולאחר שעה כשהם יושבין על השלחן המלך והבן עמד הבן עליו מאחוריו והפילו לארץ הבן הזה מה יש לו עליו אותו הבן אין המלך מניח אותו בתוך ביתו אפילו שעה אחת ואם יש לו בן בתוך ביתו שהוא ממהר ורץ להבעיר את הבערה בשדה חבירו ושוקד לגזול את הבריות ואומר אין בכך כלום ועצל מבית המדרש ועצל מלעסוק בתורה ועצל

מלעסוק במלאכה כדי שיזון את אשתו ואת בניו ואת בני ביתו זה הבן מה יש לו עליו זה הבן הוא חייב ארבע מיתות בית דין האמורות בתורה. וכן רשעי ישראל יודעין שמתים בניהן בעונותיהן שנאמר גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים וגו׳ (ירמיהו ב׳:ל״ד) ואינם עושים תשובה ואומר (משלי י״ב:י׳) יודע צדיק נפש בהמתו. ורחמי רשעים אכזרי. יודע צדיק נפש בהמתו כיצד יש בו באדם ד״ת ומצות שומר את עצמו שלא יבא לידי עבירה ולידי דבר מכוער מפני שהעלה דבר על דעתו ואומר אוי לי אם אחטא שימותו בני בעונותי לכך נאמר יודע צדיק נפש בהמתו. ורחמי רשעים אכזרי כיצד יודעין שמתים בניהם בעונותיהן והויין עליהם כאכזרים לכך נאמר ורחמי רשעים אכזרי. במדה שמדדו בה מדדת להם שנאמר (ישעיהו י״ג:ט׳) הנה יום ה׳ בא אכזרי ועברה וגו׳ וחטאיה ישמיד ממנה וכשהן מבעירין ושוקדין וממהרים לעבור עבירה ואומרים אין בכך כלום שנאמר (ישעיהו ט׳:י״ז) כי בערה כאש רשעה במדה שמדדו בה מדדת להם שנאמר (מלאכי ג׳:י״ט) כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש וגו׳. וכן מצינו במנשה בן חזקיה כבן י״ב שנה היה מנשה בן חזקיהו מלך יהודה במלכו והמליכו הקב״ה וגדלו לטובה והרבה לו שנים והרבה לו חיים מכל המלכים שהיו לפניו ולא עוד אלא שירד הקב״ה משמי השמים העליונים ממקום כבודו וגדלו ותפארתו וקדושת שמו ושכן במקדש ועמד מנשה ועשה דברים מכוערים יתרים ואמר הקב״ה יפה עשיתי שלא דרתי בשכינתי עמו על שלא עסק בכל כחו בעבודתי ותורתי ומצותי. ואתה אבי שבשמים באהבתך שאהבת אותנו ובשמחתך ששמחת בנו הפרשת את עמך ישראל מתוך ע׳ עמים ומתוכם הפרשת שבט לוי ומשבט לוי הפרשת כ״ג שיעמוד ויתפלל על כל ישראל בכל שעה ושעה ולכפר עליהם. אבי שבשמים זכור את בריתך שכרת עם הראשונים עם הג׳ צדיקים אברהם יצחק ויעקב זכור כמה עניים ואביונים שיש בהן בישראל עוסקין בתורה בכל יום תמיד. אבי שבשמים זכור מה שכתבת לנו בתורתך (ויקרא י״ט:י״ג) לא תעשוק את רעך ולא תגזול וגם כתבת לנו בתורתך וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו (ויקרא כ״ה:ל״ה) אבי שבשמים זכור כמה פסחים וכמה סומים יש בהן בישראל שאין להם מזונות ואפ״ה נותנין שכר למלמדים שילמדו עם בניהם תורה. אבי שבשמים זכור לישראל שהם קנינך אשר מעולם שנאמר (דברים ל״ב:ו׳) הלא הוא אביך קנך וגו׳ ואומר ה׳ קנני ראשית דרכו (משלי ח׳:כ״ב) אבי שבשמים זכור כמה אלמנות ויתומים שיש בהם בישראל שעוסקין בתורה ובמצות בכל יום תמיד אבי שבשמים זכור רחמיך ה׳ וחסדיך כי מעולם המה (תהילים כ״ה:ו׳) ואומר טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו (משלי קמה) ואומר לה׳ אלקינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו (דניאל ט׳:ט׳) ואומר (שמות ל״ד:ו׳-ז׳) ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה. אבי שבשמים זכור מה שכתבת לנו בתורתך (יחזקאל י״ח:כ׳) בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן וגו׳. ועוד אם ח״ו יאבדו ישראל מן העולם ותאבד תורתך מן העולם ושנו חכמים במשנה אם אין תורה אין דרך ארץ ואם אין ד״א אין תורה. אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו ועל יום השביעי ועל שאר המצות. אבי שבשמים כתבת לנו ע״י יונה עבדך הנביא (יונה ד׳:י״א) ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה. כמו שאתה חסת על נינוה כן יתגוללו רחמיך עלינו וקיים עלינו מה שאמרו שפתיך (ישעיהו מ״ח:י׳-י״א) למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן.

פרק כ

א שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות (איכה ב׳:י״ט) מכאן אמרו ישמור אדם על בניו ועל בני ביתו שלא יצא אחד מהם לדבר עבירה חס ושלום ולא לידי דבר מכוער שנאמר (דברים ל״א:י״ב) הקהל את העם האנשים והנשים והטף ואומר (יואל ב׳:ט״ז) אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים יצא חתן מחדרו וגו׳. ואין זקנים אלא ת״ח שנאמר (במדבר י״א:ט״ז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל וגו׳. ואין עוללים ויונקי שדים אלא תינוקות של בית רבן שנאמר (תהילים ח׳:ג׳) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. ואין שדים אלא תורה שנאמר (ישעיהו ס״ו:י״א) למען תינקו ושבעתם משוד תנחומיה וגו׳. מה יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה זה הנשיא ואב בית דין מכאן אמרו אפילו חכם כמשה רבינו וחסיד כאהרן לא יאמר הואיל ואני יושב במנוחה בביתי שלום עלי נפשי אלא יצא ויכנוס עם הציבור בצער ועליהם הוא אומר יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה׳ ויאמרו חוסה ה׳ על עמך וגו׳. כשם שהקב״ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ירד משמי שמים העליונים ממקום כבודו וגדלו ושכן עם ישראל בשביל התורה שעשו מכאן אמרו אפילו יש לו לאדם מאה בתים ומאה כרמים ומאה שדות יניח הכל וילך לבית הכנסת ולבית המדרש ולכל מקום שמחדשין בו תורה שבשביל דבר זה יהא זוכה לכל מה שיחפוץ וכן דוד היה אומר (תהילים קל״ב:ד׳) אם אתן שנת לעיני וגו׳ ומתוך כך היה דוד זוכה לדברים גדולים מכאן אמרו מי שיש לו ת״ח בתוך ביתו ויודע במדתו ומפרנסו עם בני ביתו ברכה נכנסת לו בתוך מעשי ידיו לעולם שכן מצינו ביוסף שהיה בבית פוטיפר נאמר בו ויברך ה׳ את בית המצרי בגלל יוסף וגו׳ (בראשית ל״ט:ה׳) מכאן אמרו ארבע תכיפות הן תיכף לסמיכה שחיטה תיכף לגאולה תפלה תיכף לנטילת ידים ברכה תיכף לת״ח ברכה במעשה ידיו ויתפללו ויאמרו

חוסה ה׳ על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלקיהם ה׳ חנון ורחום ומלא רחמים רבים שפתותיך דובבות מישרים שפתותיך דובבות בבינה ובדעת ובחכמה והשכל כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה׳ אלקינו בכל קראנו אליו ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת ועליהם אמר דוד (תהילים קט״ז:ד׳) אנה ה׳ מלטה נפשי וגו׳ אף הקב״ה השיבו בתשובה שנאמר (יואל ב׳:י״ח-י״ט) ויקנא ה׳ לארצו ויחמול על עמו ויען ה׳ ויאמר לעמו הנני שולח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים וכל כך למה כדי שלא יצאו ישראל מבתיהם ויצאו בעיירות אחרות להביא בר ולחם ומזון לתוך בתיהם לכך נאמר חוסה ה׳ על עמך וגו׳ ויען ה׳ ויאמר לעמו הנני שולח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים וכל העכו״ם הנשארים בארץ לימות בן דוד יהיו הולכין לבתיהם ומביאין בר ולחם ומזון לבתיהם של ישראל ומעשרין את ישראל עושר גדול שנאמר (מלאכי ג׳:י״ב) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ וגו׳ ואומר (יואל ב׳:כ״ה) ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה׳ וגו׳ ולא יבושו עמי לעולם אלו ארבע מיני אומות שנשתעבדו בהם בישראל וכל כך למה כדי שיהא להם שכר. משלו משל למה״ד למלך שכעס על בנו ותפסו בידו והכניסו לבית רבו וקובל לרבו על בנו ועמד רבו והכהו מכות גדולות לפני אביו ואמר לו רבו בני אע״פ שהכיתך מכות גדולות אינן אלא קטנות לפניך לפי מעשיך והמכות האלה הם לטובתך כדי שתיטיב מעשיך וייטיב לך אביך אח״כ על מעשיך הטובים כך ישראל מתיסרים ביסורים גדולים על מעשיהם הרעים ואינן אלא יסורים קלים לפי מעשיהם ולא עוד אלא שהם מקבלים שכר על היסורין שלהם לכך נאמר ושלמתי לכם את השנים וגו׳ ולא יבושו עמי לעולם:

ב פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני זקן אחד ואמר לי רבי מפני מה חלק הקב״ה את עולמו לשני גוים ולשני ממלכות ואמרתי לו כדי לשמור את ישראל. משלו משל למה״ד לתינוקות של בית רבן משמר הרב אותם שלא יצאו ויטבעו בנהר וכדי שלא יבאו ויכו זה את זה וכדי שלא תכה אותן החמה כך הקב״ה משמר לישראל שלא יחטאו שלא יהיו כעולי מצרים שנאמר (ירמיה מז) כה אמר ה׳ הנה מים עולים מצפון והיו לנחל שוטף וגו׳ וכל כך למה כדי לקדש שמו הגדול שנאמר (ישעיה לג) כי ה׳ שופטנו ה׳ מחוקקנו ה׳ מלכנו הוא יושיענו ואומר ואכלתם אכול ושבוע וגו׳ (יואל ב) ואין שבוע אלא תורה שנאמר (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו לכך נאמר ואכלתם אכול ושבוע מאי כתיב בתריה והללתם את שם ה׳ אלקיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם מאי להפליא בין מעשיהם של צדיקים למעשיהם של רשעים בגיהנם מאי ולא יבושו עמי לעולם לפי שכל אחד ואחד לפי שכרו של אדם אחר בא בעולם לא גלגל הקב״ה להביא אברהם לעולם אלא בשכרו של שם שנתנבא ארבע מאות שנה על כל הארצות שבעולם ולא קבלו ממנו ולא גלגל הקב״ה והביא מלכות יון בעולם אלא בשכרו של יפת שכיסה את ערות אביו ולא גלגל הקב״ה והביא מלכות אדום לעולם שהחריבו את בית המקדש והגלו את ישראל מארצם אלא בשכרו של עשו שהיה בוכה ומתאנח בשעה שבירך יצחק את יעקב אבינו ולא גלגל הקב״ה והביא סנחריב לעולם אלא בשכרו של אשור שהיה איש כשר ובו היה עצתו של אברהם אבינו ולא גלגל הקב״ה והביא נבוכדנצר לעולם אלא בשכרו של אויל מרודך בנו מפני שנהג כבוד לאביו שבשמים ולא גלגל הקב״ה והביא פרס ומדי לעולם אלא בשכרו של כורש שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהחריבו העכו״ם את בהמ״ק ולא גלגל הקב״ה והביא את המן לעולם אלא בשכרו של אגג שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהיה חבוש בבית האסורין ואמר אוי לי שמא יאבד זרעי לעולם מן העולם לכך נאמר ולא יבושו עמי לעולם. ד״א ולא יבושו עמי לעולם אבינו שבשמים יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ששמו נח באהלנו ושמנו באהלו אע״פ שהכל שלו והכל מעשה ידיו ותהא לך קורת רוח מישראל עבדיך בכל מקומות מושבותם שאלמלא כתבת לנו שלשים במועצות ודעת עשאוני ח״ו כאדם אכזרי שכל דבריו באכזריות אבל מה עשית לנו בחכמתך ובתבונתך כתבת לנו שלשים במועצות ודעת שנאמר הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת וגו׳ (משלי כב) והודעתנו דור פלוני עשה כך טובה ותורה לכן קנסת אותו לטובה ואדם פלוני עשה כך תורתך וכך עשה טובה וקנסת עליו טובה ודור פלוני עשה כך רעה וכך קנסת עליו מיתה לכך נאמר ולא יבושו עמי לעולם.

פרק כא

א ד״א שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות מכאן אמרו יבקש אדם רחמים על עצמו ועל אשתו ועל בניו ועל בני ביתו שלא יצא אחד מהן לידי דבר מכוער ולא יראה אדם את אביו ואת אמו כשהן מדברים דברים יתרים ויחריש להם ואם עשה כן הוא והם אינם ממלאים ימיהם ושנותיהם שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד וגו׳ (דברים ד) מאי העטופים ברעב בראש כל חוצות הוי אומר אין חוצות אלא בתי כנסיות ובתי מדרשות שנאמר (ירמיה ה) שוטטו בחוצות ירושלים וגו׳ באותה שעה היה הקב״ה מכניס יגון ואנחה בלבו ואין שום כל בריה היה מכיר בו שנאמר (ישעיה טו) בחוצותיו חגרו שק וגו׳ וכשבא בלעם בן בעור אצל בלק מלך מואב לקלל את ישראל היה בא ומוצאן לישראל שיושבים קהילין קהילין ועוסקים בתורה ועליהם הוא אומר קנאת סופרים תרבה חכמה זהו סימן טוב לישראל שנאמר (במדבר כד) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן

לשבטיו ותהי עליו רוח אלקים מיד בכה בלעם בלבו והיה מצטער כאלו משברין את עצמותיו וגם מנקרין את עיניו והיה בלעם משים פיו לארץ מיד שם הקב״ה דבר בפיו של בלעם והיה כופה אותו להתנבא כל אותם הטובות ונחמות על ישראל שנאמר (במדבר כד) וישם ה׳ דבר בפי בלעם וגו׳ וישא משלו ויאמר וגו׳ מי מנה עפר יעקב וגו׳ כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא וגו׳. מכאן אמרו שישראל הם גדולים בתורה יותר ממלאכי השרת ואצ״ל שישראל הם גדולים יותר מכל באי עולם ומכל מעשה ידיו שברא בעולמו לכן שנו חכמים במשנה הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. מאי מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל אלא כמה עפר יש בהן בישראל שהן עוסקים בהן בד״ת שהן מגינים על ישראל ודומין לכלי זיין שנאמר (ש״ה ח) ברח דודי וגו׳ כמה בעלי בתים יש בהן בישראל שעוסקין בתורה וכן היה מיום שבחר הקב״ה באברהם אבינו ע״ה ועד עכשיו כמה נערים וקטנים יש בהן בישראל שהן בחותמיהן עד שהן נכנסין לחופתן כמה נערות בתולות יש בהן בישראל שהן בחותמיהן עד שעה שנכנסו לחופתן. מעשה בבת אחת שהיה אביה חבר לעכו״ם והיו אוכלין ושותין ומטיבין את לבם יחד ואמר לו אותו העכו״ם לאביה תנה את בתך לבני לאשה והתרצה לו אביה והרגישה הבת בדבר והחרישה לו בדבר עד שהגיע זמן חופתה וכשהגיע זמן חופתה עלתה לראש הגג והטילה את עצמה לארץ ומתה מיד יצתה בת קול ואמרה עליה אמר הכתוב ומספר את רובע ישראל. וכשניבא בלעם כל אותן טובות ונחמות על ישראל בכה בלבו ואמר תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו מלמד שהתאוה בלעם הרשע למיתתן של משה ואהרן ואמר אם אני מת במטתי כמשה ואהרן אני ואם לאו אין אני כמשה ואהרן ובפעם שלישית כשברך בלעם את ישראל מה אמר להם (במדבר שם) מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע ה׳ כארזים עלי מים יזל מים מדליו וזרעו במים רבים וירם מאגג מלכו וגו׳ מברכיך ברוך וגו׳. וכי מה טיבן של נחלים אצל בתי כנסיות ובתי מדרשות שאומר כנחלים נטיו אצל מה טובו אוהליך יעקב אלא לומר לך מה נחלים מעלין את האדם מן הטומאה לטהרה כך בתי כנסיות ובתי מדרשות מעלין את האדם מן הטומאה לטהרה כיצד אלא מביאין את האדם מחובה לזכות לכך נאמר כנחלים נטיו. ומאי כגנות עלי נהר אלא אלו מלמדי תינוקות שבישראל שהם מוציאים מלבם חכמה בינה דעת והשכל ומלמדין להתינוקות לעשות רצון אביהם שבשמים לכך נאמר כגנות עלי נהר: ד״א כגנות עלי נהר אלו החכמים שבישראל ותלמידיהם שעוסקים בתורה בכל יום ומייסרין את עצמן במקרא במשנה במדרש בהלכות ובאגדות ועליהם הוא אומר היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני. אלו אמר הקב״ה לישראל היושבת בגנים ישראל מקשיבים לקולך השמיעני הייתי אומר דוקא כל ישראל אלא אמר הקב״ה לישראל היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני לומר לך אפי׳ ג׳ ואפי׳ שנים שיושבים ועוסקים בתורה עליהם הוא אומר היושבת בגנים וגו׳. לכך נאמר כגנות עלי נהר ומאי כאהלים נטע ה׳ אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. ד״א אל תקרי כאוהלים אלא כאהלים משל למה״ד למלך שעשה סעודה לכל גדולי מלכות שעוברין עליו. ומאי כארזים עלי מים אלו גסי הרוח שבישראל שיש בהם ד״ת ואכ״ו השפלים והעניים שהם מזלזלין את עצמן על ד״ת לכן נאמר אח״כ יזל מים מדליו. מאי וזרעו במים רבים אלא אלו בעלי בתים שבישראל שיצליחו במעשה ידיהם בשביל דרך ארץ שיש בהם ואכ״ו התלמידי חכמים שבישראל שיצליחו הם ובניהם ובני בניהם. ומאי וירם מאגג מלכו וגו׳. זה אגג שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהיה חבוש בבית האסורים ואמר אוי לי שמא יאבד זרעי מן העולם לכך נאמר וירם מאגג מלכו. ד״א וירם מאגג מלכו אלו רשעים גמורים שבישראל שמכניסין יגון ואנחה בלבבם בשעה שהן נכנסין לבית עולמן בשביל מעשיהם הרעים שעשו וחזרו ועשו תשובה ומתין מתוך התשובה גם אלו בני עוה״ב.

ב ד״א העטופים ברעב וגו׳ אמרו חכמים כשירד משה מהר סיני וראה את הסרחון שסרחו ישראל במעשיהם הסתכל משה בלוחות וראה את כתבן שפרח מעליהם מיד שברן משה תחת ההר נתאלם משה ולא היה יכול להשיב דבר באותה שעה נגזרה גזרה על ישראל שילמדו תורה מתוך הצער ומתוך השעבוד ומתוך הטלטול ומתוך הטירוף ומתוך הדוחק ומתוך שאין להם מזונות ובשכר אותו הצער עתיד הקב״ה לשלם שכרם לימות בן דוד כפול ומכופל שנאמר (ישעיהו מ׳:י׳) הנה ה׳ אלקים בחזק יבא וגו׳ הנה שכרו אתו וגו׳ ואומר (איוב מ״א:ג׳) מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא וכענין שאמרו חכמים לטובתו נשברה רגל פרתו כדי שתהא משכורתו שלמה כן אהרן אמר אלולי קרח לא עמדה עלי אותה הברית שנאמר (במדבר י״ז:ה׳) זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני ה׳ וגו׳ ואמר אהרן לטובתי נשברה רגל פרתי: ד״א העטופים ברעב וגו׳ אין רעב אלא בד״ת שנאמר (עמוס ח׳:י״א) הנה ימים באים נאם ה׳ והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה׳ וגו׳. מכאן אמרו שיהא אדם לומד תורה באימה וביראה ברתת ובזיע ויסתכל אדם בעצמו וידע מה יהיה לו אחר מיתה לכן ישא אדם את עיניו ויסתכל אל השמים ויאמר מי ברא את הכוכבים והמזלות ברקיע ונתן מקום ודרך ומסלה לכל אחד ואחד וכן יסתכל לארץ ויראה כמה מגדלים בנתה מלכות עכו״ם מי גדען והשליכן לארץ וכמה מגדלים בנתה מלכות מדי מי גדען והשליכם לארץ מי בעט בו במגדל הראשון ונתן ראשו במקום אחד וגופו במקום אחר וכ״א מיל בין זה לזה שנאמר (ישעיהו ל״ג:י״ח) לבך יהגה אימה איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים. מכאן אמרו לעולם יהא אדם ירא שמים יראה גמורה יראה על האמת ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו ובכל יום ויום ישכים ויאמר רבון כל העולמים

ואדוני האדונים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנוניו לפניך כי על רחמיך הרבים מה אנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה כחנו מה גבורתנו מה נאמר לפניך ה׳ אלקינו ואלקי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תוהו וימי חייהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אוהבך שנשבעת לו בהר המוריה זרע יצחק ידידו שנעקד על גבי המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו קראת את שמו ישראל וישורון. לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולברך ולקדש וליתן שבח והודיה לשמך אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו אשרינו שאנו משכימים ומעריבים ערב ובוקר ואומרים פעמים בכל יום שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד בשכמל״ו אתה הוא עד שלא בראת את העולם ואתה הוא משבראת את העולם אתה הוא בעוה״ז ואתה הוא בעוה״ב קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך ובישועתך תרום ותגביה קרננו בא״י מקדש את שמך ברבים. אתה הוא ה׳ אלקינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים אמת אתה ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלקים קבץ קויך מארבע כנפות הארץ כדי שיכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלקים לבדך (עליון) לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה כו׳. אבינו שבשמים עשה עמנו צדקה וחסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו וקיים לנו ה׳ אלקינו מה שכתוב (צפניה ג׳:כ׳) בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה.

פרק כב

א הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגו׳. (שמות כג) ברוך המקום ברוך הוא שבחר בהן בישראל יותר מבכל מעשה ידיו וקנה אותם קנין גמור וקרא אותם בנים ועבדים לשמו. בא וראה מה נאמר בהן בישראל (שמות ו) לכן אמור לבני ישראל אני ה׳ וגו׳ ולקחתי אתכם לי לעם וגו׳ והבאתי אתכם אל הארץ וגו׳. יהי רצון מלפניך אבי שבשמים שלא תתנני ביד שליח לעולם מה כתיב מקודם (שמות יט) בחדש השלישי וגו׳ ואחריו מה כתיב (שמות כא) ואלה המשפטים ואחריו מה כתיב הנה אנכי שולח מלאך וגו׳. משלו משל למה״ד למלך בשר ודם שבא בסוסים ובפרשים ובחיילות הרבה כיון ששמעו עבדיו ובני ביתו נזדעזעו ופחדו ורעדו וחרדו חרדה גדולה והמלך היה חכם ופקח ובעל בינה ומחשבה. מה עשה בא וישב במדינה סמוך לביתו ואמר להשרים והדוכסין שלו כמה בעלי בתים יש להם תנו להם כך וכך חטין ושעורין לאכילה וצמר ופשתים להלבישם כמה עניים ואביונים יש בהם כמה סומין ופסחין וחרשים יש בהם תנו להם כך וכך חטין ושעורין לאכילה וצמר ופשתים להלבישם. כמה נערים וקטנים וכמה זקנים וזקנות יש בהם תנו להם כך וכך חטין ושעורין לאכילה וצמר ופשתים להלבישם. מיד נחו עבדיו ובני ביתו מן הפחד והחרדה. כך כשנגלה הקב״ה ליתן התורה לישראל לא נגלה עליהם אלא במאתים וארבעים ושנים אלפים רבבות מלאכים שנאמר (תהלים סח) רכב אלקים רבותים אלפי שנאן ונאמר (חבקוק ג) אלוה מתימן יבוא וגו׳. אף כשבא הקב״ה ושכן על הר סיני היה עמו עשרים ושנים אלף מלאכים ממונים על ישראל ונוטלין כל א׳ וא׳ מישראל שנים עשר מיל שנאמר כנשר יעיר קנו וגו׳ יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברים לב) וכשעמדו אבותינו על הר סיני לקבל את התורה באותה שעה נזדעזעו ורעדו ופחדו וחרדו חרדה גדולה שנאמר (שמות יט) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וגו׳ ויחרד כל העם אשר במחנה וגו׳ ואומר (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות וגו׳ וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות. כיון שראה משה את ישראל שהיו מתייראין כשהיה נגלה עליהם הקדוש ברוך הוא והיה מדבר עמהם אמר להם משה אל תיראו שנאמר ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו וגו׳ פייסן משה תחלה לישראל ואח״כ ערך להם נזיקין וכל מדות הדין דכתיב אח״כ ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי תקנה עבד עברי וגו׳ עד ורצע אדוניו את אזנו וגו׳. אוי להם לרשעים שבשביל מעשיהם המקולקלים ודברים שאינן ראויין שהם עושין הן מביאין את עצמן לידי פסול והן עניים עד יום מותן והלא הדברים הם ק״ו ומה אם הרשעים שנמכרים בגניבתם אומר הכתוב (דברים טו) העניק תעניק לו מצאנך וגו׳ לא יקשה בעיניך בשלחך אותו חפשי וגו׳. צדיקי עולם שעושין רצונו של מקום בכל יום עאכ״ו. משלו משל למה״ד למלך שהיה לו פלטרין גדולים והדלת נעולה שאין אדם יכול לכנוס בהן והיה זיז יוצא ממנה והיו עליו תאנים וענבים וכל מיני מגדים כולן וזיז אחר סמוך לו יוצא ממנה והיה עליו אכילה ושתיה וכל מיני מזונות וסיפוקין כולן וכל העם העומדים חוץ מפלטרין של מלך באים ועוברים ושבים שם מה הן אומרים מן הזיז שהוא יוצא מן הפלטרין של מלך אתה תוכל לידע מה יש בתוכה כך מן היסורין של הצדיקים בעולם הזה אתה למד מדת פורענותן של הרשעים בגיהנם. אף משלותן של רשעים בעוה״ז אתה למד מתן שכרן של הצדיקים לעוה״ב שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו׳ ואומר (ישעיה סד) ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה וגו׳: פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני זקן אחד ואמר לי וכי יש עכו״ם לימות בן דוד ואמרתי לו כי כל הגוים וכל הממלכות שעינו אותם את ישראל ולחצו אותם יהיו רואין

בשמחתן של ישראל ויצטערו ויכעיסו בלבבם ואח״כ הן הולכין לעפרם ושוב אינן חוזרים לעולם שנאמר (תהלים קיב) רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס תאות רשעים תאבד ואומר (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי וגו׳. וכל הגוים וכל הממלכות אשר לא עינו את ישראל ולא לחצו אותם יהיו רואין בשמחתן של ישראל והויין אכרים וכורמים לישראל שנאמר (ישעיה סא) ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם ואתם כהני ה׳ תקראו וגו׳ ואומר (ישעיה סה) ולעבדיו יקרא שם אחר אלו כשרים שבישראל לימות בן דוד. עד שאני עומד ומדבר עם הזקן בא אצלי תלמיד אחד שאינו בקי בהלכה ואמר לי עוסק אני בד״ת ומחמד ומתאוה ומצפה אני אם תורה תבא אלי ואין תורה באה אלי. אמרתי לו בני לא זכה האיש לד״ת אלא א״כ מוסר נפשו למיתה עליה לכבוד שמים כשור הזה שמכניסין אותו לעול והוא מוסר עצמו על כבוד בעליו לעובדו שנאמר (משלי יד) ורב תבואות בכח שור מה הבריות אומרים שרוב תבואתה של התורה בכח השור ואומר (משלי טז) לאדם מערכי לב ומה׳ מענה לשון ואומר העניים והאביונים מבקשים מים ואין וגו׳ אני ה׳ אענם (ישעיה מא) אבי שבשמים יהי שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ותהא לך קורת רוח מישראל עבדיך בכל מקומות מושבותם על מה שאמרת שאתה מקבל את פושעי ישראל בתשובה שאפילו הגדיל אדם מאה עבירות זו למעלה מזו ועשה תשובה הריני עמו ברחמים ואקבל את תשובתו שאפי׳ עומד אדם ומחרף כלפי מעלה ויחזור ויעשה תשובה אתה הקב״ה מוחל לו על כלם שנאמר (ישעיה לה) אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אלם וגו׳ ואין עור וחרש ופסח ואלם אלא מי שהוא חסר דעת בד״ת וחסר מעשים טובים שהרי נאמר כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (ישעיה לה).

פרק כג

א בא ונלך למדתן של נשים מה שנאמר אח״כ (שמות כ״א:ז׳) וכי ימכור איש את בתו לאמה וגו׳ אם רעה בעיני אדוניה וכו׳ והפדה וגו׳ אם אחרת יקח לו שארה וגו׳. אשרי אדם שכל מעשיו לש״ש הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות שנאמר אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע. פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש בירושלים לפני החכמים והיינו עוסקים בעסקי נשים אמרתי להם דבר זה שלא יהא נוהג בה באמה העבריה כמו שהוא נוהג בשפחה כנענית שלא יאמר לה הליכי דמים והביאי לי ירק מן השוק. ואמר לי מפני מה ואמרתי להן רבותי מפני שהאשה משלמת א״ע ועוברת עבירה בשביל סעודה לפי שעה בזמן שהרעב בעולם ואומרת אין בכך כלום שנאמר (איכה ה׳:י׳-י״א) עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב וכתיב בתריה נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה וכי מה ענין זה אצל זה אלא לומר לך שכל זמן שהרעב בעולם אשה משלמת את עצמה ועוברת עבירה בשביל סעודה לפי שעה ואומרת אין בכך כלום לכך נאמר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב וכתיב בתריה נשים בציון ענו וגו׳. מאותה שעה תקנו חכמים ואמרו הלכה מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובים הבנים יירשו את הכל והבנות יזונו ובזמן שהנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים אדמון אומר בשביל שאני זכר הפסדתי אמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון. מכאן אמרו כל בית שיש בו אמה העבריה מריבה ביניהם ואינו מוצא קורת רוח בעולם שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה וגו׳ וכתיב בתריה וכי יריבון אנשים וגו׳ וכי מה ענין זה לזה אלא ללמדך כל בית שיש בו אמה העבריה מריבה ביניהם ואינו מוצא קורת רוח בעולם לכך נאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה וכתיב בתריה וכי יריבון אנשים וגו׳. ד״א וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרוף וגו׳ רק שבתו יתן ורפא ירפא וכי יכה איש את עבדו וגו׳ ומת וגו׳ נקם ינקם וגו׳. אמרתי להם רבותי מכאן לרופא שרפא את החולה ושליח ב״ד שהכה במקלות ארבעים והרב הרודה את תלמידו ודיין וכהן העובד ע״ג המזבח שהרגו את הנפש במזיד כולן יעברו ממלאכתן וילכו ויעשו מלאכה אחרת ואם חזרו ועשו תשובה מרפאין אותן ואם לאו עונשין אותן אפילו על הממון שלהם שהוא הדבר הקל לכך נאמר וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו וגו׳ וכי יכה איש את עבדו וגו׳ ומת וגו׳ נקם וגו׳. ועוד אמרתי להם רבותי מה כתיב אח״כ וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש וגו׳ ואם אסון יהיה וגו׳ וכי יכה איש את עין עבדו וגו׳ ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו תחת שנו. מכאן לחיה שהרגה את הנפש במזיד מוציאין אותה ואם חזרה ועשתה תשובה ומוצאין בה סימנין מרפאין אותה ואם לאו עונשין אותה אפילו על ממון שלה שהוא דבר הקל לכך נאמר וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה וגו׳ ואם אסון יהיה וגו׳ עד לחפשי ישלחנו תחת שנו. וכיון שבאו ישראל וראו שרחמיו של הקב״ה מרובין אמרו אלו היינו זכויין לא עברה השכינה מבינינו לעולם אבל כשהיו ישראל במצרים ובמדבר הן היו תמימי דרך בדבר וכך כשעמדו אבותינו על הר סיני הן היו תמימי דרך בדבר לכך פייסן תחלה ואח״כ ערך לפניהם נזיקין וכל מדות הדין ואח״כ אמרו ברוך ה׳ אלקי ישראל אלקים צבאות יושב הכרובים אתה הוא אלקים לבדך בתבונה. וכשהיו ישראל במצרים נתקבצו כולם וישבו יחד משום שהיו כלם באגודה אחת וכרתו ברית יחד שיעשו ג״ח זה עם זה וישמרו בלבם ברית אברהם יצחק ויעקב ולעבוד את אביהם שבשמים לבדו ושלא יניחו לשון בית יעקב אביהן ושלא ילמדו לשון מצרים מפני דרכי ע״א. כיצד כשהיו ישראל עובדין את אביהן שבשמים לבדו במצרים ולא היו משנים לשונם היו המצריים אומרים להם למה לא תעבדו את אלקי מצרים ויקל עבודתו מכם משיבין ישראל ואומרים להם וכי

שמא עזבו אברהם יצחק ויעקב אבותינו את אלקינו שבשמים שיעזבו בניהם אחריהם אותו ואמרו להם המצריים לאו ואמרו להם ישראל לא עזבו אבותינו את אלקינו שבשמים כן אנחנו לא נעזוב אותו. וכשהיו שומרים ישראל את ברית אלקיהם שבשמים ומלין את בניהם במצרים ואמרו להם המצריים אם לא תשמרו ולא תמולו שמא תקל העבודה הקשה מכם היו ישראל משיבין ואומרים להם שמא שכחו אבותינו את ברית אלקינו שבשמים שישכחו בניהם אחריהם ואמרו להם לאו ואמרו להם ישראל כשם שלא שכחו אבותינו כך לא נשכח אנחנו לעולם: ד״א כשהיו ישראל מלין את בניהם במצרים היו המצריים אומרים להם למה אתם מלין את בניכם והלא לאחר שעה יהא משליכין אותו בנהר ואומרים להם ישראל אנחנו נמול אותם ואח״כ עשו להם כרצונכם. וכשהיו ישראל עושין ז׳ ימי המשתה היו המצריים אומרים להם למה אתם עושים ז׳ ימי משתה והלא לאחר שעה מוציאין אותו לעינוי ואמרו להם ישראל אנחנו נעשה שבעת ימי משתה ואח״כ עשו לנו כרצונכם המת ימות והנהרג יהרג והבא בחיים יחיה כל אותן דברים היו המצריים מחרפין אותם את ישראל ומכין אותם ופוגעין להם וסוערין להם ואין לישראל מנוס מפניהם שנאמר (תהילים מ״ד:י״ד) תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו וגו׳ כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך וגו׳ כי דכיתנו במקום תנים זה פרעה מלך מצרים וכל המצריים ותכס עלינו בצלמות אלו חיים של צער אם שכחנו שם אלקינו ונפרוש כפינו לאל זר וגו׳ כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה עורה למה תישן וגו׳. כי בזמן שישראל עושין רצונו של אביהם שבשמים מה נאמר בהם הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהילים קכ״א:ד׳) וכשאין עושין רצונו של מקום מה נאמר בהם עורה למה תישן וגו׳:

ב פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני זקן אחד ואמר לי רבי דורות הללו הן כשרין יותר מן יוצאי מצרים ראה בעיניך ובאזניך שמע שהרי דורו של משה לא היה עמהם רק התורה בלבד אבל דורות הללו יש עמהם תורה נביאים וכתובים ואמרתי לו לא שהרי אותן דורות שהיו מיום שחרב הבית ראשון עד שנבנה הבית שני היה עמהם תורה נביאים וכתובים ודברי פלפול של התורה ואפילו הכי לא היו כשרין כמו יוצאי מצרים. ואם רוצה אתה ללמוד וחפץ אתה בדברי תורה צא ולמד מה שנאמר בהם ביוצאי מצרים (ירמיהו ב׳:ב׳) הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר כה אמר ה׳ זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה קודש ישראל לה׳ ראשית תבואתה אבל כשהיו יוצאי מצרים מהלכין במדבר לא הניח הקב״ה דבר בעולמו שלא גלה לישראל שנאמר (תהילים כ״ה:י״ד) סוד ה׳ ליראיו ובריתו להודיעם ונאמר (עמוס ג׳:ז׳) כי לא יעשה ה׳ אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. העבודה ומעיד אני עלי שמים וארץ כי בכל יום ובכל שעה שאני זוכר את כל המעשים אני נופל על פני האדמה ומברך ומרומם ומשבח ומקדש לשמו של מי שאמר והיה העולם ברוך הוא וברוך שמו של ממ״ה הקב״ה שהוא יושב ומחלק מזונות לכל באי עולם וכל מעשה ידיו מאדם ועד בהמה ועד רמש ועד עוף השמים וכל הנפשות אשר ברא. אף דוד היה משבח את יוצאי מצרים כי אפילו המצוה האחת שהיתה בידם נוח לפני הקב״ה הרבה יותר מן כמה מצות שלנו ומהו המצוה האחת שהיתה בידם שנתקבצו כולם באגודה אחת וכרתו ברית שיעשו גמילות חסדים זה עם זה. וישמרו ברית המילה שהוא ברית אברהם יצחק ויעקב ושלא יניחו לשון של יעקב אבינו ושלא ילמדו לשון של מצרים מפני דרכי ע״ז שנאמר (שמואל ב ז׳:כ״ג) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלקים זה משה ואהרן לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלקיו אל תאמר כן אלא כך תאמר מפני עמך ישראל אשר פדית לך ממצרים כרת גוים ואלקיו.

פרק כד

א אל תתן ה׳ מאויי רשע זממו אל תפק וגו׳ (תהילים ק״מ:ט׳) בא וראה מה בין יוצאי מצרים שהן מזרע של יעקב ובין העכו״ם שהן מזרעו של עשו יוצאי מצרים מצוה אחת היתה בידן והיתה לפני הקב״ה נוח הרבה יותר מן מאה מצות ומהו המצוה אחת שהיתה בידם שעשו כולם אגודה אחת וכרתו ברית לגמול חסד זה עם זה ולשמור ברית המילה ושלא להניח לשון בית יעקב ושלא ילכו וילמדו לשון מצרים מפני דרכי ע״א. אבל זרעו של עשו לא היו כן אלא כל זמן שיצחק היה קיים היו מקיימים ברית המילה וכיון שמת יצחק מיד היו מבטלין ברית המילה שנאמר (משלי ט״ו:כ״ה) בית גאים יסח ה׳ זה היתה ביתו של עשו ויצב גבול אלמנה זה ביתו של עובדיהו. משלו משל למה״ד למלך שהוא נותן כתרו לאוהבו ואמר לו יהא הכתר הזה מונח בראשך ובראש בנך לעולם הניחו אוהבו בראשו עד שעה שהוא נכנס לבית עולמו. לימים אחרי שנכנס לבית עולמו אמר המלך בלבו אלך ואראה את בן אוהבי מה אם יהא כתר אוהבי מונח בראשו הלך המלך אצל בן אוהבו ומצא הכתר מונח באשפה לאחריו בקצה גבול הבית מיד הלך המלך בסוף הגבול שנאמר (שופטים ה׳:ד׳) ה׳ בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום וגו׳. למה נדמה עשו ואליפז התימני עם בנו עמלק וירבעם בן נבט ומרודך עם נבוכדנצר ואגג עם המן האגגי. לאחד שמצא כסות בדרך סמוכה לעיר תפסה בידו והכניסה לתוך העיר והיה מכירו ואומר של מי אבידה זו נתקבצו כל בני העיר ויצאו לקראתו ואומרים זה לזה ראיתם פלוני זה כמה הוא צדיק כמה הוא חסיד כמה הוא כשר מיד עמדו בני העיר ועשאוהו ראש וקצין של העיר עליהן לאחר שתים ושלש שנה עמד והחריב כל המדינות וכל הארץ וכן לכך נדמה עשו ואליפז עם בנו עמלק ומרודך עם נבוכדנצר וירבעם בן

נבט ואגג עם המן. עשו בשכר שלש דמעות שהוריד ונפלו מעיניו נתנו לו הר שעיר שאין גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם. אליפז בשכר שנהג כבוד באביו יצא ממנו עמלק לעולם. ירבעם בשכר שהשיב דבר לפני המלך שלמה נתנו בידו עשרת השבטים. שכרו של מרודך שנהג כבוד באבינו שבשמים יצא ממנו נבוכדנצר לעולם. שכרו של אגג כשהיה חבוש בבית האסורין היה בוכה ומתאנח ואומר אוי לי שמא יאבד זרעי מן העולם יצא ממנו המן לעולם. ומה יהא סופו של עמלק גנבים יבאו עליו ויפשטו עליו גדודים מן החוץ כמו שניבא עליו עובדיה הנביא שנאמר (עבודיה א) אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה וגו׳: ולמה זכה עובדיה לנבואה א״ר יצחק מפני שהחביא מאה נביאים שנאמר (מלכים א י״ח:ד׳) ויקח עובדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה ויכלכלם לחם ומים. מ״ש חמשים חמשים א״ר אלעזר מיעקב אבינו למד שנאמר (בראשית ל׳:כ״ז-כ״ח:ב:ט׳) והיה המחנה הנשאר לפליטה רבי אבהו אמר לפי שלא היתה המערה מחזקת יותר מחמשים איש. הרי הוא אומר בעובדיהו (מלכים שם) ויקרא אחאב אל עובדיהו אשר על הבית ועובדיהו היה ירא את ה׳ מאד. מאי א״ל א״ר יצחק הכי אמר לו שמא אין מעשיך כמעשה החסידים. יעקב נתברך ביתו של לבן בשבילו שנאמר (בראשית ל׳:ל׳) נחשתי ויברכני ה׳ בגללך ואומר (בראשית ל) ויברך ה׳ אותך לרגלי. יוסף נתברך ביתו של פוטיפר בשבילו שנאמר (בראשית ל״ט:ה׳) ויברך ה׳ את בית המצרי בגלל יוסף. ולמה לא נתברך ביתי בשבילך שמא אין מעשיך כמעשה חסידים הראשונים לכך נאמר ויקרא אחאב אל עובדיהו אשר על הבית יצתה בת קול ואמרה ועובדיהו היה ירא את ה׳ מאד וביתו של אחאב אינו מזומן לברכה. אליפז עם עמלק מאי הוא עמלק היה אומר אל אליפז אביו מי הוא שיורש העוה״ז והעוה״ב א״ל אליפז אל עמלק בני ישראל יורשין העוה״ז והעוה״ב לכן לך עכשיו וחפור להן בורות שיחין ומערות של מים כדי לשתות הן ומקניהן והכן להם דרכים אם תעשה כן תזכה ותירש ותנחל ותבא לעולם הבא אבל הוא לא עשה כן אלא כיון שאמר לו רישומו של דבר מיד יצא עמלק להחריב את העולם שנאמר (שמות י״ז:ח׳) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ולמה נקרא שמה רפידים משום שריפו ידיהם מן המצות והקב״ה בוחן לבות וכליות הוא ואומר לו שוטה שבעולם לא יצרתיך לאחר שבעים לשונות לכן אתה הוא שתהיה ראשית ואחרית לכל יורדי גיהנם שנאמר (במדבר כ״ד:כ׳) וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד ואומר (דברים כ״ה:י״ט) והיה בהניח ה׳ אלקיך לך וגו׳ תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח ואומר (שמות שם) כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים ואומר כי יד על כס יה מלחמה לה׳ בעמלק מדר דר וזהו משל הדיוט שבני אדם מושלים אותו אפילו האבן שנכשלים בו בני אדם או שמסקלים בו ויתד מן התלוים על עצים הן עתידים ליתן את הדין. ולא זו בלבד אלא זרעו של עשו שבטלו ברית המילה מבשרם ועברו על מצות שבת ועל כל המצות האמורות בתורה ונתנו את נבלת עבדיו הצדיקים והחסידים מאכל לעוף השמים ולחיות הארץ שנאמר (תהילים ע״ט:ב׳) נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ. לכן הקב״ה שהוא בוחן לבות וכליות אמר לו אילו היתה ברית המילה בבשרך לא הייתי דן אותך על כל מחשבה ומחשבה כמעשה. ועל מה שאתה עתיד לעשות כאלו כבר נעשה אע״פ שלא נעשה עדיין שנאמר (יחזקאל ל״ה:ו׳) לכן חי אני נאם אדני אלקים כי לדם אעשך ודם ירדפוך אם לא דם שנאת ודם ירדפך כי לדם מילה ודם קרבנות ודם שיש לאדם בגופו ולבו שנאת. מה כתיב בתריה (יחזקאל ל״ה:י׳) יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה וה׳ שם היה מי גלה את הסתרים הוי אומר הקב״ה לכך נאמר וה׳ שם היה ואומר (עובדיה א׳:ב׳) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד וגו׳ אם תגביה כנשר וגו׳ ואומר (ירמיהו מ״ט:ט״ו-ט״ז) כי הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם תפלצתך השיא אותך וגו׳ כי תגביה כנשר קנך משם אורידך וגו׳. מאי תפלצתך תפל וליצן א״ל ליצנות שהיתה בך היא גרמה לך להעבירך מן העולם לכך נאמר תפלצתך השיא אותך וגו׳. מאי תגביה כנשר וגו׳: ברוך המקום ברוך הוא שהוא נפרע משונאיהם של ישראל מדה כנגד מדה שכשם שהיתה בדעתו כך הקב״ה עוקר אותו ואת זרעו מן העולם שנאמר (עובדיה א׳:י״ח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו וגו׳ ואומר כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות וגו׳ המה יבנו ואני אהרוס וגו׳ (מלאכי א׳:ד׳) ואומר (עובדיה שם) מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם אמר הקב״ה אל עשו אתה רצית לחמוס את יעקב אחיך לכן תכסך בושה ונכרת לעולם. ומהו החמס שחמס את יעקב עד שבשביל כך תכסך בושה משום שלא רצית להניח ס״ת בידו לכן תכסך בושה ונכרת לעולם. ולא זו בלבד אלא שם הגדול בן נח שנתנבא ארבע מאות שנה על כל אומות העולם ולא קבלו ממנו וכך אמר להם שם הגדול. לא תרצח. לא תנאף. לא תגנב. לא תענה. ולא תחמד. אמרו לו כל אלו הדברים יפין הם ואפ״ה לא קבלו מלכותך עליהם. אבל אנחנו בני ישראל עמך בני בריתך בני אברהם יצחק ויעקב אהוביך שעשו רצונך בעולם קבלנו תורתך לכן תעשה לנו ג״כ קורת רוח ותהא מקיים מה שהבטחתנו ואמרת לבניך להתקנא ולהתנקם מן אויבינו שנאמר כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וגו׳ (דברים ל״ב:מ״ג) וכן דוד היה אומר (תהילים ז׳:ז׳) קומה ה׳ באפך הנשא בעברות צוררי וגו׳. וכשיצאו ישראל ממצרים נתקבצו כל ישראל ומשה עמהן ואמרו לפני הקב״ה רבש״ע אין בינינו לבין אומות העולם כלום שנאמר (שמות ל״ג:ט״ז) ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה ויאמר ה׳ אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה וגו׳ ואדעך בשם. באותה שעה נשבע הקב״ה בשמו הגדול שתנתן תורה תמימה על ידיהם הכל מסודר ומתוקן לפניהם כגביעים וכוסות מלאים מים ויין ושלחנות מלאות

מכל מעדני עולם שנאמר (ש״ה ז) שררך אגן הסהר אל יחסר המזג. לפיכך נשבע הקב״ה לעמו שלא יחליפם באומה אחרת ולא ישנם ולא ימירם בעם אחר ולא יכלה אותם שנאמר (הושע י״א:ט׳) לא אעשה חרון אפי וגו׳.

פרק כה

א וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר אנכי ה׳ אלקיך וגו׳ (שמות כ׳:א׳-ב׳) ברוך המקום ברוך הוא שבחר בישראל מכל מעשה ידיו וקנה אותם קנין גמור וקרא אותם בנים ועבדים לשמו לפעמים הוא מדבר עמהם כמו שהוא מדבר עם הרבים ולפעמים הוא מדבר עמהם כמו שהוא מדבר עם היחיד וכל כך למה אלא בשביל האהבה שהוא אוהב אותם ובשביל השמחה שהוא משמח בהם לכן הוא מדבר עמהם בלשון יחיד ובלשון רבים. לפיכך הייתי אומר שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב שלא קנו האבות העוה״ז והעוה״ב וימות בן דוד אלא בשביל מעשיהם הטובים ות״ת. וכך שנו חכמים במשנה כל אחד ואחד מישראל חייב לומר בשבילי נברא העולם ולא יאמר האדם בלבו לעצמו אין העוה״ב אלא תוהו ובוהו לכן אלך בשרירות לבי ואוכל ואשתה ואהנה בעוה״ז ואח״כ אלך מן העוה״ז. ואם הוא עושה כן עליו אומר אמר נבל בלבו אין אלקים ואם הוא ת״ח חושך ממנו חכמה ובינה ואם פנה א״ע לדברים אחרים עליו הכתוב אומר (ישעיהו ל״ב:ו׳) כי נבל נבלה ידבר וגו׳. וכן לא יראה אדם את הרבים בצער ויאמר אלך בשרירות לבי ואוכל ואשתה ואהנה מן העוה״ז ואם הוא עושה כן עליו הכתוב אומר (ישעיהו כ״ב:י״ג) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתה כי מחר נמות מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה׳ צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. ע״כ מדה בינונית. אבל במדת רשעים מה כתיב עליהם הכתוב אומר (ישעיהו נ״ו:י״ב) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יותר מאד אחריו מה כתיב (ישעיהו נ״ז:א׳) הצדיק אבד ואין איש שם על לב וגו׳. מה הענין של אחריו יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו וגו׳ מכאן אמרו חכמים אפי׳ חכם מישראל שהוא כמרע״ה שהיה אב לחכמים ואבי הנביאים וחסיד כאהרן אחיו לא יאמר הריני בשמחה בביתי ושלום עליך נפשי אלא יצא מביתו ויהא עם הציבור בצער אלא במה קונה אדם את אביו שבשמים ועוה״ב הוי אומר שהוא קונה להקב״ה במעש״ט ות״ת והקב״ה מקנהו העוה״ז והעוה״ב וימות בן דוד. ואלו הן המעש״ט שהאדם קונה להקב״ה ועוה״ב בתוכם מתוך אהבה ואחוה ויראה ושלום וריעות ומתוך האמת והשלום ומתוך שפל ברך ומתוך ענוה ומתוך רבוי ישיבה ומיעוט סחורה ומתוך שמוש חכמים ומתוך פלפול התלמידים ומתוך לב טוב ומתוך דרך ארץ ומתוך לאו לאו והן הן. למדנו מאבינו אברהם שבתחלת מעשיו היה לו יראה מלפני הקב״ה שנאמר (בראשית ט״ו:א׳) אחר הדברים האלה היה דבר ה׳ אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך ואין אומרים לאדם אל תירא אלא למי שהוא ירא שמים לאמיתו ומשלו משל למה״ד למלך שאמר לבנו בני צא והרוג את כל הליסטים הללו ולא תקח כלום מן הממון שלהם אם יפלו בידך כדי שלא יאמרו לא יצא בן המלך להרוג את הליסטים הללו אלא בשביל לקחת את הממון מיד יצא והרג את כל הליסטים. בחזירתו יצא אביו לקראתו וא״ל ברוך אתה בני ותהא לך קורת רוח בעולם שלא נהנית מן ממונם כלום עכשיו בא עמי ואתן לך כל כלי חמדה שבעולם ואבנים טובות ומרגליות מבית גנזים שלי. וכן לכך נדמה אברהם אבינו בשעה שיצא להרוג את המלכים בחזירתו יצא מלך סדום לקראתו והיה כמדומה למלך סדום שאברהם לא יחזיר לו כלום היה מבקש וא״ל לאברהם בבקשה ממך תן לי הנפש והרכוש קח לך (בראשית י״ד:כ״א-כ״ב) מיד ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה׳ וגו׳ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך וגו׳ וכבר נשבעתי שלא אקח כלום מכל אשר לך ואמר לו אברהם למלך סדום שוטה שבעולם וכי לכסף ולזהב ולכל כלי חמדה שלך אני צריך אני אשליך לפניך הכל לארץ ותראה שלא נהניתי מממונך כלום בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגו׳ באותה שעה קדש אברהם את שמו של הקב״ה ועמד והחזיר את כל רכוש סדום ועמורה מיד אחר הדברים האלה היה דבר ה׳ אל אברם במחזה וגו׳ שכרך הרבה מאד וכן למדנו מיצחק שבתחלת מעשיו היה ירא שמים לאמיתו כי בן שבעים וחמש שנה היה יצחק בשעה שנכנס אברהם לבית עולמו ואמר יצחק אוי לי שמא אין בי מעשים טובים כמו שהיה באבא מה תהא עלי מלפני הקב״ה מיד נתגלגלו רחמיו של הקב״ה עליו ועמד עמו באותה שעה שנאמר (בראשית כ״ו:כ״ד) וירא אליו ה׳ בלילה ההוא וגו׳ וכן למדנו מן יעקב אבינו שבתחלת מעשיו היה לו יראה מלפני הקב״ה שנאמר (בראשית כ״ח:י״ז) ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה וגו׳ וכן למדנו מאבותינו הראשונים שבתחלת מעשיהם היה להם יראה מלפני הקב״ה שנאמר (שמות י״ד:ל״א) וייראו העם את ה׳ וגו׳ הא למדת שבשכר היראה שיראו אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב מן הקב״ה ובשכר האמונה שהאמינו ישראל בהקב״ה כשהיו במצרים נגאלו ממצרים ונקרע להם את הים וכן יהיה לעתיד שיבא הקב״ה ויפדה את ישראל מבין העכו״ם ויביא להם ימות בן דוד וימות גאולתנו שנא׳ (מיכה ד׳:י׳) חולי ונוחי בת ציון כיולדה וגו׳ ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך ה׳ מכף אויביך וכל עונותיהן של ישראל מניחין אותן בבל ועולים כשהם טהורים לארץ ישראל שנאמר (זכריה ה׳:ט׳) ואשא עיני וארא והנה שתים נשים יוצאות וגו׳ ותשאנה את האיפה בין הארץ ובין השמים ואומר אל המלאך הדובר בי אנה המה מוליכות את האיפה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער והוכן והוניחה שם וגו׳ ולמה נקרא שמה שנער שמנערת כל העונות מעליה לכך

נאמר לבנות לה בית בארץ שנער מאי והוכן והוניחה שם על מכונתה אלא זה הפסוק מחזיר וקאי על המשכן שהוא נגנז במקומו וכן הארון עם הלוחות שבתוכו וארגז ששלחו פלשתים דורון להקב״ה ומקלו של אהרן וצלוחית של שמן המשחה וצנצנת המן שנאמר (שמות ט״ז:ל״ג) ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן וגו׳ ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת כדי שיאמר להם ירמיהו הנביא זה המן שהאכלתי את ישראל במדבר. ארון ולוחות בתוכו כיצד שנאמר (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם בהר מתוך האש וגו׳ אמר להם אלה הדברים הן עשרת הדברות שדברתי עמכם בסיני. ומפני מה נטמן המשכן עד היום הזה מפני שעשאוהו הכשרים בנדבות לבם וקשה לפני הקב״ה להפסיד כל מה שעשו הכשרים בנדבות לבם ולעתיד יבא הקב״ה וישרה בתוכו כמדה הראשונה שנאמר (ש״ה ד) עורי צפון ובואי תימן וגו׳ באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי וגו׳ (דבר אחר) באתי לגני אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות אחותי כלה זו כנסת ישראל אריתי מורי עם בשמי אלו תורה נביאים וכתובים אכלתי יערי עם דבשי אלו מדרש הלכות ואגדות שתיתי ייני עם חלבי אלו מעשים טובים שחכמי ישראל מצפין להם ואחר כך אכלו רעים שתו ושכרו דודים.

פרק כו

א דבר אחר וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר אנכי ה׳ אלקיך ברוך המקום ברוך הוא שבחר בהן בישראל יותר מבכל העכו״ם וקנה אותם קנין גמור וקרא אותם בנים ועבדים לשמו ולפעמים הוא מדבר עמהם בלשון רבים ולפעמים מדבר עמהם בלשון יחיד וכל כך למה בשביל האהבה שהוא אוהב את ישראל ומשמחה שהוא משמח בהם וכך אמר הקב״ה לישראל בני אני הוא שישבתי תתקע״ד דורות קודם שנברא העולם עד שדרשתי וחקרתי וצרפתי ובחנתי את כל דברי התורה הזאת ומיום שנברא העולם עד אותה שעה אני יושב על כסא הכבוד שלי שליש היום אני קורא ושונה ושליש היום אני דן את כל העולם כולו ושליש היום אני עושה צדקה וזן ומפרנס ומכלכל את כל העולם ואת כל מעשי ידי אני הוא שהנחתי כל ע׳ לשונות שבארץ ובאתי ונדבקתי בכם וקראתי אתכם אלקים והשויתי את שמכם לשמי הגדול וקראתי אתכם אחי ורעי אני הוא עד שלא נברא העולם ואני הוא משנברא העולם אני הוא בעולם הזה ואני הוא בעולם הבא (דברים ל״ב:ל״ט) אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא שנאמר (ישעיהו מ״ג:י׳) למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה אנכי אנכי ה׳ ואין מבלעדי מושיע ונאמר (ישעיהו מ״ה:כ״א) הלא אני ה׳ ואין עוד אלקים מבלעדי אל צדיק ומושיע אין זולתי ונאמר (ישעיהו מ״ו:ט׳) כי אנכי אל ואין עוד אלקים ואפס כמוני. ד״א אנכי ה׳ אלקיך מלמד שנסתכל הקב״ה בעולם כולו מתחלת העולם ועד סוף העולם וצפה בעשרה אנשים שבעטו בו ואלו הן א׳ מיכה ב׳ ירבעם ג׳ בן הישראלית ד׳ מקושש ה׳ אבשלום ו׳ יואב ז׳ שמשון ח׳ עכן ט׳ עדי נבות י׳ אחאב אנכי ה׳ אלקיך בעט מיכה לא יהיה לך אלקים אחרים בעט ירבעם לא תשא את שם ה׳ אלקיך לשוא בעט בן הישראלית זכור את יום השבת לקדשו בעט מקושש כבד את אביך ואת אמך בעט אבשלום לא תרצח בעט יואב לא תנאף בעט שמשון לא תגנוב בעט עכן לא תענה בעטו עדי נבות לא תחמוד בעט אחאב. ד״א אנכי ה׳ אלקיך אמר הקב״ה לישראל אם קיימתם אתם אותו נתקיים בכם אני אמרתי אלקים אתם וגו׳ (תהלים פב) עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם אכן כאדם תמותון (תהלים פב) לא יהיה לך אם קיימתם אתם אותו נתקיים בכם (ויקרא כ״ו:ט׳) ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימותי את בריתי אתכם עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם ונתתי פני בכם ונגפתם לפני אויביכם (ויקרא כ״ו:י״ז) לא תשא אם קיימתם אתם אותו נתקיים בכם (ישעיהו ס״ב:ח׳) נשבע ה׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך וגו׳ עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם וחרה אף ה׳ בכם (דברים י״א:י״ז) זכור את יום השבת לקדשו אם קיימתם אתם אותו נתקיים בכם (ישעיהו נ״ח:י״ד) אז תתענג על ה׳ וגו׳ עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם (ויקרא כ״ו:ל״ד) אז תרצה הארץ את שבתותיה וגו׳. כבד את אביך ואת אמך וגו׳ אם קיימתם אתם אותו נתקיים בכם (ישעיהו ס״ב:ב׳) וראו גוים צדקך עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם (יחזקאל ה׳:י׳) לכן אבות יאכלו בנים וגו׳. לא תרצח אם קיימתם אתם אותו נתקיים בכם וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כ״ו:ו׳) עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם (ויקרא כ״ו:ל״ג) והריקותי אחריכם חרב וגו׳. לא תנאף אם קיימתם אתם אותו נתקיים בכם (ירמיהו ל״א:י״ג) אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם (הושע ד׳:י״ד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה וגו׳. לא תגנוב אם קיימתם אתם אותו נתקיים בכם (דברים ז׳:ט״ז) ואכלת את כל העמים עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם (ירמיהו נ״א:ל״ד) אכלני הממני נבוכדנאצר מלך בבל וגו׳. לא תענה אם קיימתם אתם אותו נתקיים בכם ואתם עדי נאם ה׳ (ישעיהו מ״ג:י״ב) עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם (איכה ב׳:י״ג) מה אעידך מה אדמה לך הבת ירושלים מה אשוה לך ואנחמך וגו׳. לא תחמוד בית רעך וגו׳ אם קיימתם אתם אותו נתקיים בכם ולא יחמוד איש את ארצך וגו׳ (שמות ל״ד:כ״ד) עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם (מיכה ב) וחמדו שדות וגזלו וגו׳: ד״א אנכי ה׳ אלקיך קיימו יוסף שנאמר ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת אלקים אני (בראשית נ׳:י״ט) לא יהיה לך וגו׳ קיימו יעקב שנאמר (בראשית ל״ה:ב׳) ויאמר יעקב אל ביתו וגו׳ הסירו את אלקי הנכר אשר בתוככם וגו׳. לא תשא קיימו יוסף שנאמר (בראשית מ״ב:ט״ו) חי פרעה אם תצאו מזה והלא הדברים ק״ו ומה כשהיה נשבע במלך ב״ו קיים את שבועתו אם נשבע בממ״ה

הקב״ה עאכ״ו. זכור את יום השבת לקדשו קיימו יוסף שנאמר (בראשית מ״ג:ט״ז) ויאמר לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבוח טבח והכן וגו׳. ואין הכן אלא לשבת שנאמר (שמות ט״ז:ה׳) והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו ומאי וטבוח טבח אלא מלמד שאמר יוסף לטבח פרע לפניהם את בית השחיטה והפרש לפניהם את גיד הנשה. ד״א זכור את יום השבת לקדשו קיימו חנניה מישאל ועזריה שנאמר (ישעיהו נ״ו:ד׳) כי כה אמר ה׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי. כבד את אביך ואת אמך קיימו יוסף שנאמר (בראשית ל״ז:י״ג) ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם וגו׳. ד״א כבד את אביך ואת אמך קיים יצחק שהיה מושלך לפני אביו כשה לטבח. לא תרצח קיימו יוסף שלא שמע לאשת פוטיפר להרוג את פוטיפר. לא תנאף קיימו יוסף שנאמר (בראשית לא) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים ומה ת״ל לאלקים אלא מלמד שנשבע לו ליצרו באלקים ואמר האלקים לא אעשה את הדבר הזה. ד״א לא תנאף קיימו בועז שנאמר (רות ג׳:י״ג) ליני הלילה וגו׳. לא תגנוב קיימו יוסף שנאמר (בראשית מ״ז:י״ד) וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים וגו׳. ד״א לא תגנוב קיימו השבטים שנאמר (בראשית מ״ד:ח׳) הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו אליך מארץ כנען ואיך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב לא תענה וגו׳ ולא תחמוד קיים אברהם שנאמר (בראשית י״ד:כ״ב) ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה׳ אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך וגו׳ בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגו׳. ד״א אנכי ה׳ אלקיך ולא יהיה לך ולא תשא את שם ה׳ אלקיך לשוא מה ענין זה אצל זה אלא ללמדך שכל הרגיל בשבועות שוא ובשבועות שקר הרי זה כאילו עובד ע״ז ואינו עושה קורת רוח לפני מי שאמר והיה העולם ואינו מקבל עליו עול מלכות שמים שלימה. וכל מי שאינו רגיל בשבועת שוא ובשבועת שקר הרי זה עושה קורת רוח לפני הקב״ה ומקבל עליו עול מלכות שמים שלימה. אוי להם לרשעים שבשביל מעשיהם המקולקלים מביאין את עצמן לידי פסול והויין עניים עד יום מותן שנאמר (זכריה ה׳:ד׳) הוצאתיה נאם ה׳ צבאות ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו הוצאתיה לאלתר ובאה אל בית הגנב זה הגונב דעת הבריות ואל הנשבע בשמי לשקר כמשמעו. כל העבירות שבתורה אם עבר עליהן נפרעין ממנו בגופו ועל שבועת שוא נפרעין ממנו בגופו ובממונו לכך נאמר וכלתו ואת עציו ואת אבניו ולא עוד אלא שהקב״ה מעיד עליו בעצמו שנאמר (מלאכי ג׳:ה׳) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושקי שכר שכיר אלמנה ויתום וגו׳ ואומר (ירמיהו כ״ט:כ״ג) ואנכי היודע ועד נאם ה׳: ד״א לא תשא את שם ה׳ אלקיך לשוא וזכור את יום השבת לקדשו מה ענין זה אצל זה אלא ללמדך שכל הרגיל בשבועת שוא ושקר הרי הוא אינו מקבל עליו עול מלכות שמים שלימה ומי שאינו רגיל בשבועת שוא ושקר הרי הוא מקבל עליו עול מלכות שמים וכל הרגיל בשבועת שוא ושקר אינו נוחל את חיי עוה״ב וכל מי שאינו רגיל בשבועת שוא ושקר הרי הוא נוחל את חיי העוה״ב. לכן אל יאמר האדם בלבו לעצמו אני אהיה ירא שמים ואוהב את הקב״ה ע״מ שאעבור על אחת מכל המצות האמורות בתורה כי זהו סימן רע וחלק רע וגזירות קשות באות עליו. אלא כך יאמר אדם בלבו אני אהיה ירא שמים ואוהב את הקב״ה על מנת שלא אעבור אפי׳ על אחת מכל מצות האמורות בתורה וזהו סימן טוב וחלק טוב לו ואין חטא בא על ידו. תדע לך שכן הוא שהרי כשהיו ישראל במדבר מה נאמר בהם (במדבר ט״ו:ל״א-ל״ג) ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת אמר הקב״ה למשה מפני מה חלל זה את השבת אמר משה לפניו רבש״ע איני יודע א״ל הקב״ה למשה אני אומר לך כי בכל ששת ימי חול יש לו לישראל תפילין בראשו ובזרועו ורואה אותם וחוזר ממעשיו אבל עכשיו ביום השבת שאין לו תפילין בראשו ובזרועו לכן חלל זה את השבת. באותה שעה א״ל הקב״ה למשה משה צא וברור להם מצוה אחת שיהיו נוהגים בו בשבתות ובימים טובים זה מצות ציצית שנאמר (במדבר ט״ו:ל״ח) דבר אל בני ישראל וגו׳ ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם וגו׳ וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳ וגו׳ ואין לדורותם אלא לדור תם ואין תם אלא יעקב שנאמר (בראשית כ״ה:כ״ז) ויעקב איש תם מגזל תם מגלוי עריות תם משפיכות דמים לפיכך הביאוהו ונתנוהו אצל עול מלכות שמים שהיא חמורה שמתחילין שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד ומסיימין ועשו להם ציצית וגו׳ הא למדת שקלה שבמצות הרי היא כחמורה וחמורה הרי היא כקלה. ד״א זכור את יום השבת לקדשו במה אתה מקדשו במקרא ובמשנה במאכל במשתה וכסות נקיה ובמנוחה שכל המענג את השבת כאלו הוא מכבד להקב״ה שנאמר (ישעיהו נ״ח:י״ג) וקראת לשבת עונג לקדוש ה׳ מכובד ללמדך אם קראת לשבת עונג אז לקדוש ה׳ מכובד. ואעפ״י שאמר ר״ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות מכל מקום יטול אדם בשר מעט ויין מעט ואל ירבה בבשר ויין יותר מדאי ואם הרבה בבשר ויין יותר מדאי הרי מקרא מוכיח עליו (משלי כ״ג:כ׳-כ״א) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו כי סובא וזולל יורש ואם לא זכה אדם לבקש רחמים על ד״ת שיכנסו לתוך מעיו מכל מקום יבקש רחמים על אכילה ושתיה יתירה שלא יכנסו לתוך מעיו שנאמר (ישעיהו מ״ח:י׳) הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני מה כור זה אפילו אתה נותן בו כל העצים שבעולם הרי זה שורפן ומפסידן כך גרונו של אדם אפילו אתה נותן בו כל אכילות יפות שבעולם הוא בולען ומפסידן. מעשה ברבי יהודה הנשיא שאמר בשעת מיתתו גלוי וידוע לפני הקב״ה שעמלתי בתורה בכל עשר אצבעותי ולא אכלתי ולא נהניתי בעוה״ז אפילו באחד מאצבעותי הקטנים ומעולם לא אמרתי אלך ואוכל ואשתה ואהנה מן עוה״ז ואלך אח״כ מתוך תענוגי עוה״ז ואפטר מן העוה״ז לעוה״ב אלא לא עשיתי לי אכילה ושתיה רק כדי חיותי ועסקתי בתורה כל ימי חיי

לכן עכשיו תן לי מנוחה בבית עולמי מה היו משיבין לו יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו (ישעיהו נ״ז:ב׳) וכל העושה כן עליו הכתוב אומר (תהילים קי״ב:ה׳) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. מכאן שמעת שקדושת הקב״ה וקדושת שבת וקדושת ישראל שלשתן חשובות כאחד בקדושת הקב״ה מה כתיב (תהילים כ״ב:ד׳-ה׳) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל בך בטחו אבותינו וגו׳ ובקדושת שבת מה כתיב (שמות ל״א:י״ד) ושמרתם את השבת כי קדוש היא לכם ובקדושת ישראל מה כתיב (ירמיהו ב׳:ג׳) קודש ישראל לה׳ ראשית תבואתה. מכאן אמרו שלעתיד לימות בן דוד שיהיו שיניהם של אוכלי ישראל נמשכין כ״ד אמות וחכ״א שלשים ושלש אמות ומה נשתנה ל״ג מן עשרים וארבע אלא כנגד תשעה חדשים למעוברת ועשרים וארבעה למניקות כנגד כל חדש וחדש אמה אחת ולמה דוקא כנגד המעוברת ומניקות אלא לומר לך מה התינוק הזה כחו שהוא יונק מאמו ט׳ חדשים של ימי עיבורה ואח״כ הוא יונק חלב משדי אמו כל אותן עשרים וארבעה חדשים ואפי׳ מתה אמו אינו חושש לה: ד״א זכור את יום השבת לקדשו וכבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך וכי מה ענין זה אצל זה אלא ללמדך שכל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אין חטא של חילול השבת ולא שאר שום כל חטא בא על ידו ואם חטא נמחל לו שנאמר (ישעיהו נ״ו:ב׳) אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול לו ואומר (ישעיהו כ״ט:י״ג) ויאמר ה׳ יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה וגו׳.

ב ד״א זכור את יום השבת לקדשו כבד את אביך ואת אמך וגו׳ אל יאמר אדם הואיל ואבי שבשמים הקדימני תחלה אעשה את רצון אבי שבשמים ואכבדהו ואניח את כבוד אבי ואמי לכך נאמר (משלי ג׳:ט׳-י׳) כבד את ה׳ מהונך ומראשית כל תבואתך וימלאו אסמיך שבע וגו׳. ונאמר כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך. וכן לא יאמר אדם הואיל ואבי שבשמים הקדימני תחלה אעשה את רצון אבי שבשמים ואירא ממנו ואניח את מורא אבי ואמי לכך נאמר (דברים ו) את ה׳ אלקיך תירא ונאמר (ויקרא י״ט:ג׳) איש אמו ואביו תיראו. לכן בזמן שהאדם מקלל את אביו ואת אמו או מכה אותם כביכול הקב״ה כופף את רגליו תחת כסא כבודו ואומר אני השויתי את כבודי לכבודן של אלו ששלשתן שקולין כא׳ אלו הייתי אצלם כך היו עושים לי יפה עשיתי שלא דרתי עמהם בשכונה א׳. הא למדת כל המבקש ימים ושנים ועושר וכבוד וחיים ארוכים בעוה״ז ולעוה״ב חיים שאין להם סוף וקץ ותכלית יעשה את רצון אביו שבשמים ואת רצון אביו ואמו לכך נאמר זכור את יום השבת לקדשו כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך וגו׳: ד״א כבד את אביך ואת אמך וגו׳ ולא תרצח מה ענין כבד אצל לא תרצח אלא ללמדך אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ואינו מכבד וזן ומפרנס את אביו ואת אמו אפ׳ בילדותן ואצ״ל בעת זקנותן נחשב לו כאלו רוצח כל ימיו לפני הקב״ה לכך נאמר כבד וגו׳ לא תרצח ד״א כבד וגו׳ ולא תנאף מה ענין זה אצל זה אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד וזן ומפרנס את אביו ואמו נחשב לו כאלו הוא נואף כל ימיו לפני הקב״ה לכך נאמר כבד וגו׳ לא תנאף. ד״א כבד וגו׳ ולא תגנוב מה ענין זה אצל זה אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד וזן ומפרנס את אביו ואמו נחשב לו כאלו הוא גונב נפשות כל ימיו לפני המקום לכך נאמר כבד וגו׳ לא תגנוב. ד״א כבד וגו׳ ולא תענה וגו׳ מה ענין זה אצל זה אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד וזן ומפרנס את אביו ואת אמו כאלו הוא מעיד עדות שקר כל ימיו לפני המקום לכך נאמר כבד את אביך וגו׳ לא תענה. ד״א כבד את אביך וגו׳ ולא תחמוד וגו׳ מה ענין זא״ז אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד וזן ומפרנס את אביו ואמו כאלו הוא חומד את ממון של אחרים כל ימיו לפני המקום. ובזמן שהאדם הוא מכבד וזן ומפרנס את אביו ואת אמו בילדותם ובזקנותם למה הוא דומה למלך שבא אצלו בן אוהבו א״ל המלך בני מאין אתה בא א״ל מבית אבי ואמי א״ל המלך אביך ואמך מה הן עושין אמר לו נפטרו בשלום לבית עולמן אמר לו המלך בני ברוך אתה ותהיה לך קורת רוח בעולם על שנתת מנוחה לאביך ולאמך עד שנפטרו בשלום לבית עולמן עכשיו בא עמי לביתי וארא לך מה שגנזו לך אביך ואמך אצלי. כך מי שהוא מכבד וזן ומפרנס את אביו ואת אמו עד שנפטרו בשלום לבית עולמן וגם הולך בדרכי שמים ובזה הוא עושה נחת רוח לאביו ולאמו אומר לו הקב״ה בני בא וראה גנזי שמים שהם גנוזים לך אצלי מפני שכבדת ופרנסת לאביך ואמך ועשית לי נחת רוח במעשים טובים שלך ולאביך ואמך שנאמר (דברים כ״ח:ב׳) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה׳ אלקיך אימתי יבוא עליך כל הברכות האלה אם תשמע בקול ה׳ אלקיך ותלך בדרכיו שהם דרכי שמים ומה הם דרכי שמים שהוא רחמן ומרחם אפילו על הרשעים ומקבל אותן בתשובה שלימה וזן ומפרנס את כל הבריות כך תהיו רחמנים זה על זה לפרנס זה לזה ותאריכו פנים זה לזה בטובה. ד״א מה הן דרכי שמים שהוא חנון ונותן מתנת חנם ליודעין אותו ולשאינן יודעין אותו כך אתם תנו מתנת חנם זה לזה. ד״א מה דרכי שמים שהוא רב חסד ומטה כלפי חסד כך אתם תהיו נושאין פנים זה לזה ותהיו מטין כלפי טובה לעשות טובות זה לזה יותר מן הרעה.

פרק כז

א בזמן שהאדם מכבד את אביו ואת אמו בילדותן ואצ״ל לעת זקנותן כך הוא מפורש עליו בקבלה ע״י ישעיה הנביא (ישעיהו נ״ח:ז׳) הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם וגו׳. הא כיצד אלא אם יש לו לאדם מזונות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהן צדקה כדי שיתפרנסו אחרים משלו כיצד יעשה בתחלה יפרנס את אביו ואמו ואם הותיר יפרנס את אחיו ואחיותיו ואם הותיר יפרנס בני משפחתו ואם הותיר יפרנס בני שכונתו ואם הותיר יפרנס בני מבוי שלו מכאן ואילך ירבה צדקה עם שאר בנ״י לכך נאמר אח״כ ועניים מרודים תביא בית. ועניים מרודים הא כיצד אלא בזמן שהאדם אוכל משלו לבו מתיישב עליו ואם הוא אוכל משל אחרים לבו מתמרמר עליו על שהוא צריך לאכול משל אחרים אשרי אדם שהוא הולך בדרכי הש״י ושיש לו מזונות הרבה בתוך ביתו ובאין אצלו עבדיו ובני ביתו ונהנין ממנו על שלחנו עליו הכתוב אומר (תהלים קכא) אשרי כל ירא ה׳ ההולך בדרכיו יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. נעשה כאהרן כ״ג שהיה מתכוין להרבות שלום בעולם בין ישראל לאביהם שבשמים ובין אדם לחבירו ובין איש לאשתו ונעשה כדוד מלך ישראל שהיה מתכוין להרבות צדקה בישראל ונעשה כריב״ז שהיה משמח פני תלמידיו בהלכה עליו הכתוב אומר (ישעיה כג) מעמל נפשו יראה ישבע וגו׳. מכאן אמרו הת״ח שבדור הוא סובל עונות הדור שבתוכו בינו לבין עצמו ואין כל בריה יכולה להכיר בהן אלא הקב״ה לבדו ועליו הכתוב אומר (ישעיה כג) ועונותם הוא יסבול ואם הם עשרה שעשו כאותו מעשה ואצ״ל כל הקהל כלו אין האויב יכול לשלוט בהן שנאמר (ישעיהו נ״ד:י״ז) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה׳ וצדקתם וגו׳ כי תראה ערום וכסיתו כשם שהקב״ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ראה את אדם הראשון וחוה אשתו שהיו ערומים ולא המתין להם אפילו שעה אחת להיותם ערומים עד שהלבישם מיד שנאמר (בראשית ג׳:כ״א) ויעש ה׳ אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם כמו כן לא יראה אדם את אביו ואת אמו כשהן הולכין בבגדים בלואות אלא ילבישם בבגדים נאים אם לובש אדם א״ע בחמשה מנה ילביש את אביו ואת אמו בעשרה מנים וכן יבחר להם כל הדרכים הטובים: משלו משל למה״ד למלך ב״ו שהיה לו עבד והיה בורח ממנו והיה המלך מחזר אחריו בכל הארצות עד שנפל לידו כיון שבא לידו הכניסו לתוך ביתו והראה לו כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל טוב שהיה לו בתוך ביתו ואחר כך הוציאו לשדה והראה לו גנים ופרדסים וכל אשר יש לו בשדה ואח״כ הראה לו בניו ועבדיו בין גדולים בין קטנים ולאחר שהראה לו כל אלה אמר לו המלך ראית שאין אני צריך לך כלום אלא בא ועשה מלאכה עם בני ועבדי ותהא נוהג בי כבוד ותתירא ממני כך כל העולם כולו של הקב״ה ואין הקב״ה מבקש מן האדם רק שיכבד אב ואם ויתיירא מהם שהוא כאלו מכבד להקב״ה ומתיירא ממנו מפני שהקב״ה השוה את כבודו לכבוד אב ואם והשוה את מוראו למורא אב ואם וכעבד אל אדוניו שנאמר (מלאכי א׳:ו׳) בן יכבד אב ועבד אדוניו וגו׳. מאי לכם הכהנים בוזי שמי (מלאכי א׳:ו׳) אלא בזמן שישראל עושין תורין ובני יונה ומביאין שאר קדשים קלים ואינם עושין רצונו של מקום מה נאמר בהם לכם הכהנים בוזי שמי ואפילו אם רירו של אביו יורד על זקנו ישמע לו מיד יכול אפילו אם אמר לו אביו עבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה יכול ישמע לו ג״כ הוי אומר על הכל ישמע לו חוץ מעל עבירה וגזל ודבר מכוער לכך נאמר לכם הכהנים בוזי שמי. ומאי ומבשרך לא תתעלם אלא משלו משל למה״ד לאחד שהיה חבוש בבית האסורים במדינת הים תשעה חדשים ובאו אליו ג׳ אנשים אחד מהם עומד ומכלכלו בבית האסורים ואחד מהם הוציא אותו מבית האסורים ואחד מהם נותן לו מזונות עד שהוא מגיע לישוב. לימים נזדמנו לו שלשתן כאחד אצלו לא יאמר אותו האדם בלבו זה גדול מזה וזה גדול מזה אלא יהא נוהג כבוד לשלשתן כאחד:

ב ד״א הלא פרוס לרעב לחמך אין רעב אלא הרעב מן ד״ת ואין לחם אלא ד״ת שנאמר (עמוס ח) הנה ימים באים נאם אדני אלקים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה׳ וגו׳. מכאן אמרו אם יש אדם שהוא מבין בדברי תורה יפרנס מתורתו גם כן לאחרים כדי שתרבה חכמתו לו ומוסיפין לו עליה וכל העושה כן אינו נמנע מן הטובה העתידה לבא על ישראל לימות בן דוד ועליו הכתוב אומר (תהלים נ) ושם דרך אראנו בישע אלקים. דרך זה תורה שנאמר (דברים ה) בכל הדרך אשר צוה ה׳ אלקיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם וגו׳. ואין ישע אלא בימות בן דוד שנאמר (ישעיה נא) קרוב צדקי יצא ישעי וגו׳. אבל אם יש באדם ד״ת ואינו מפרנס מתורתו לאחרים גורם רעה לעצמו שבסוף חכמת תורתו מתמעטת בידו ואצ״ל שאין מוסיפין לו עליו ועליו הכתוב אומר (משלי יא) מונע בר יקבוהו לאום וברכה לראש משביר. אם כן ועניים מרודים תביא בית כיצד אלא אם יש באדם דברי תורה ויסורין באין עליו לבו מתיישב עליו אבל אם אין באדם ד״ת ויסורין באין עליו לבו מתמרמר עליו אלא כיצד יעשה יצדיק עליו את הדין. הא כיצד אלא אם הוא רעב וצמא וערום ואין לו מזונות רק שהוא חי וקיים על פני האדמה בלחם צר ובמים לחץ בעירום ובחוסר כל יאמר כך וכך כתוב בתורה (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה׳ בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל ונתן עול ברזל על צוארך עד השמידו אותך. על כן יתברך וישתבח המלך הגדול והקדוש שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים ברוך הוא וברוך שמו לעלם ולעלמי עדי עד שנתן לי חיים בעולם ולא השמיד אותי מעל פני האדמה. וכן דוד היה אומר

אלמלא דברי תורתך מרצין אותי בשעה שיסורין באין עלי כבר עקרתי את עצמי מן העולם שנאמר (תהלים קיט) לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי: ברוך המקום ברוך הוא שבחר בדברי חכמים ובתלמידיהם ומקיים עליהם במדה שאדם מודד בה מודדין לו. כשם שהם יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובכל מקום שפנוי להם וקורין ושונין לשם שמים ויראה בלבבם ומחזיקין דברי תורה על פיהם. כמו כן הקדוש ברוך הוא יושב כנגדם ומגלה להם סודות התורה בפיהם ובלבבם ועליהם מתקיים מה שנאמ׳ (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו. אשרי אדם שיש בו ד״ת והוא יושב וקורא ושונה במקום צנוע וסתר אצל מי מלינין אותו הוי אומר אצל הקב״ה שנאמר (תהלים צא) יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן. כשם שהם משימין עצמן יחידים בעוה״ז ואין עמהם זר כמו כן הם בעוה״ב הם יושבין אצל הקב״ה לבדו ואין זר עמהם עליהם הכתוב אומר (תהלים סח) אלקים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צחיחה ואין אסירים אלא ת״ח שאוסרין את עצמן למקום בבית המדרש למקרא ולמשנה ולתלמוד ולמדרש ולהלכות ואגדות. ואומר (ישעיה מט) לאמר לאסורים צאו לאשר בחושך הגלו לאמר לאסורים צאו אלו עמי הארץ שיש בהם דרך ארץ ושאר מצות ומחזיקין את ידי ת״ח ומרחיקין א״ע מהעבירה ומגזל ומכל דבר מכוער לאשר בחשך הגלו אלו ת״ח שהם דרין במקום שאין ראוי להם: ד״א אלקים מושיב יחידים ביתה וגו׳ לא גלגל הקב״ה והוציא את ישראל ממצרים אלא בשביל שרה רבקה רחל ולאה בשכר שתפסה שרה את הגר והעלתה אותה למטתו של אברהם ובשכר שאמרו לה לרבקה (בראשית כד) התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך ונתנה בטחונה על הקב״ה ובשכר שתפסה רחל את בלהה והעלתה למטתו של יעקב ובשכר שתפסה לאה את זלפה והעלתה למטתו של יעקב לכך נאמר אלקים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות. אם כן כי תראה ערום וכסיתו כיצד אלא אם ראית אדם שאין בו דברי תורה הכניסהו לביתך ולמדהו קריאת שמע ותפלה ולמדהו פסוק אחד בכל יום או הלכה אחת וזרזהו במצות לפי שאין לך ערום בישראל אלא מי שאין בו תורה ומצות והוא דומה למי שהוא ערום. וכן אתה מוצא בכנסת ישראל שבמצרים שנאמר (יחזקאל טז) ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה וגו׳ אל תקרי בעדי עדיים אלא בתיקוני תיקונים משום שנתרוקנית מן המצות ואין בך אלא שתי מצות אחת דם פסח ואחת דם מילה שנאמר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי מה כתיב אחריו ואת ערום ועריה. מאי ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים אלא בשעה שאמר הקב״ה לאברהם אבינו (בראשית כב) קח נא את בנך את יחידך וגו׳ מיד שמע אברהם לדברי הקב״ה ועשה ככל אשר צוה אותו לכך נאמר והנה עתך עת דודים. ד״א בשעה שאמר יצחק לאברהם אביו אוסרני יפה ותנני ע״ג מערכה שמא אבעוט בך ונמצאתי שאחייב שתי מיתות לפני הקב״ה והוא היה בחור עומד בכחו בן שלשים ושבע שנים לכך נאמר והנה עתך עת דודים. ד״א בשעה שהקב״ה מצא את כל שנים עשר שבטים שעשו כולם את רצון יעקב אביהם שנאמר (הושע ט) כענבים במדבר מצאתי ישראל אל תקרי ישראל אלא שראה אל שכל מעשיהם מכוונים לפניו לכך נאמר והנה עתך עת דודים. ואפרוש כנפי עליך זו התורה ואכסה ערותך זו מלכות שמים ואשבע לך זו ישיבת ארבעים שנה במדבר ואבא בברית אתך נאם ה׳ אלקים ותהיו לי זו ישיבה שניה במשכן שילה. מאי ומבשרך לא תתעלם אלא כך אמר לו הקב״ה לזה האדם בני כל הימים שנתתיך על פני האדמה עשה מעשים טובים ות״ת והרחק עצמך מן העבירה ומן דבר מכוער לכך נאמר ומבשרך לא תתעלם: ד״א ומבשרך לא תתעלם מי שיש לו ת״ח בשכונתו ויודע בו שהוא קורא לש״ש והוא שונה לש״ש והוא זן ומפרנסו ומכלכלו נמצא שהוא מקיים ומחייה לאותו ת״ח ואת אשתו ובניו ואת כל אשר לו ואת כל הקרובים עמו במשפחה לכך נאמר ומבשרך לא תתעלם. ד״א ומבשרך לא תתעלם אם נשא אדם אשה ומצא בה דבר וגרשה ולבסוף נעשית עניה יהא מפרנס אותה לפי יכלתו מה שיוכל לכך נאמר ומבשרך וגו׳. לעולם יסתכל אדם בעצמו ויהא יודע שלאחר שעה מיתה לכן ישא עיניו לשמים ויאמר בלבו מי ברא את אלה חמה ולבנה כוכבים ומזלות וארבע רוחות העולם וכל מעשה בראשית כולם משכימין ומעריבין לעשות רצון בוראם. כך תשכים ותשחיר בד״ת ולעשות רצונו של הקב״ה בכל יום תמיד ותהא דומה לחמה ולבנה המאירין לרבים שנאמר (ישעיה נח) אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח. זהו שכר קלה שלך אבל שכר החמורה שלך זהו מה שנאמר אחריו (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך כבוד ה׳ יאספך אז תקרא וה׳ יענה תשוע ויאמר הנני וגו׳. וכשם שעשית לי רצוני בתורתי בכל יום תמיד כך אני אתן לך פתחון פה בתורה ברורה שאין אדם יכול לסתור אחריהן ואם ראית את עצמך בתורה ברורה שאין אדם יכול לסתור אחריהן מיד יהיו עצמותיך מזורזין במצוה שנאמר (ישעיה נח) ונחך ה׳ תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ ואז תהיה דומה למעין שהוא מושך מן הגינה משקה תאנים וענבים ורמונים וכל מיני מגדים כולן שנאמר (ישעיה נח) והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. וכשם שכבדת וענגת את אביך ואת אמך לעת זקנתך כך תהא מתענג על ה׳.

פרק כח

א מתוך האהבה כיצד אלא כשם שהקב״ה אוהב את ישראל ואוהב את הת״ח ביותר שנאמר (דברים ז) לא מרבכם מכל העמים חשק ה׳ בכם ויבחר בכם וגו׳ כי מאהבת ה׳ אתכם ונאמר (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה׳ וגו׳. כך יהא אדם אוהב את ישראל ויהא אוהב את הת״ח ביותר. אהבת אדם למקום

מנין אלא אהבת אדם למקום היא מצוה חמורה מן התורה דהא עול מלכות שמים כתיב בצד האהבה שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד. מכאן אמרו כל הקורא ק״ש ומשמיע קולו לאזניו הרי זה משתבח וכל המתפלל ומשמיע קולו לאזניו הרי זה מעיד עדות שקר וי״א שהוא מחוסר אמנה. ד״א (דברים ו) ואהבת את ה׳ אלקיך שאתה תהא מאהב שם שמים על הבריות שתהא יודע דברי תורה ותהא קורא ושונה בדברי תורה ותהא משאך ומתנך עם בני אדם באמונה כדי שיהיו הבריות הרואים אותך יאמרו אשרי פלוני שלמד תורה כמה נאים מעשים שלו כמה יפים דרכיו אוי לו למי שלא למד תורה העבודה שאנחנו נלמוד גם כן תורה ונלמד לבנינו תורה ונמצא שם שמים מתקדש על ידו ועליו הכתוב אומר (ישעיה מט) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. אבל בזמן שאדם קורא ושונה בדברי תורה ואין משאו ומתנו בנחת עם הבריות ועסקו אינו באמונה עם הבריות הן הן אומרים עליו ראו איש פלוני שלמד תורה כמה רעים מעשיו כמה מכוערים דרכיו העבודה שלא נלמוד תורה ולא נלמד את בנינו תורה ונמצא שם שמים מתחלל על ידו ועליו הכתוב אומר (יחזקאל לו) ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה׳ אלה ומארצו יצאו ולא נתנה התורה אלא על מנת לקדש שמו הגדול. מכאן אמרו ירחיק אדם את עצמו מן הגזל בין מן הישראל בין מן העכו״ם ולא עוד אלא משום שכל הגונב מן העכו״ם לסוף הוא גונב מן הישראל ואם הוא נשבע לעכו״ם לסוף הוא נשבע לישראל ואם הוא מכחש לעכו״ם לסוף הוא מכחש לישראל ואם הוא שופך דמים לעכו״ם לסוף הוא שופך דמים לישראל ולא נתנה התורה אלא לקדש שמו הגדול שנאמר (ישעיה סו) ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים מהו אומר בסוף הענין והגידו את כבודי בגוים. מאי בין העובד מאהבה את הקב״ה להעובד מיראה משלו משל למה״ד למלך ב״ו שצריך לצאת למדינת הים ובקש למסור את בנו ביד אפוטרופוס רשע ואמרו לו אוהביו ומשרתיו אל תמסרוהו בידו והמלך עבר על דברי אוהביו ומשרתיו ומסר את בנו ביד האפוטרופוס הרשע והיו לו להאפוטרופוס שני עבדים אחד מהם אהב את המלך וירא מן המלך ואחד מהם ירא מן המלך ואינו אוהב את המלך זה שאוהב את המלך וירא ממנו עמד ונטע גנות ופרדסים וכל מיני מגדים כולם והירא מן המלך ואינו אוהבו לא עשה כלום עד שבא להם אגרת מן המלך ביד שליח שהמלך יבא בקרב זמן לראות עבודתם ופעולתם כיון שנכנס האוהב לביתו וראה התותים והענבים וכל מיני מגדים כולם נתקרה דעתו כנגד שמחתו של מלך שישמח עמו על מלאכתו הטובה. והירא מהמלך ולא עשה כלום כיון שנכנס לביתו וראה כל מיני חורבה כולן נזדעזע כנגד העצבות והכעס של מלך עליו לכך נאמר (תהלים קיא) טרף נתן ליראיו זה מדת הדין אבל הירא ועושה תורה ומצות מחמת יראה עליו נאמר (תהלים קיא) יזכור לעולם בריתו זה העוה״ב ותורה עמו מה כתיב שם קודם זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה׳ זה העוה״ז ותורה עמו זה שכר של הירא אבל שכרו של האוהב מנין תלמוד לומר לא יהיה לך אלקים אחרים וגו׳ (שמות כ ודברים ה) הא למדת ששכר האוהב שני חלקים ושכר הירא חלק אחד. לפיכך לא זכו העכו״ם שיאכלו אלא העוה״ז בלבד אבל ישראל זכו שיאכלו שני עולמים העוה״ז והעוה״ב אבל שנו חכמים במשנה ר״א המודעי אומר המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמלבין פני חבירו ברבים והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה אע״פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא: רבש״ע אני כפרתן של ישראל בכל מקומות מושבותם גלוי וידוע לפניך שאין ישראל מלין את בניהם ואין קורין ושונין ואינן נכנסין לברית אלא בשביל אהבתם לאביהם שבשמים לפיכך אומר הקב״ה אפי׳ יעמדו כל העכו״ם ויתנו כל כספם וזהבם וכל מחמדיהם הטובים ויאמרו תנו לנו כתר בית אהרן וכתר בית דוד אין אני נותן להם אפילו דבר אחד מביזתה של התורה שנאמר (ש״ה ח) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו׳ אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. ושנו חכמים במשנה כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם איזה היא אהבה שהיא תלויה בדבר זו אהבת בלעם ובלק ואיזו היא אהבה שאינה תלויה בדבר כגון אהבתן של אברהם יצחק ויעקב שהם אוהבים להקב״ה והקב״ה אוהב אותם ואת בניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות. כיון שבאו נח ובניו לעולם א״ל הקב״ה לשם בן נח שם אוהבי אלו היתה תורתי בעשרה דורות הראשונים תאמר כבר החרבתי את עולמי מפניהם עכשיו שנבראו כל העכו״ם אראה אם יקבלו תורתי עליהם לך והתנבא להם ואז היה שם בן נח מתנבא לעכו״ם ארבע מאות שנה ולא קבלו העכו״ם ממנו. מכאן ואילך התנבאו לעכו״ם אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבוזי ואיוב מארץ עוץ ובעור אבי בלעם ובלעם והוא האחרון שבכולם ולא הניח הקב״ה דבר בעולם שלא גילה לבלעם ומפני מה מפני שגלוי וידוע לפניו יתברך שמו שעתידין כל העכו״ם מכחישי התורה לומר לפניו יתברך שמו ליום הדין רבש״ע אלו נתת לנו נביא כמשה היינו מקבלים תורתך לפיכך נתן להם הקדוש ב״ה את בלעם שהיה מעולה בחכמתו יותר ממשה משה יתר בדבר אחד מבלעם ובלעם יתר בדבר אחד ממשה. משה יתר בדבר אחד מבלעם במשה הוא אומר (ויקרא א) ויקרא אל משה ובבלעם כתיב (במדבר כג) ויקר אלקים אל בלעם. במשה הוא אומר (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי ובבלעם הוא אומר (במדבר כד) נופל וגלוי עינים. ובלעם יתר בדבר אחד ממשה במשה הוא אומר (שמות לג) הודיעני נא את דרכך ובבלעם הוא אומר (במדבר כד) ויודע דעת עליון במשה הוא אומר (שמות לג) הראני נא את כבודך ובבלעם הוא אומר מחזה שדי יחזה ראה מה כתיב אצל בלעם (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור וגו׳ לא בא בלעם אצל בלק אלא לקלל את ישראל צא ולמד מדבריו הראשונים שדיבר בלעם בשעה ששיגר לו בלק לבלעם שלוחים שנאמר (במדבר כב) וישלח מלאכים אל בלעם וגו׳ ועתה לכה נא ארה לי

את העם הזה וגו׳ והיה לו לבלעם לומר לשלוחי בלק שהוא אינו רוצה לקלל את ישראל והוא לא עשה כן אלא שמח שמחה גדולה לקלל את ישראל יתר ממה שהיה בלק מבקש ואין שינה באה עליו כל הלילה שנאמר (במדבר כב) ויאמר אליהם לינו פה הלילה וגו׳ ויבא אלקים אל בלעם וגו׳ וכיון שא״ל הקב״ה לבלעם שילך עמהם כמו שנאמר (במדבר כב) ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם וגו׳ היה לו לומר רבון העולמים לא איש אתה שתכזב ולא בן אדם אתה שתגעל מעשי ידיך הללו חביביך בני חביביך הם בני אברהם יצחק ויעקב שעשו רצונך בתורתך והוא לא עשה כן אלא שמח שמחה גדולה והשכים ללכת מיד שנאמר (במדבר כב) ויקם בלעם בבוקר וגו׳ מה כתיב בתריה ויחר אף אלקים כי הולך הוא. אמר הקב״ה לפמליא שלו ראו זה שהוא יודע שאני מכיר כל המחשבות שבלב כל אחד ואחד ועכשיו הוא הולך לקלל את ישראל לכך נאמר ויחר אף אלקים וגו׳. כיון שבא בלעם אצל בלק היה לו לבלעם לומר לו לבלק מה לך לאותן הדברים להלחם עם ישראל שתמצא לך על ידיהם מכות גדולות ותאבד מן העולם והוא לא עשה כן אלא אמר לו לבלק שם בן נח נתנבא ארבע מאות שנה על כל העכו״ם ולא קבלו ממנו מכאן ואילך נתנבא אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבוזי ואיוב מארץ עוץ ובעור אבי ואני האחרון שבכלם ואומר לך מה עשו אבותיהם של אלו כל אחד מהם עמד ובנה מזבח והקריבו עליו שלש פעמים בכל שנה כל אחד שור וכל אחד איל אבל אתה (במדבר כג) בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אלים. באותה שעה היה הקב״ה יושב ושוחק עליו לכך נאמר עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור וגו׳ מה כתיב בתריה במה אקדם ה׳ אכף לאלקי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה הירצה ה׳ באלפי אילים וגו׳ הגיד לך אדם מה טוב ומה ה׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך. ואם תאמר כך הוא גדולתו של הקדוש ב״ה שאם הוא מבקש אכילה ושתיה אין מי יוכל לעמוד לפניו והלא נאמר (במדבר כח) את הכבש אחד תעשה בבקר וגו׳. וכי יש רעבון לפניו והלא כבר נאמר (תהלים נ) לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך לנגדי תמיד לא אקח מביתך פר וגו׳. אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה זבח לאלקים תודה וגו׳. אם כן למה תקן הקב״ה שני כבשים אחד שחרית ואחד בין הערבים אלא כדי שיתנו זכרון שלנו וזכרון אבותינו לפניו. וכך אמר להם הקב״ה לישראל בני אהובי כלום חסרתי דבר שאבקש מכם ומה אני מבקש מכם אלא שתהיו אוהבין זה את זה ותהיו מכבדין זה את זה ותהיו יראים זה מזה ולא ימצא בכם עבירה וגזל ודבר מכוער שלא תבואו לידי פסול לעולם לכך נאמר הגיד לך אדם מה טוב ומה ה׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך אל תקרי והצנע לכת עם אלקיך אלא והצנע לכת עמך אלקיך. כל זמן שאתה הולך עמו בצנעה יהא הוא ג״כ עמך בצנעה לכך נאמר והצנע לכת עם אלקיך.

פרק כט

א הרי הוא אומר אל תראוני שאני שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נחרו בי וגו׳ (ש״ה א) אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע לא חטא בי כל בריה אלא בני אמי שלי תדע לך שכן הוא שהרי אין האילן נעקר אלא בבן מינו ואין הבשר מבאיש אלא מתוכו. היה רבי ישמעאל מושלו משל למה״ד לבת מלך שכעסו עליה אחיה והוציאוה השדה ללקוט שבלים אחזתה החמה והושחרו פניה כשולי הקדרה והיו חברותיה משחקות עליה ואומרות וכי זו היא בת מלך שאתם אומרים עליה שהיא נאה ומשובחת והיא אומרת להן בשביל שכעסו עלי אחי והוציאוני השדה ללקוט שבלים אחזני החמה והושחרו פני כשולי הקדרה. כך אמרה כנסת ישראל רבון כל העולמים מי גרם לי שאבא לידי מדה זו בני אומה שלי הן גרמו לי לכך נאמר בני אמי נחרו בי אל תקרי בני אמי אלא בני אומתי. מתוך הרחמים כיצד כשם שהקב״ה יהיה שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים רחמיו על ישראל בכל מקומות מושבותם ורחמיו על העניים והאביונים ודלים ורשים על יתומים בזמנם ועל אלמנות בכ״מ כמו כן יהא אדם רחמן על ישראל ועל כל אלו כדי שלא תהא אשתו אלמנה ובניו יתומים שנאמר (שמות כב) כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו וגו׳ והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים. מכאן אמרו יעשה אדם מצותיה של התורה בשמחה ותחשב לו כמו צדקה שנאמר (תהילים פ״ט:ג׳) כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תכין אמונתך בהם כמו שאין העולם מתגדל ונבנה אלא בצדקה שנאמר (ישעיה נד) בצדקה תכונני וגו׳. ועליהם אמר דוד המלך ע״ה (תהלים קטז) אנה ה׳ מלטה נפשי וגו׳ ואומר (דברים ד) כי אל רחום ה׳ אלקיך וגו׳ ואומר (שמות לד) ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים וגו׳. ושאל משה מלפני הקב״ה ואמר לפניו רבש״ע במה אתה דן את העולם א״ל הקב״ה למשה באריכות אפים א״ל משה להקב״ה רבש״ע והלא הן אוכלין ושותין ומבעטין בך ובתורתך מתוך הטובה שתק הקב״ה ולא א״ל דבר עד שבא דבר גדול לישראל על ידי המרגלים אמר לו הקב״ה (במדבר יד) עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי וגו׳ אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו אמר משה לפני הקב״ה (במדבר יד) ושמעו מצרים וגו׳ ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר ה׳ ארך אפים ורב חסד וגו׳. א״ל הקב״ה למשה עכשיו נזקקת לדברים הראשונים שאמרתי לך מתחלה אמר משה לפניו רבש״ע אמת הוא שנזקקתי לדבריך הראשונים שאמרת לי מתחלה ע״כ ועתה יגדל נא כח ה׳ כאשר דברת לאמר ה׳ ארך אפים וגו׳ סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך

וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה מיד ויאמר ה׳ סלחתי כדברך מאי כדברך אמר ליה הקב״ה למשה אע״פ שסלחתי מ״מ עדיין הגזירה במקומה עומדת. מכאן אמרו כל המכיר בד״ת ועובר עליהן ה״ז רשע גמור שהיה להם לישראל שיאמרו לנשיאים שלהם אין אנו שומעין לכם שהרי ממצרים העלנו בשלום כספם וזהבם וכל מחמדיהם הטובים של המצריים נתן לנו וגם את בכוריהם הרג ואנו שכבנו בשלום. אבל הם לא עשו כן אלא כיון שעלו מן הים היו לוחצים את משה בדברים ואח״כ אמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו וגו׳. היה משה מתיירא מפני ה׳ ואמר שמא אין רצונו של הקב״ה באותן הדברים שהרי בכבוד עצמו הולך לפניהם שנאמר (שמות יג) וה׳ הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש וגו׳ ואלמלא מקרא כתוב א״א לאומרו והם היו מבקשין לשלוח מרגלים לחפור את הארץ שנאמר (דברים א) ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ באותה שעה אמר הקב״ה למשה (במדבר יג) שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען וגו׳. מאי שלח לך אלא שלח מדעתך ולא מדעתי: ד״א שלח לך אתם צריכים שליחות ואין אני צריך שליחות אתם צריכים לרגל ואין אני צריך לרגל שיגר משה מהם עשרה נשיאים ויהושע וכלב עמהם אמר משה להם אל תכנסו כמו גנבים ואם יאמרו לכם למה באתם עלינו תאמרו להם על חמשה תאנים ועל חמשה רמונים ועל אשכול ענבים אחד באנו. ואם יאמרו לכם שמא להכרית אילנות של ע״ז ולקוץ אשרה באתם עלינו תאמרו להם לא. נכנסו כשלוחין ויצאו כחמורים הגיעו לחברון נטלו משם חמשה תאנים וחמשה רמונים ואשכול ענבים אחד שמעו מהן אחימן ששי ותלמי ילידי הענק ויצאו לקראתם. צווח בהן ששי צוחה אחת ונפלו על פניהם ארצה והתחילו הן מנפחין להם באפיהם ועוד מנשבין להם בפניהם עד שנתיישבה דעתם עליהם ואח״כ אמרו להם על מה באתם עלינו שמא להכרית אילנות ואשרה של ע״ז באתם עלינו והלא כל העולם כולו של אלקיכם הוא למי שהוא רוצה הוא נותנה אמרו להם לאו. שיגרום בשלום ולא הרגום שייר הקב״ה מן הכנעניים עד כלות הבית האחרון. וי״א עד אותה שעה ואצ״ל לגבעונים שנשארו שם כיון ששמע משה וישראל שבאו המרגלים נכנס וישב בבית המדרש הגדול שלו וכל ישראל יושבין לפניו שנים עשר מיל ובכל צד שמעו ישראל את קולו של משה עד תחום י״ב מיל וכיון שבאו המרגלים פינו להם מקום וישבו ביניהם אמרו להם ישראל להמרגלים מפני מה אתם יושבים אמרו לנו מה שבידכם. מיד פתחו את פיהם ואמרו הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ אוכלת יושביה היא וגו׳ ושם ראינו את הנפילים בני ענק וגו׳. מיד (במדבר יד) ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא וילנו על משה ועל אהרן וגו׳ ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה וגו׳:

ב ברוך המקום ברוך הוא וברוך שמו שאין לפניו משוא פנים בשביל אותה בכיה של חנם שבכו ישראל נקבע להם בכיה לדורות. וכל אותם שלשים ושמונה שנה מעיד אני עלי שמים וארץ שלא היה בדעתו של הקב״ה להמית עשרה נשיאים הללו מישראל אלא משום שהיו רצים אחר משה ואהרן לרגום אותם באבנים עד שנמשכו ונכנסו תחת ענני הכבוד תחת כנפי השכינה שנאמר (במדבר יד) ויפול משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל וגו׳ ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם ויאמרו וגו׳ הארץ אשר עברנו בה לתור אותה טובה הארץ מאד מאד וגו׳ ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וגו׳. בא וראה מה עשו ישראל ומה הוציאו בשפתותיהם ואח״כ היו מבקשים לעלות אל הארץ שנאמר וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה׳ כי חטאנו מה כתיב בתריה ויאמר משה למה זה אתם עוברים את פי ה׳ והיא לא תצלח וגו׳ ויעפילו לעלות אל ראש ההר וגו׳ וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה מיד חזרו וישבו באבל כבראשונה שנאמר (במדבר יד) ויתאבלו העם מאד. מכאן אמרו כל המנודה יום אחד מלמטה אעפ״י שהתירו לו אין לו היתר מלמעלה עד שלשה ימים וכל המנודה מלמטה שלשה ימים אף על פי שהתירו לו אין לו היתר מלמעלה עד שבעה ימים וכל המנודה מלמטה שבעה ימים אעפ״י שהתירו לו אין לו היתר מלמעלה עד שלשים יום וכל המנודה מלמטה שלשים יום אעפ״י שהתירו לו אין לו היתר מלמעלה לעולם ולעולמי עולמים לכך נאמר ויתאבלו העם מאד. באותה שעה אמר הקב״ה למשה לך ומרצה את אותן העניים שכבר יצא לבם מעליהם אמר משה לפניו רבש״ע במה ארצה אותם אמר ליה הקב״ה למשה לך ומרצה אותם בדברי תורה שנאמר (במדבר טו) ואמרת אליהם כי תבאו אל ארץ מושבותיכם וגו׳ ועשיתם אשה לה׳ עולה או זבח וגו׳ באותה שעה היתה מריבה גדולה בין ישראל לגרים אמר לו הקב״ה למשה למה עשו מריבה אלו עם אלו אמר משה לפניו רבש״ע אתה יודע אמר לו הקב״ה למשה ולא כך אמרתי לך (במדבר טו) וכי יגור אתכם גר וגו׳ הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר וגו׳ ככם כגר יהיה לפני ה׳ וגו׳. מכאן אמרו שלש מדות יש בגרים יש גר כאברהם אבינו ויש גר נמשל כחמור ויש גר כעכו״ם לכל דבר כיצד יש גר כעכו״ם לכל דבר אם יש לו נבלות וטרפות שקצים ורמשים בתוך ביתו אומר בלבו מתי אתגייר ואהיה ביניהן של ישראל שאכילתן יפה ויש להם ימים טובים ושבתות וכשיכלו אלו מתוך ביתי אכוף את עצמי ואתגייר ואם לבסוף הוא חוזר לסורו באין עליו יסורין לטובתו ולהצילו ומיד שהוא עושה תשובה אמר הקדוש ב״ה כשם שאני אהבתי אתכם כן אתם תאהבו אותו שנאמר ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (דברים י) וכיצד יש גר שהוא נמשל כחמור כגון שהוא הולך לישא אשה מישראל ואמרו לו אין אנו מקבלין אותך עד שתתגייר אמר בלבו אכוף א״ע ואתגייר ואם לבסוף חוזר לסורו באין עליו יסורין לטובתו ולהצילו ומיד שהוא עושה תשובה אמר הקב״ה כשם שהוא בקש מכם מנוחה כך תנו לו מנוחה שנאמר (שמות כב) וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים. וכיצד

יש גר שהוא כמו אברהם אבינו אם היה הולך ופשפש בכל העכו״ם כיון שהוא רואה שכל העכו״ם הם מספרים בטובתן של ישראל אמר בלבו מתי אתגייר ואהיה כמותם ואכנס תחת כנפי השכינה עליו נאמר (ישעיה נה) ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה׳ לאמר הבדל יבדילני ה׳ מעל עמו וגו׳ ובני הנכר הנלוים על ה׳ לשרתו ולאהבה את שם ה׳ להיות לו לעבדים וגו׳ והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי וגו׳. הרי הוא אומר (שמות כג) לא תשא שמע שוא אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס לא תהיה אחרי רבים לרעות וגו׳. הוי אומר הרי זו אזהרה למקבלים להּ״ר. ד״א הרי זו אזהרה לדיין שלא ישמע לבעל דין עד שיהא בעל דין חבירו עמו שנאמר (שמות כב) עד האלקים יבא דבר שניהם וגם הרי זו אזהרה לבעל דין שלא ישמיע אל הדיין דבריו עד שיהא בעל דינו עמו שנאמר (דברים יט) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה׳ וגו׳ וכן אם אומר לו אדם לחבירו פלוני חבירי חייב לי מאתים זוז והרי יש לי עד אחד ותהא מצטרף עמו וטול אתה מנה יאמר לו כך מודיע אני לך שאפילו אתה נותן לי כל כסף וזהב שבכל העולם כלו בשעה אחת אין אני מבקש בשביל להעיד שקר והאיך אתה אומר לי כך. וכל אנשי ירושלים היו עושין כן אינן נכנסין לבית המשתה עד שיודעין מי הוא שיכנס עמהם ואינן חותמין על הגט עד שיודעין מי הוא שיחתום עמהן א״ר נתן והלא עד זומם הוא זה ועד רשע הוא זה שנאמר (דברים יט) ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו אלא ללמדך על הגזלנין ועל החמסנין שפסולי עדות הן. כיוצא בדבר אתה אומר כתיב (במדבר לה) והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו לא אויב לו ולא מבקש רעתו ידיננו שנאמר ושפטו העדה לפסול את השונאים מלישב בדין. אין לי אלא שונאים קרובים מנין שהם פסולין לישב בדין ת״ל ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם הרי אתה דן הואיל ואמרה התורה הרגום על פי שני עדים ואמרה התורה הרוג על פי דיינין מה עדים פסול בהם קרובים אף דיינים פסול בהם קרובים. ועוד ק״ו הוא ומה עדים שאין הדברים נגמרים על פיהם פסול בהם קרובים דיינים שהדברים נגמרים על פיהם אינו דין שיפסול בהם קרובים אין לי אלא לרוצח לשאר חייבי מיתות מנין ת״ל (דברים יט) על המשפטים האלה. יכול כשם שדיני נפשות בעשרים ושלשה כך דיני ממונות בעשרים ושלשה ת״ל על המשפטים האלה אלה בעשרים ושלשה ואין דיני ממונות בעשרים ושלשה. ועוד שהרי הוא אומר עד האלקים יבא דבר שניהם (שמות כב) ומניין שדיני נפשות בעשרים ושלשה ת״ל ושפטו העדה הרי עשרה והצילו העדה הרי עוד עשרה הרי כאן עשרים ומנין עוד שלש הרי אתה דן הואיל ואמרה התורה הרוג על פי עדים ואמרה תורה הרוג על פי דיינין מה עדים שנים אף דיינים שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחר הרי כאן עשרים ושלשה אנשים אבל בראשונה היו אומרים דיני נפשות בשלשים שנאמר ושפטו העדה והצילו העדה והשיבו אותו העדה ללמדך שדיני נפשות בשלשים.

פרק ל

א מזמור (תהילים ע״ט:א׳-ב׳) אלקים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלים לעיים נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים וגו׳. ברוך המקום ברוך הוא שהוא זוכר את ירושלים בכל עת ובכל שעה אבל אין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים וכן הוא מפורש בקבלה על ידי דוד מלך ישראל שנאמר (תהילים ס״ח:ל״ו) נורא אלקים ממקדשיך אל ישראל הוא נותן עוז ותעצומות לעם וגו׳. מה תלמוד לומר נורא אלקים ממקדשיך מכאן אמרו בשעה שהעמיד משה את המשכן היו העכו״ם מזדעזעים ומתייראין מלפני הקב״ה ואמרו הואיל והללו נעשה להם נסים במצרים ובים שנאמר (תהילים ק״ו:כ״א-כ״ב) עושה גדולות במצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף שמא כשם שעשה להם הקב״ה דין במצרים ובבכוריהם כן יעשה בכל העכו״ם ועל אחת כמה וכמה שיפרע מכל האדם הנוגע בהם לרעה שנאמר (זכריה ב׳:י״ב) כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו. כביכול אין ישראל דומין לפני הקב״ה אלא לאדם שיש לו עין אחת לכך נאמר נוגע בבבת עינו. וכן מפורש בקבלה על ידי ירמיה הנביא (ירמיהו י׳:כ׳) אהלי שודד וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם אין נוטה עוד אהלי ומקום יריעותי כביכול עשה את עצמו כאילו אין בו כח להציל חס ושלום אמר הקב״ה באו שודדים הללו ושדדו את עירי ואת ביתי והיכלי ומי הם אלו השודדים שאמר הקב״ה הוי אומר אלו שרי מלך בבל שנאמר (ירמיהו ל״ט:ג׳) ויבואו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך וגו׳. ד״א אהלי שודד וגו׳ אין אהל אלא מקום שכינה שנאמר (שמות ל״ג:ז׳) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה וגו׳ וקרא לו אהל מועד. ד״א אהלי שודד וגו׳ אין אהל אלא בית המקדש שנאמר (שמות כ״ה:ח׳) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ד״א אהלי שודד וגו׳ כמו שנאמר להלן (ירמיהו ד׳:כ׳) פתאום שדדו אהלי רגע יריעותי אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שנאמר (מלכים ב כ״ה:ט׳) וישרוף את בית ה׳ ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית גדול שרף באש ד״א אהלי שודד וכל מיתרי נתקו וגו׳ מה אהל זה אי אפשר להתקיים בלא יתדות ובלא מיתרים כך ישראל אי אפשר להתקיים בלא ת״ח לכך נאמר וכל מיתרי נתקו וגו׳. מיתרי אלו ת״ח שבישראל שמתירין את המותר ואוסרין את האסור והויין להם לישראל כמיתרי עולם לכך נאמר וכל מיתרי נתקו בני יצאוני ואינם וגו׳ והואיל וגלו ישראל היה בדעתו של הקב״ה שלא להחזיר עוד את ישראל למקומם עד שעמדה רחל בתפלה לפני הקב״ה ואמרה לפניו רבש״ע הזכר לי שלא הקפדתי על צרה שלי ולא עוד אלא שעבד בי בעלי ז׳ שנים ובשעת כניסתי לחופה החליפו את לאה אחותי ולא דברתי עם יעקב כלום כדי שלא יכיר בין קולי לקול אחותי והלא הדברים ק״ו ומה אני שאני

ב״ו לא הקפדתי על צרה ואתה הוא מלך רחום וחנון האיך אתה תקפיד על ע״ז שאין בה ממש שנאמר (תהלים קטז) עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם פה להם ולא ידברו וגו׳ מיד נתגלגלו רחמיו של הקב״ה ונשבע לה לרחל להחזיר את בניה למקומם שנאמר (ירמיהו ל״א:ט״ו) קול ברמה נשמע וגו׳ רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו כה אמר ה׳ מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך נאם ה׳ ושבו מארץ אויב ויש תקוה לאחריתך נאם ה׳ ושבו בנים לגבולם אל תקרי רחל מבכה על בניה אלא רוח אל מבכה על בניה:

ב ד״א בני יצאוני ואינם וגו׳ ולפיכך אין המועדים כתיקונם אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע כשהייתי על אדמתי הייתי עושה את המועדים יום אחד והוא כתיקונו ועכשיו הרי אני עושה אותם שני ימים ואין אחד מהם כתיקונו רבש״ע מי גרם לי שאבא לידי מדה זו אלו נביאי שקר שבעמנו שנאמר (שיר השירים א׳:ו׳) בני אמי נחרו בי אל תקרי בני אמי אלא בני אומה שלי ואלו הן בני אומה שלי כגון חנניה בן עזור ואחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה שהם נתנבאו עלי שקר לכך נאמר בני אמי נחרו בי. ד״א אהלי שודד וגו׳ פעם אחת נכנס ר׳ צדוק לבית המקדש וראה אותו חרב אמר לפני הקב״ה רבש״ע אבי שבשמים החרבת את עירך ושרפת את היכלך וישבת ושלות ושקטת מיד נתנמנם ר׳ צדוק וראה את הקב״ה שהוא עומד בהספד ומלאכי השרת מספידין אחריו ואמרו הוי אמנה ירושלים. ושוב פעם אחת נכנס רבי נתן לבית המקדש ומצאו חרב וכותל אחד עומד אמר מה טיבו של כותל זה א״ל אחד אני אראך מיד נטל טבעת אחת ונעצה בכותל ההוא והיתה הטבעת הולכת ובאה עד שראה את הקב״ה שהוא היה שוחה וזוקף ועומד ומיילל על חורבן ביהמ״ק ועל ישראל שגלו שנאמר הילל ברוש כי נפל ארז אשר אדירים שדדו (זכריה י״א:ב׳) ואין ברוש אלא הקב״ה יתברך שמו ויתעלה לעולם ולעולמי עולמים שנאמר (מיכה ה) ויעבור מלכם לפניהם וה׳ בראשם. ומאי אשר אדירים שדדו אלא אלו אדיריהם של ישראל ששדדם השודד שנאמר (תהילים קל״ז:א׳) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וגו׳. מאי גם בכינו שם ישבנו ובכינו לא נאמר אלא גם בכינו אלא מלמד שבכו ואחר כך שתקו ואח״כ חזרו ובכו מה ת״ל בזכרנו את ציון אלא כיון שזכרו את ציון בכו וגעו געיה אחת ואחר כך על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה שירו לנו משיר ציון איך נשיר את שיר ה׳ על אדמת נכר שם געו געיה שנית מלמד שהטילו בהם הכשדיים תילי תילים של הרוגים משום שאמרו להם שירו לנו משיר ציון והשיבו להם איך נשיר את שיר ה׳ על אדמת נכר ואמרו להם שוטים שבעולם אלו שרנו שירה להקב״ה לא גלינו מארצנו א״כ איך נשיר את שיר ה׳ על אדמת נכר. משלו משל למה״ד לבת מלך שנשאת לבן מלך ואמר לה הבן מלך בעלה מזגי לי את הכוס ואם לאו אני מגרשך לא מזגה לו עמד וגרשה לסוף אחר שגרשה הלכה ונשאת למוכה שחין אחר ואמר לה מזגי לי הכוס אמרה לו שוטה שבעולם אני לא נתגרשתי מן בן המלך אלא משום שלא מזגתי לו את הכוס ואתה שאינך כאחד מעבדי עבדיו ואתה אומר לי שאמזוג לך את הכוס כך ישראל כשאמרו להם הכשדיים שירו לנו משיר ציון אמרו להם שוטים שבעולם איך נשיר וגו׳ על אותה שעה הוא נאמר (ישעיהו מ״ט:י״ד-ט״ו) התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך וגו׳ ואומר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וגו׳ ימיני שנתתי בו תורה לישראל דכתיב (דברים לג) מימינו אש דת למו. ומאי תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי וגו׳ אלא מדה כנגד מדה משום דכתיב בישראל (איכה ד׳:ד׳) דבק לשון יונק אל חכו בצמא לכן הוא אומר תדבק לשוני לחכי וגו׳. באותה שעה בקש הקב״ה להחריב את כל העולם כולו ולא כל העולם כולו בלבד אלא אף כסא הכבוד בקש להפכו באותה שעה אמר הקב״ה אביא את השמים ואטפחם זה בזה ואחריב את כל העולם כולו מפניהם שנאמר (יחזקאל כ״א:כ״ב) וגם אני אכה כפי על כפי וגו׳. באותה שעה נטל נבוכדנצר עצה בלבבו ואמר יודע אני שאומה הזאת חוזרת בתשובה היא ויד אלקיהם היא פשוטה לעושי תשובה שמא יעשו תשובה ויקבלם ונמצא אני מתבייש מיד העמיד עליהם משמורות והיו מקדימין עליהם בלילה שלא יעשו תשובה שנאמר (איכה ד׳:י״ט) קלים היו רודפינו מנשרי שמים לכך נאמר אהלי שודד וגו׳ אין נוטה עוד אהלי וגו׳. ד״א אהלי שודד כביכול אין בית המקדש נבנה ביד האדם אלא בידו של הקב״ה בלבד שנאמר (שמות ט״ו:י״ז) מקדש אדני כוננו ידיך ואומר נורא אלקים ממקדשיך (תהילים ס״ח:ל״ו): ד״א אלקים באו גוים בנחלתך וגו׳ ר׳ יוסי הגלילי אומר משלו משל למה״ד למלך בשר ודם שהיה צריך לצאת למדינת הים והיה מבקש המלך למסור את בנו ביד אפוטרופוס רשע א״ל אוהביו ומשרתיו אדונינו המלך אל תמסור את בנך ביד האפוטרופוס הרשע עבר המלך על דברי אוהביו ומשרתיו ומסר את בנו ביד אפוטרופוס הרשע מה עשה אפוטרופוס הרשע החריב את עירו של המלך ושרף את ביתו באש והרג את בנו בחרב. לימים בא המלך כיון שהוא רואה את עירו שחרבה ושוממה ואת ביתו שרוף באש ואת בנו הרוג בחרב מיד הוא מתלש בשערו ובזקנו ובוכה בכיה גדולה אמר אוי לי כמה סכלות עשיתי בעולמי שמסרתי את בני ביד אפוטרופוס הרשע. אף הקב״ה אמרו לפניו מלאכי השרת והנביאים רבש״ע אל תתן עמך ונחלתך בידי עכו״ם ואל תמסור את בניך ביד נבוכדנצר הרשע שונאיך עבר הקב״ה על דברי מלאכי השרת והנביאים ומסר את בניו ביד נבוכדנצר הרשע מה עשה נבוכדנצר הרשע עמד והחריב את ירושלים ושרף את בית המקדש והגלה את ישראל לבבל והרג את הטובים בחרב. אמר הקב״ה אני לא צויתי לאותו הרשע לעשות כל כך הרבה רעה אלא מעט רעה יעשה לישראל משום שעברו על דברי התורה והוא עשה עמהם לפנים משורת הדין שנאמר (שופטים ג׳:א׳)

ואלה הגוים אשר הניח ה׳ לנסות בם את ישראל וגו׳ ואומר (ישעיהו נ״ב:ה׳) ועתה מה לי פה נאם ה׳ כי לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם ה׳ ותמיד כל היום שמי מנאץ׃

ג ד״א מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתך וגו׳ והלא היה לו לומר בכי ונהי וקינה לאסף ומה ת״ל מזמור לאסף אלא אסף היה נביא ושמח בדבר. משלו משל למה״ד לבת עני שהלכה למלאות מים מן הבור ונפסק הדלי של חרס שלה ונפל לתוך הבור והיתה בת העני בוכה ומצווחת ואח״כ באה בת המלך למלאות מים בדלי של זהב ונפסק הדלי של זהב שלה ונפל לתוך הבור היתה בת העני משמחת ומרקדת ואמרה מי שמעלה את הדלי של זהב של בת המלך הוא מעלה את הדלי של חרס שלי. כך אסף שמח בדבר כיון שראה בנבואה שיטבעו שערי ירושלים שנאמר (איכה ב׳:ט׳) טבעו בארץ שעריה וראה ג״כ בנבואה שלעתיד יעלו השערים מן הארץ מיד אמר אסף מזמור אמר מי שעתיד לבנות את ירושלים ולעלות את שעריה הוא יעלה את קרח אבי אבא מן הקרקע. רבי אליעזר הגדול אומר מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתך וגו׳ שפכו דמם כמים וגו׳. בא אנדרינוס קיסר ותפס אלכסנדריא של מצרים שהיו בה עשרים ומאה רבוא של בני אדם והיה מפתה אותם בדברים ואמר להם צאו וראו ועמדו בבקעת ידים שלא תהא אומה זו שולטת בכם וכשיצאו ועמדו בבקעת ידים העמיד עליהם חמשים אלף אחוזי חרב והרגום עד שלא נשתייר מהם אפילו אחד לכך נאמר אלקים באו גוים בנחלתך וגו׳ עד שפכו דמם כמים וגו׳. אמרו חכמים שלשה נחלי דם היו מושכין ויוצאין מבקעת ידים והולכין לים הגדול ושיערו חכמים לים הגדול ונמצאו שלשה חלקים דם ואחד מים וי״א שבע שנים בצרו עכו״ם כרמיהם מדמם של ישראל. ועוד א״ר אליעזר מזמור לאסף אלקים באו גוים וגו׳ באו מלכות רומי והרגו באנשי ביתר ארבעה רבוא בני אדם עד שהיה הדם יוצא מכל הפתחים ומל הצינורות והיתה נמצא שם בביתר שלש מאות קופות קצוצי תפילין בראשי הרוגי ביתר וכל קופה וקופה מחזקת שלש סאין וכשאתה בא לידי חשבון אתה מוצא תשע מאות סאין של תפילין׃ וחכמים אמרו מזמור לאסף אלקים באו גוים וגו׳ בא אנדרינוס קיסר ותפס אלמנה עם שבעה בניה אמר לה מה טיבך אמרה לו אשה אלמנה אני ואמר לה תינוקות הללו מנין לך ואמרה לו בני הם מיד הביא את הראשון ואמר לו השתחוה לאלוה זה א״ל אותו התינוק ח״ו אין אני משתחוה למעשי ידי בני אדם שכן כתוב בתורה (דברים ד׳:ל״ט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד מיד נטלו חרב והרגו אותו חזר והביא את השני וא״ל השתחוה לאלוה זה וא״ל חס ושלום אין אני משתחוה למעשי ידי אדם שכן כתוב בתורה (דברים י׳:י״ז) כי ה׳ אלקיכם הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד עושה משפט יתום ואלמנה מיד צוה והרגו אותו. חזר והביא את השלישי וא״ל השתחוה לאלוה זה וא״ל ח״ו אין אני משתחוה למעשי ידי אדם שכן כתוב בתורה (שמות ל״ד:י״ד) כי לא תשתחוה לאל אחר כי ה׳ קנא שמו אל קנא הוא ומיד צוה והרגו אותו. חזר והביא את הרביעי וא״ל השתחוה לאלוה זה וא״ל אין אני משתחוה למעשי ידי אדם שכן כתוב בתורה (נשמט מכאן פסוק שאמר) מיד צוה והרגו אותו. חזר והביא את החמישי וא״ל השתחוה לאלוה זה וא״ל ח״ו אין אני משתחוה למעשי ידי אדם שכן כתוב בתורה (שמות כ״ב:י״ט) זובח לאלקים יחרם בלתי לה׳ לבדו מיד צוה והרגו אותו. חזר והביא את הששי וא״ל השתחוה לאלוה זה וא״ל ח״ו אין אני משתחוה למעשי ידי אדם שכך כתוב בתורה (שמות ט״ו:י״ח) ה׳ ימלוך לעולם ועד מיד צוה והרגו אותו. חזר והביא את השביעי הקטן שבכולם וא״ל השתחוה לאלוה זה וא״ל ח״ו אין אני משתחוה למעשה ידי אדם אנחנו נשבענו להקב״ה שלא נעבוד לאל אחר והקב״ה נשבע לנו שלא יחליפנו בעם אחר שנאמר את ה׳ האמרת היום להיות לך לאלקים וללכת בדרכיו ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמוע בקולו וה׳ האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמור כל מצותיו ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש לה׳ אלקיך כאשר דבר (דברים כ״ו:י״ט) א״ל הקיסר ואם אי אתה משתחוה לזה אלוה הריני זורק לך את הטבעת לפניו כדי שיהיו העומדים לפני יאמרו ששמעת לדברי הקיסר והשתחוית לאלוה זה. א״ל התינוק אללי עליך קיסר על הדברים שאתה אומר לי ומה אתה ב״ו ומתבייש מבשר ודם שכמותך ואני איך לא אתבייש מלפני מלך מלכי המלכים הקב״ה א״ל הקיסר וכי יש אלוה לעולם א״ל וכי עולם של הפקר ראית א״ל כי יש ראש לאלקיכם א״ל והלא כבר נאמר ראשו כתם פז (שיר השירים ה׳:י״א) א״ל וכי יש אזנים לאלקיכם א״ל והלא כבר נאמר (מלאכי ג׳:ט״ז) אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה׳ ולחושבי שמו א״ל וכי יש עינים לאלקיכם א״ל והלא כבר נאמר (שמות ב׳:כ״ה) וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים א״ל וכי יש רגלים לאלקיכם א״ל והלא כבר נאמר (זכריה י״ד:ד׳) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים א״ל וכי יש ידים לאלקיכם א״ל והלא כבר נאמר (ישעיהו י״ד:ג׳) הן לא קצרה יד ה׳ מהושיע א״ל וכי אם יש כח לאלקיכם למה לא הציל אתכם מידי אמר לו שוטה שבעולם אין אתה הגון לעשות נסים על ידך ואנו נתחייבנו מיתה להקב״ה ואם אין אתה הורג אותנו הרבה הורגים יש לו למקום הרבה דובים ונמרים ונחשים ועקרבים והרבה אריות שיפגעו בנו מיד צוה עליו להרגו מיד באת אמם ואמרה לו לאותו קיסר בחייך קיסר תן לי בני ואנשקהו תחלה מיד נתנוהו לה והיתה מגפפתו ומחבקתו ומנשקתו ונותנת דדיה לתוך פיו והיה דבש וחלב נופל לארץ לקיים מה שנאמר (שיר השירים ד׳:י״א) דבש וחלב תחת לשונך. שוב אמרה לו בחייך קיסר תן חרב על צוארי ועל צואר בני יחד אמר לה הקיסר ח״ו איני עושה כן שכך כתיב בתורתכם ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום

אחד (ויקרא כ״ב:כ״ח) א״ל אותו התינוק שוטה שבעולם וכי קיימת כל התורה כולה חוץ מפסוק זה מיד חתכו את ראשו ושערו חכמים שנותיו של אותו תינוק ונמצא בו שתי שנים וששה חדשים ושבע שעות ומחצה:

ד באותה שעה היו העכו״ם מתלשים בשערן ובזקנם ובוכין בכיה גדולה ואמרו מה מעשה אביהם של אלו ומה שבחו שכך הן נהרגין עליו על אותה שעה הוא אומר (שיר השירים ה׳:ט׳) מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך מדוד שככה השבעתנו. באותה שעה אמרה להם אמם בני לכו ואמרו לאברהם אבינו אל תזוח דעתך עליך ותאמר בניתי מזבח והעליתי עליו יצחק בני כי אני בניתי שבעה מזבחות והעליתי עליו שבעת בני ביום אחד והוא רק בנסיון ולא במעשה ואני במעשה. שוב אמרה להם בני אשריכם שעשיתם את רצון אביכם שבשמים ולא הייתם באים לעולם אלא לקדש את שמו הגדול על ידכם שנאמר (ויקרא י׳:ג׳) בקרובי אקדש מיד עלתה לגג ונפלה ומתה יצתה בת קול ואמרה אם הבנים שמחה (תהילים קי״ג:ט׳) וכשתפסו את רשב״ג ואת ר׳ ישמעאל כהן גדול להריגה היה רשב״ג בוכה ואמר לר׳ ישמעאל מפני מה אנו נהרגין כעובדי ע״ז וכמחללי שבתות וכאוכלי נבילות וטריפות ושקצים ורמשים תהא מיתתנו אמר לו ר״י אני אדון לפניך לפעמים יש לנו לשפוט את הדין ולא שפטנו אותו באמת ולפעמים באו עדי שקר והעידו בפנינו ולא חקרנו ודרשנו היטב ועברנו עמ״ש בתורה (דברים י״ט:י״ח) ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו וגו׳ לכן נתחייבנו מיתה או לפעמים אנחנו נכנסנו לבית המרחץ או לפעמים נפנינו לאכול ולשתות ובאו באותה הפעם יתומים ואלמנות לתבוע פרנסתן ואמר להם השמש שלנו אין השעה פנויה לנו ונמצאו האלמנה והיתום מעונים. בא וראה כמה גדול עונשו של דבר שנאמר (שמות כ״ב:כ״א-כ״ב) כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב וגו׳. בא וראה אע״פ שהיו יוצאין להריגה היו מכבדין זה את זה זה אומר אין אני גדול מחבירי אלא חבירי גדול ממני לכן הרגו אותי תחלה כדי שלא אראה במיתת חבירי וזה אומר הרגו אותי תחלה ואל אראה במיתת חבירי והיו מפילין גורלות ונפל הגורל על רבן שמעון בן גמליאל בתחלה נטל רבי ישמעאל כ״ג את ראשו של רשב״ג והושיבו בחיקו והיה מגפפו ומחבקו ומנשקו ואמר ליה רבי איך נטמנה לשונך בעפר והאיך נתמלא פיך באבנים ועפר כעובדי ע״ז וכמחללי שבתות ולא הספיק לומר את הדברים עד שנטלו את החרב וחתכו את ראשו. באותה שעה אמר הקב״ה אביא את השמים ואטפחם זה בזה ואחריב את עולמי בפניהם שנאמר (יחזקאל כ״א:כ״ב) וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי וגו׳ ולא זו בלבד אלא כשבא נבוכדנצר הרשע להקיף את ירושלים היו מתקבצים בו כל ישראל שהיו יושבין בערי יהודה ובנימין והיו יושבין בתוך ירושלים חבורות חבורות שנאמר (ירמיהו ח׳:י״ד) על מה אנחנו יושבים האספו ונבוא אל ערי המבצר וכשהגלה אותם אח״כ נבוכדנצר והגיעו מי פרת ושתו אותם הרגו בהם המים יותר ממה שהרגו בהם הכשדיים וכשהיו מהלכין בדרך היו אומרים אלקים אל דמי לך (תהלים פג) משיבה רוח הקודש אותם ואמרה להם שוטים שבעולם כשעבדתם ע״ז על ההרים ועל הגבעות וכי לא אמרתם מי הוא אלוה שהוא דר בעולם ועכשיו אתם אומרים אלקים אל דמי לך. ואע״פ כן נתגלגלו מיד רחמיו של הקב״ה ועורר עליהם בני קרח שכבר מתו ונתעטפו בבגדיהם וישבו לפניהם ואמרו עליהם קינה ולא עוד אלא שירד הקב״ה בעצמו ובכבודו משמי שמים העליונים ממקום גדלו ותפארתו ומקדושת שמו הגדול ונשא הוא בעצמו עליהם קינה שנאמר (ישעיהו כ״ב:י״ב) משא גיא חזיון וגו׳ ויקרא ה׳ אלקים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק: בא וראה כמה רחמיו של הקב״ה מרובין על ישראל לעולם אפי׳ אם כל ימיהם היו עובדים ע״ז וכיון שהם עושין תשובה קלה הוא בוכה עליהם מיד. לפי דרכך אתה למד שבכל דור ודור שהקב״ה מוצא בני אדם צדיקים וחסידים הוא טופח שתי ידיו זו על זו ונותנן כנגד לבו ובוכה עליהן בין בסתר בין בגלוי ומפני מה הוא בוכה עליהן בסתר לפי שהוא גנאי לארי שיהא בוכה לפני השועל וגנאי הוא למלך שיבכה לפני עבדיו וגנאי הוא לבעל הבית שיבכה לפני פועליו שנאמר (ירמיהו י״ג:י״ז) ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה׳. ומה ת״ל מפני גוה שלא יתגאו המלאכים העומדים על הקב״ה למעלה ויאמרו מה הנאתו של הקב״ה מבשר ודם שנתן להם את התורה לישראל ומפני מה לא נאמר כאן כמו שנאמר להלן כה אמר ה׳ צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה ואל החכמות שלחו ותבואנה ותמהרנה ותשאנה עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים כי קול נהי נשמע מציון איך שדדנו וגו׳ אף כאן יאמר הכתוב ודמוע תדמעו ותרד עינינו דמעה אלא כביכול אין רחמנות לכל בריה על ישראל אלא הקדוש ב״ה בלבד שמתחלה חלק להם את עולמו ונאמר (איכה א׳:ב׳) בכה תבכה בלילה: ד״א בכה תבכה בלילה וכי בלילה בוכין וביום אין בוכין אלא מאותה שעה נתרוקנו דליותיהן של ישראל שנגזרה גזירה על רבי עקיבא להריגה. ומאי ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה אלא משל למה״ד למלך בשר ודם שסרחו עליו אשתו ובניו עמד ודחפן והוציאן מביתו ובכל שנה ושנה הוא הולך אל המקום שדחפן שם ושוחה מלא קומתו ארצה ובוכה ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כמו אב שאומר בבכיה אי בני וכמו תרנגולת שמקרקרת על בניה שנאמר (ישעיהו כ״ב:ה׳) כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני ה׳ צבאות בגיא חזיון מקרקר קיר וגו׳. וכשהיו ישראל הולכין בגולה נתעלם מכל בריה סרחון של ישראל עד שבא הקב״ה ואמר להם אלא בשכר שתי דמעות שהוריד עשו לפני אביו לכך באתי לעשות רצון שעיר שנאמר (ישעיהו כ״א:י״א-י״ב) משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה מליל אמר שומר אתא בוקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שבו אתיו. למה נאמר

שומר מה מלילה שומר מה מליל אלא לפי שכל טובתן של ישראל אינה אלא ביום וכל רעתן של ישראל אינו אלא בלילה וגם אותן ע׳ שנה שבין בית ראשון לבית שני אינו אלא לילה לכך נאמר שומר מה מלילה׃

ה ד״א למה נאמר שומר מה מלילה אלא לפי שהקב״ה יושב ומשמר מי שיש בו דברי תורה לאמיתו כגון חנניה מישאל ועזריה לכך נאמר שומר מה מלילה. מכאן אמרו אם עושה אדם שתים או שלש טובות מוסרין לו מלאך אחד לשומרו שנאמר (שמות כ״ג׃כ׳) הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ואם קרא אדם תורה נביאים וכתובים מוסרין לו שני מלאכים לשמרו שנאמר (תהלים צב) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך אבל אם קרא אדם תורה ונביאים וכתובים ושנה משנה ולמד הלכות ואגדות ושמש ת״ח אז הקב״ה משמרו בעצמו. משלו משל למה״ד למלך שהיה מהלך בדרך במדבר ובנו עמו כיון שהגיע לחמה עמד אביו מצד רוחה של חמה ועושה צל לבנו כדי שלא יגיע לו חמה ושרב וכן עושה הקב״ה לישראל שנאמר (תהילים קכ״א׃ה׳) ה׳ שומרך ה׳ צלך על יד ימינך וגו׳. ומאי אמר שומר אתא בוקר אלא אמר להם הקב״ה לישראל בני וכי לא הגדתי לכם בתחלה שאע״פ שאתם בוכים ומצטערים עכשיו על הבית האחרון שהוא חרב בעונותיכם אבל לעתיד תבואו ותשמחו עמי שמחה שלמה כדרך שאני משמח בכם שנאמר (ישעיהו ס״ד׃א׳-ב׳) כקדוח אש המסים מים תבעה אש להודיע שמך לצריך מפניך גוים ירגזו בעשותך נוראות לא נקוה וגו׳. ומאי וגם לילה אלא אלו השנים רעים וקשים שאתם דרים בין העכו״ם. ומאי אם תבעיון בעיו שובו אתיו אלא לפי שאין הקב״ה נותן את התורה אלא למי שמצטער עליה שנאמר (ישעיהו כ״א׃י״ג-י״ד) משא בערב ביער בערב תלינו אורחות דדנים לקראת צמא התיו מים ואין בערב אלא לשון ערב ואין יעקב אלא לשון צער ואין מים אלא ד״ת לכך נאמר ביער בערב וגו׳ לקראת צמא התיו מים. למה ישראל דומין בעוה״ז לפני אביהם שבשמים למלך בשר ודם שהיה לו שני עבדים ונותן להם שני עצים ואומר להם הביאו לי את האור המצטער גופו לפני המלך מביא את האור לפני המלך שאינו מצטער גופו לפני המלך אינו מביא. ד״א משל למלך שהוא יושב על כסאו והיה עבדו משרת לפניו ורואה המלך את עבדו שהוא מתבהל לפניו מיד עומד המלך מן כסאו ותופס את עבדו בידו והושיב אותו לפניו וכך אמר להם הקב״ה לישראל בני עשו רצון בניכם ועבדיכם כדרך שאני עושה רצון בני ועבדי שנאמר (ישעיהו נ׳׃י׳) מי בכם ירא ה׳ שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו יבטח בשם ה׳ וישען באלקיו.

פרק לא

א מתוך השלום כיצד אלא כשם שהקב״ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים הוא מתכוין ועושה שלום בארבע מאות ותשעים ושש אלפים רבבות של מלאכי השרת שהם עומדים לפניו תמיד והם מקדשין את שמו תמיד. מיציאת החמה ועד שקיעת החמה הן אומרים קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו) ומן שקיעת החמה עד יציאת החמה הן אומרים ברוך כבוד ה׳ ממקומו (יחזקאל ג) וכן מתכוין ועושה שלום בשבעים לשונות ובכל באי עולם שברא בעולמו שנאמר (איוב כה) עושה שלום במרומיו. כך יעשה האדם שלום בין כל אדם לחבירו ובין איש לאשתו וכן היה עושה אהרן הכהן שהיה מתכוין ועושה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ובין ישראל לחכמים ובין חכם לחבירו ובין ישראל לחבירו ובין איש לאשתו ועליו הוא אומר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו ועליו נאמר (ישעיה נו) כה אמר ה׳ שמרו משפט ועשו צדקה וגו׳. הקדוש ב״ה שהוא בוחן לבות וכליות היה אומר לאהרן אתה נתכוונת לטובה ועשית שלום ביני ובין בני ישראל אני מוציא ממך בנים שמכפרים על ישראל בכל שנה ושנה וקוראין עליהם שלום בכל יום ויום ויאמרו להם (במדבר ו) יברכך ה׳ וישמרך יאר ה׳ פניו אליך ויחנך ישא ה׳ פניו אליך וישם לך שלום. כיוצא בדבר אתה אומר אחיתופל הגילוני היה חכם והיה בעל תורה ובשביל גסות הרוח שהיה בו נעקר מן העוה״ז ומן העוה״ב ועליו הוא אומר (ישעיה ג) אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו. תחלת מעשיו הרעים של אחיתופל מה הן כשנתקבצו כל ישראל עם דוד לבעלי יהודה להעלות את ארון ה׳ מבית אבינדב אשר בגבעה ונשתכחה מהם ההלכה מיד אמרו כולם כמו שלא היה בא ארון ה׳ משדה פלשתים אלא בעגלה אף בעגלה יבא לבית דוד מלך ישראל והקב״ה נשבע בשמו הגדול ביום שנשא עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה לשם שמים שינטל הארון והתורה עמו ותנתן בזרוע של זרע עמרם שנאמר (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו. מיד נטלו את הארון והרכיבוהו על העגלה ומיד היה הארון תלוי באויר בין השמים ובין הארץ ואינו עולה לא למעלה לשמים ולא יורד למטה לארץ עוזא היה עומד שם מיד שלח עוזא את ידו ותפש בארון באותה שעה אמרו פושעי ישראל אלמלא לא שלח עוזא את ידו ותפש בארון כבר נפל הארון לארץ מה עשה הקב״ה באותה שעה מיד המית את עוזא ונתלשה ידו מן הארון והוכר הדבר שהארון הוא תלוי באויר בין הארץ ובין השמים ואינו עולה למעלה לשמים ואינו יורד למטה לארץ׃ ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים שכשם שתפש אחיתופל את ההלכה בגרונו ולא אמר אותה לרבים לפיכך נחנק בגרונו ומת בחניקה שהיא אחת מן ארבע מיתות שנמסרו לבית דין שנאמר ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו ויחבוש את החמור ויקם וילך אל ביתו ואל עירו ויצו אל ביתו ויחנק (שמואל ב יז) ומהו הדבר שהיה מצוה אל ביתו צוה להם אל תהיו במחלוקת לעולם ואמר להם אל תמרדו במלכות בית דוד לעולם כיון ששמע

דוד הדברים הללו מיד היה דוד בא לפני השכינה ושחה מלא קומתו ארצה ואמר אבי שבשמים יהא שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ותהא לך קורת רוח מן ישראל עבדיך בכל מקומות מושבותם שגדלתנו וקדשתנו וקלסתנו ורוממתנו וקשרת לנו כתר בתורה מסוף העולם ועד סופו שנאמר (שמואל ב ז) על כן גדלת ה׳ אלקים כי אין כמוך ואין אלקים זולתך ככל אשר שמענו באזנינו וגו׳ אבל המעשים שאנו עושים אינם הגונים לפניך אלו מעשה דואג האדומי ומעשה אחיתופל הגילוני. ולא זה בלבד אלא אמרו כל מי שיש בו גסות רוח הוא נעקר מן העולם וכן אנשי דור המבול גסות הרוח היתה בם ובה נעקרו מן העולם שנאמר ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (איוב כא). ומה היו עושין היו פושטים את בגדיהן ומניחין אותן על גבי הארץ והיו מהלכין ערומים בשוק שנאמר (איוב כד) ערום הלכו מבלי לבוש וגו׳. ומהו עונשן בעוה״ז הקב״ה הציף אותן על פני המים כמו זיקים שנאמר (איוב כד) קל הוא על פני המים וגו׳. ואומר (איוב יט) גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב למען תדעון שדון אל תקרי שדון אלא שדין שיש דין למעלה. וכן אנשי מגדול גסות רוח היתה בם ובה נעקרו מן העולם שנאמר (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳ ויאמרו הבה נבנה לנו עיר וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ וגו׳. בא וראה בחסד הגדול שעשה הקב״ה עמהם בה מרדו בו משל לאדם שהוא גולה מן מדינה למדינה כיון שהוא רואה את חבירו שהוא מדבר עמו בלשונו נתקררה דעתו עליו והם מרדו בה שנאמר ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים וגו׳ ויאמרו הבה נבנה לנו עיר וגו׳. כנגד שהם אמרו לשון הבה הקב״ה אמר ג״כ לשון הבה עליהן שנאמר הבה נרדה וגו׳. מיד ירד הקב״ה משמי השמים העליונים ובלבל את לשונם והפיצם בד׳ רוחות העולם שנאמר וירד ה׳ לראות את העיר ואת המגדל וגו׳ ויפץ ה׳ אותם משם וגו׳ על כן קרא שמה בבל כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ וגו׳. וכן אנשי סדום גסות הרוח היתה בהם ובה נתעקרו מן העולם שנאמר (בראשית יג) ואנשי סדום רעים וחטאים לה׳ מאד רעים בגזל וחטאים בג״ע לה׳ מאד בחילול השם. ד״א לה׳ מאד שהיו מתכונים והולכין וחוטאין וכשהיה לוט מדבר עמהן דברים שהן כדרך הארץ אמרו לו גש הלאה וכשהיה מדבר עמהם דברים שאינן כדרך הארץ אמרו לו האחד בא לגור שנאמר (בראשית יט) ויאמר גש הלאה ויאמרו האחד בא לגור וישפוט שפוט. וכן סנחרב גסות הרוח היתה בו ובה נעקר מן העולם וכן נבוכדנצר גסות הרוח היתה בו ובה נעקר מן העולם שנאמר אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (ישעיה יד) אמרו עליו על נבוכדנצר הרשע קצר בקומה היה וכשהיה הולך ממדינה למדינה ומעיר לעיר נתקבצו כל בני העיר ויצאו לקראתו והיו משחקים זה עם זה ואומרים זה לזה וכי זה ימלוך מסוף העולם ועד סופו שנאמר (ישעיה יד) רואיך אליך ישגיחו אליך יתבוננו הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות וגו׳. וכן פרעה גסות הרוח היתה בו ובה נעקר מן העולם שנאמר (שמות ה) ויאמר פרעה מי ה׳ אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל וגו׳. וכן אנשי דור המדבר גסות הרוח היתה בם לפיכך מתו במדבר ולא נכנסו לארץ ישראל שנאמר (במדבר כא) וידבר העם באלקים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר וגו׳ וכן כאותן הדברים בד׳ וה׳ מקומות. וכן שאול המלך גסות הרוח היתה בו לפיכך נהרג ונעקרת ממנו המלכות שנאמר (שמואל א טו) ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני וגו׳ ויאמר שאול מעמלקי הביאום וגו׳. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שאמר לבנו בני למה לא עשית את כל מה שהפקדתיך ואמר לו וכי מהו הדבר שהפקדתני שלא עשיתי מיד מעיז הבן את פניו באביו ואמר לו לאביו והלא עשיתי את כל מה שהפקדתני וכן שאול המלך שאמר לו שמואל הנביא למה לא שמעת בקול ה׳ והשיב שאול את שמואל לא כן הדבר אלא שמעתי בקול ה׳ שנאמר (שמואל א טו) ויבא שמואל אל שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה לה׳ הקימותי את דבר ה׳ ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני וגו׳ ויאמר מעמלקי הביאום אשר חמל העם וגו׳. ויאמר שמואל וגו׳ ולמה לא שמעת בקול ה׳ ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני ה׳ ויאמר שאול אל שמואל אשר שמעתי בקול ה׳ ואלך בדרך אשר שלחני ה׳ וגו׳ ויאמר שמואל וגו׳ יען מאסת את דבר ה׳ וימאסך ממלך וגו׳. ולא עוד אלא שהיה שאול משמר קנאה ונקמה בלבבו על ישראל בכל מקומות מושבותיהם בשביל דוד במה שנצטוה לעשות לא עשה מה שא״ל שמואל שאמר הקב״ה עתה לך והכיתה את עמלק וגו׳ והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק וגו׳ והוא לא עשה כן אלא החיה את אגג מלך עמלק ואת מיטב הצאן והבקר ומה שלא נצטוה לעשות עשה את נוב עיר הכהנים הרג שנאמר (שמואל א כב) ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב. וזלזל בעריות במה שנתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש ושאל באוב וידעוני והרבה לעשות תועבות בישראל לפיכך נהרג ונעקרה ממנו מלכות בית ישראל: וכן בני ישראל אני כפרתן בכל מקומות מושבותיהם כשהיו בארץ ישראל היתה בהם גסות הרוח ובה גלו מארצם ואפילו לאחר שגלו מארצם שאלו ישראל את יחזקאל בן בוזי הכהן כהן שקנה עבד מהו שיאכל בתרומה אמר להם כן הוא שהוא מותר לאכול בתרומה וא״ל אבל אם מכרו רבו לאחרים מהו שיאכל בתרומה אמר להן אינו רשאי לאכול תרומה וא״ל אף אנו כן כשהיינו בעירו ובהיכלו של הקדוש ברוך הוא עבדנו את הקדוש ב״ה עכשיו שגלינו בין העכו״ם נהיה כגוים וכמשפחות האדמה. ואמר להם יחזקאל אפילו אם נשברים עצמותיכם ועיניכם מנוקרין ודם פיכם בא לארץ אתם צריכים לקבל מלכותו של מלך מלכי המלכים הקב״ה עליכם משום שכן קבלתם לו עליכם מתחלה ואמרתם כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע (שמות כד) והקדוש ברוך הוא המליך מלכותו עליכם שנאמר (דברים כו) את ה׳ האמרת היום להיות לך לאלקים וללכת בדרכיו ולשמור חקיו ומצותיו וגו׳ ולשמוע בקולו וה׳ האמירך היום להיות לו לעם

סגלה כאשר דבר וגו׳. ואמר להם (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאם ה׳ אלקים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם. ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים אם נאמר היו למה נאמר לא תהיה אלא מה שאתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן זאת לא תהיה ומה שאתם אומרים לא יבא נ״נ ויכבוש את ירושלים זאת היה תהיה. אחרי הדברים כולן נאמר תועבה בע״א שנאמר (דברים ז) ולא תביא תועבה אל ביתך וגו׳ ונאמר תועבות בגסות הרוח שנאמר (משלי טז) תועבת ה׳ כל גבה לב ואפילו הקב״ה שהכל שלו והכל מעשה ידיו אינו יכול לסבול את גסי הרוח שנאמר (תהלים קא) גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל שהרי הוא אומר (ישעיה מ) את מי נועץ ויבינהו וילמדהו באורח משפט וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו. וממי נטל הקב״ה עצה כשברא את העולם הוי אומר שלא נמלך אלא עם התורה שנאמר (משלי ח) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום אל תקרי אמון אלא אומן כמו אומן זה שהוא עוסק באומנתו:

ב משל למלך בשר ודם שהוא בונה פלטרין עד שהוא מגיע את הקרשים ומתקנין את הקורות הוא מביא תחלה את המגילה ודיו וצייר את החדר בפני עצמו ואת העליה בפני עצמו ואת בית הכסא בפני עצמו ואחר כך הוא בונה כמו שהיה מצייר. כך היה הקדוש ברוך הוא מביט בתורה וברא את העולם אבל מלך בשר ודם הוא בונה כל אחד ואחד לבדו משא״כ מעשה שמים וארץ כולן ברא הקדוש ברוך הוא אותן בבת אחת שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו. כיצד ישב הקב״ה וברא את עולמו חמש שיטות בדבר זה שטה ראשונה ברא הקב״ה שני אלפים רבבות כרובים ושני אלפים רבבות אופנים וכל שרפים וארואלים וכן שאר מלאכי השרת אין מספר ולמעלה מהן חיות הקודש ולמעלה מהן רקיע כעין הקרח הנורא ולמעלה ממנו כסה״כ ולמעלה ממנו יושב הקב״ה בשמי השמים העליונים ואלמלא מקרא כתוב א״א לאומרו שנאמר (יחזקאל א) וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון וגו׳ ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל מתוך האש ומתוכה דמות ארבע חיות וגו׳ ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא וגו׳ וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה. אבל אמרו ז׳ דברים קדמו לעולם תורה ותשובה וגיהנם וגן עדן וכסא הכבוד ושמו של בן דוד ובית המקדש תורה מנין שנאמר (משלי ח) ה׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז תשובה מנין שנאמר (תהלים צ) בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ וגו׳ וכתיב בתריה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם גיהנם מנין שנאמר (ישעיה נ) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה נשמת ה׳ כנחל גפרית בערה בה ואין תפתה אלא גיהנם שהיא בריאה קודם לכל וכיון שברא הקב״ה את הגיהנם עמד הקב״ה וקילס את כל מעשי ידיו שנאמר (בראשית א) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. ומאי גם היא למלך הוכן אין מלך אלא יצר הרע שנאמר (קהלת ד) טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל זה יצה״ר הנקרא מלך זקן וכסיל. ד״א טוב ילד מסכן וחכם זה ר״ע ממלך זקן וכסיל זה טורנוסרופוס הרשע. ומאי העמיק הרחיב שהעמיקה והרחיבה לו מלאך המות כדי שתהא מלא קומתו ובה מדורת אש ועצים וגו׳. גן עדן מנין שנאמר (בראשית ב) ויטע ה׳ אלקים גן בעדן מקדם כסא הכבוד מנין שנאמר (תהלים צג) נכון כסאך מאז. בית המקדש מנין שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו שמו של בן דוד מנין שנאמר (תהלים עב) לפני שמש ינון שמו ואחר כך ברא הקדוש ברוך הוא את השמים ואת הארץ ואת כל אשר בהם וכללן ורדדן ויסדן וטפחן וגמדן ומתחן ומישבן. כללן ורדדן מנין שנאמר (בראשית ב) ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. יסדן וטפחן וגמדן מנין דכתיב (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו. מתחן ומישבן מנין שנאמר (ישעיה מ) הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת ואחר שנבראו כל הנבראים שבעולם היו כולן בשמחה גדולה כאלו הן אוכלין ושותין ושבעין ושמחים שמחה גדולה והרי הדברים ק״ו ומה אם העומדין בחוץ שאינם רואים פני השכינה מבפנים הרי היו בשמחה כאלו הן אוכלין ושותין ושבעים ושמחים שמחה גדולה מכ״ש המלאכים וצבא השמים שהקב״ה הכניסן לפנים תחת כסא הכבוד שהיו בשמחה גדולה כאלו הן אוכלין ושותין ושבעים ושמחים שמחה גדולה וכיון שברא הקב״ה את כל העולם כולו ועמד ודחפן והוציאן לחוץ היו כולן צועקין ומיללין ובוכין בכיה גדולה ואמרו לפניו רבש״ע מפני מה הוצאתנו ממדה של קורת רוח מה עשה הקב״ה כדי לפייס אותן מכל ארבע מדות שברא הקב״ה בעולמו הביאן וקבע את צורתן בכסא הכבוד שלו פני אדם מן בני אדם פני אריה מן החיה פני שור מן הבהמה פני נשר מן העופות. באותה שעה אמר הקב״ה נטלתי שכרי מכל מה שבראתי בעולמי נטלתי שכרי את פני אדם שבמרכבה בשביל שבראתי לכל בני אדם אשר בארץ ונטלתי שכר את פני השור שבמרכבה בשביל שבראתי לכל הבהמה אשר בארץ ונטלתי שכר את פני האריה שבמרכבה בשביל שבראתי לכל החיה אשר בארץ ונטלתי שכר את פני הנשר שבמרכבה בשביל שבראתי לכל העופות אשר בארץ מיד כתב הקב״ה את הדבר וחתם אה הדבר שיהא כן עד עולם אבל כיון שחטאו ישראל בעגל הביא הקב״ה את פני הכרוב והכניסו תחת פני השור שהרי פעם אחת נאמר (יחזקאל א) דמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור וגו׳ ופני נשר לארבעתן ופעם אחרת נאמר (יחזקאל י) וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והד׳ פני נשר. אלא כאן קודם שחטאו ישראל בעגל וכאן לאחר שחטאו ישראל בעגל ושנו החכמים למי מוסרין מעשה המרכבה אם חזית איש

שהוא גובר על יצרו ואוהב את שכניו ומדבר בנחת עם הבריות ומכלכל את כל דבריו בדין ובמשפט ועיניו למטה ולבו למעלה ואפי׳ כשהיה בנערותו לא יצא עליו שם ביש ולא חטא קדם אלוה כל ימיו לזה מוסרין ראשי הפרקים. ומשנוצר אדם הראשון עד המבול היה אלף ותרנ״ו שנה וכל באי העולם היו מכעיסין ובאין לפניו עד שהביא עליהם את מי המבול ואז פסק הקב״ה מלקרות ומלשנות ומלעשות כל מלאכה. וכי מה מלאכה עשה הקב״ה מיום שברא את העולם עד אותה שעה אתמהה. אלא מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם עד אותה שעה בכל יום ויום ישב על כסא כבודו שליש היום היה קורא ושונה ושליש היום דן את הדין ושליש היום עושה צדקה וזן ומפרנס ומכלכל לכל באי עולם ואת כל מעשי ידיו שברא בעולם וכיון שהביא את המבול לעולם אז פסק הקב״ה מלקרות ומלשנות ומלעשות כל אותן מלאכות והיתה אותה מדה לפניו כמדת האבל וכיון שבא נח לעולם ועשה רצונו של הקב״ה א״ל הקב״ה (בראשית ז) בא אתה וכל ביתך אל התבה אתה ובניך לבדם ואשתך ונשי בניך לבדם וכיון שיצא המבול מן העולם א״ל הקב״ה לנח (בראשית ח) צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך. באותה שעה התיעצו מלאכי השרת והיו קושרין תגר לפני הקב״ה כמו שעשו קטגוריא כשברא הקב״ה את אדה״ר שהיו אומרים לפני הקב״ה רבש״ע מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו וגו׳ (תהלים ח) באותה שעה אמר הקב״ה למלאכי השרת תנו עיניכם במרכבה ודייכם מלקטרג בו עוד כי אפי׳ אם אין לי מהם אלא אחת מן ארבע מדות שקבעתי בכסא הכבוד שלי כבר גזרתי עליהם שיאכלו העולם הזה:

ג מבריאת העולם עד דור המבול ע״כ שיטה ראשונה. מן דור המבול עד דורו של מנשה שיטה שניה. דורו של מנשה למה״ד למלך בשר ודם שעמד ותפס וכנס כל עבדיו שלו ונתן שליטים בידם של כולם ויצא עמהם לשדה וכשהלכו לשדה מצאו אדם אחד שהוא טמון בסלע תפסוהו ברגליו והוציאו אותו מן הסלע ויחרו פניו התחילו מנפחין לו באפיו ומשפשפין לו בפניו וכ״כ היו מנפחין לו באפיו ומשפשפין לו בפניו עד שהרבה דברים בפניהם וכיון שריבה את דבריו בפניהם מיד השליכו את השליטים שלהם מידם לארץ ואמרו לו ממקום שנפלו שם לא יעלו משם לעולם שנאמר (ישעיה ב) ובאו במערות צורים ובמחלות עפר מפני פחד ה׳ ומהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפור פרות ולעטלפים לבא בנקרות הצורים ובסעפי הסלעים מפני פחד ה׳ ומהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא. ומדורו של מנשה עד שנבנה הבית השני שיטה שלישית הרי שלשה אלפים וד׳ מאות ושמונה שנה ומשנבנה הבית האחרון עד שנחרב ד׳ מאות ועשרים שנה ומשנחרב הבית האחרון עד עכשיו הרי תשע מאות שנה ומשנבנה הבית האחרון עד ימות בן דוד שיבנה הבית שלא יחרב עד עולם היא שיטה רביעית ומן ימות בן דוד עד שיחרב העולם ויתבטל ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא יום שכולו שבת היא שיטה חמישית. אבי שבשמים גלוי וידוע הוא שאתה יושב ומצפה להן לישראל מתי יגיעו ימות בן דוד ותמצא בישראל מהן בעלי מקרא ומהן בעלי משנה מהן בעלי משא ומתן באמונה. מעיד אני עלי שמים וארץ שהקב״ה יושב ומצפה להן לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה שיעשו תשובה כדי שיגאל אותם ויבנה להם בית המקדש שלא יחרב לעולם ויחזור ויתקיימו לפניו שתי שורות של מה״ש העומדים לפניו ויאמרו שירה לפניו. שורה האחת העומדת לפניו מקדישים את שמו בכל יום תמיד מיציאת החמה ועד שקיעת החמה ואומרים ק׳ ק׳ ק׳ ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו) שורה השנית העומדת לפניו מקדישים את שמו בכל יום תמיד משקיעת החמה ועד יציאת החמה ואומרים ברוך כבוד ה׳ ממקומו (יחזקאל ג) ומה ת״ל ממקומו אלא לפי שאין הבריות רואין אותו שאפילו מלאכי השרת אינן רואין אותו שאפילו החיות הקודש הנושאים את כסא כבודו אינן רואין את הכבוד שלו. בית ישראל אני כפרתן בכל מקומות מושבותן משיצאו ישראל ממצרים עד שנכנסו ישראל לארץ מ׳ שנה היה כמה היה הקב״ה מגפפן וכמה מחבקן וכמה מנשקן ומשנכנסו לארץ עד שנבנה הבית ראשון ד׳ מאות וארבעים שנה היתה ידו של הקדוש ב״ה פשוטה עליהן להצילן מכל צר ואויב וכן משנחרב הבית הראשון עד שנבנה הבית האחרון שבעים שנה היתה ידו פשוטה עליהן להצילם מכל צר ואויב וכן משחרב הבית האחרון ועד עכשיו ט׳ מאות שנה כמה מגפפן כמה מחבקן כמה מנשקן. מכאן ואילך אם נעמוד אנו ובנינו ובני בנינו ויהיה לנו פה מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע וידינו פרושות כנשרי שמים ורגלינו קלות כאילות אין אנו יכולין להודות לך ה׳ אלקינו ואלקי אבותינו ולברך את שמך על אחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות הנסים והטובות שעשית עמנו ולעתיד לבא כמה מאיר הקדוש ברוך הוא פני הצדיקים שיהיו כשיטה ראשונה משל למה״ד למלך ב״ו ששלח אל עבדיו ובני ביתו שהוא בא להם בסוסים ובפרשים ובחיילות הרבה שיכינו לו אהל יפה ונחמד כדי שיבא וישרה עמהם בשכונה שלהם. כיון ששמעו עבדיו ובני ביתו מיד יצאו אף הם לקראתו בסוסים ובפרשים ועמהם חיילות הרבה ואמרו לו שכבר הכינו לו אהל יפה ונחמד כדי שיבא וישרה עמהם בשכונה שלהם ואם לא עשו כך שלא יצאו לקראתו בשמחה ולא הכינו לו אהל יפה מיד מגרש אותם המלך לכך נאמר ויגרש את האדם (בראשית ג) ומפני מה לא נאמר ויגרש את הבהמה ויגרש את החיה ואת העופות אלא מעיד אני עלי שמים וארץ שהבהמה חיה ועוף אין ממללין ואין קורין ואין שונין לפיכך תלה הכתוב באדם לכך נאמר ויגרש את האדם. למעלה הימנו מה הוא אומר (בראשית ג) וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה בזעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב כיון שאמר

הקב״ה לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה נזדעזעו כל אבריו א״ל הקב״ה הואיל ונזדעזעו אבריך תאכל לחם שנאמר בזעת אפיך תאכל לחם וגו׳ עד ואל עפר תשוב. אל עפר תלך לא נאמר אלא ואל עפר תשוב מכאן רמז לתחית המתים מן התורה לכך נאמר ואל עפר תשוב. ומה נשתנה הבי״ת מכל הכ״ב אותיות שבה ברא הקב״ה את עולמו שנאמר (בראשית א) בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ והלא אין ראוי לומר אלא אלקים ברא בראשית ומה ת״ל בראשית ברא אלקים אלא צא ולמד מתינוק זה שהיום פותחין ואומרים לו אל״ף בי״ת ולמחר אומרים לו בי״ת אל״ף וממי אתה למד אלא למד מן הברכות והקללות האמורות במשנה תורה לכן התורה נאמרה בתחלה בבי״ת בי״ת אל״ף אל״ף שנאמר בראשית ברא אלקים את. ועוד טעם אחר לכך התורה נאמרת תחלה בב׳ שהוא לשון ברכה ולא נאמרה באל״ף בתחלה שהוא לשון קללה של ארור וא״ת הלא כתיב בבי״ת בכה תבכה (איכה א) הא נאמר באל״ף איכה ישבה בדד (איכה א) וקללה של ארור וכל הצדיקים העומדים בתחיית המתים לימות בן דוד שוב אינן חוזרין לעפרן לעולם שנאמר (ישעיה ד) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים. ולאנה הולכין אלא בשעה שהקב״ה יהא מקבל פני הצדיקים לעתיד לבא יבואו לפניו כבנים לפני האב וכעבדים לפני אדוניהם וכתלמידים לפני רבן שנאמר (זכריה יד) הנה יום בא לה׳ וגו׳ ויצא ה׳ ונלחם בגוים וגו׳ ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה וגו׳ ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש וגו׳ ובא ה׳ אלקי כל קדושים עמך והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון והיה יום אחד הוא יודע לה׳ לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ ובחורף יהיה והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד. וכן יהי רצון מלפניך ה׳ אלקינו ואלקי אבותינו שתראנו בבנינה של ירושלים במהרה בימינו אמן.